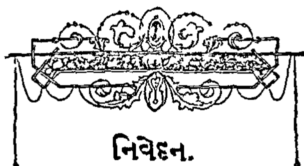
ભાવનગર–ધી ‘આનંદ’ પ્રી. પ્રેસમાં શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈએ છાપ્યું.

નિવેદન.

શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીસૂરિ ગ્રંથ માળાના ૮૩ મા ગ્રન્થાંક તરીકે ધ્યાન વિચારગ્રન્થની દ્વિતીયાવૃત્તિ બહાર પડે છે પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના પણ સાથે આપી છે, જે શેઠ કસ્તુરચંદ વીરચંદની સહાયથી પ્રગટ થયેલ હતી આ દ્વિતીયાવૃત્તિ શ્રી પેથાપુરના શ્વેતામ્બર જૈન ગૃહસ્થ શા ભગુભાઈ સુરચંદની વિધવા ઓતમ બાઈ વીજીના સ્મરણાર્થે રૂા ૫૦૦ ની સહાય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીસૂરીશ્વરના સદુપદેશથી તેમના કુટુંબીઓ મારફતે મળ્યાથી પ્રગટ કરવામા આવી છે,

મંડળ પાસે આ કાર્ય માટે ફંડ નથી પણ શ્રીમાનો-જ્ઞાનની રૂચિવાળા આ રીતે સહાય કરે છે ને મંડળ બને તેમ ઓછી કિંમતે મત્ જ્ઞાનનો ફેલાવો કરે છે માટે સહાયકના કુટુંબીઓને ધન્યવાદ આપવા સાથે જે બંધુઓને આ રીતે મંડળ મારફતે પ્રગટ થતા પુસ્તકો માટે સહાય કરવા ઇચ્છા થાય તેઓનું યથાર્થ ધ્યાન ખેંચવા રજા લઇએ છીએ કે પોતાના સ્નેહીઓના સ્મરણાર્થે આ મંડળ મારફતે પ્રગટ થતા ગ્રંથોમા મદદ કરવા ચૂકશો નહીં

લી૦

સં ૧૯૮૧
[illegible]ત-સુદિ ૧૫

અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ

ધન્યવાદ !

પેથાપુરવાસી વીસાપોરવાડ જૈન
શેઠ સુરચંદભાઇ જમનાદાસના પરિવારને.

પેથાપુરમાં શેઠ સુરચંદ જમનાદાસ જાણીતા પ્રતિષ્ઠિત શ્રાવક હતા, વેપારમા બાહોશ હતા. નીતિથી વેપાર કરનારા હતા. તથા તે તેમના કુટુંબમાં વિશેષત જૈન ધર્મનાપૂર્ણ શ્રદ્ધાળુ હતા તેમના પરિવારમા તેમને પાંચ પુત્ર હતા. (તેનાં નામ છગનલાલ સુરચંદ, હકમચંદ સુરચંદ. હાથીભાઇ સુરચંદ, લલ્લુભાઇ સુરચંદ તથા ભગુભાઇ સુરચંદ) તેમનું કુટુબ મોટું છે. મોટા છોકરા છગનલાલના પુત્ર બુલાખીદાસના પુત્ર ચુનીલાલ હાલ આકોલામા વેપારાર્થે રહે છે. તે ધર્મમાં શ્રદ્ધાળુ છે. બીજા પુત્ર હકમચંદ તેમના પુત્ર પાંચ છે. (તેમનાં નામ મોતીલાલ, અમથાલાલ, સોમચંદ, સકરચંદ તથા ગીરધરલાલ) તેમાં મોતીલાલ હકમચંદ પેથાપુરમા રહે છે. તથા શેઠ અમથાલાલ હકમચંદ હાલ સાદરામાં વેપાર કરે છે. તથા સોમચંદ, સકરચંદ તથા ગીરધરલાલ એ ત્રણ બંધુઓ વરાડ પ્રાતમા આકોલા ગામે વેપારાર્થે રહે છે. સર્વ પુત્રો ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા છે. તથા ત્રીજા પુત્ર હાથીભાઇ સુરચંદ તેમના પૌત્ર માધવલાલ હાલ સાદરામા રહે છે. તથા ચોથા પુત્ર લલ્લુભાઇ સુરચંદ તેમના પુત્ર ટોલાભાઇ હાલ સાદરામા રહે છે અને ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા છે. સુરચંદના સુપુત્રોએ ધ્યાન વિચાર છપાવવા માટે ગુરૂ મહારાજ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી સૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી રૂા. ૫૦૦) શેઠ ભગુભાઇ સુરચંદની વિધવા શ્રાવક બાઇ વીજીના ધર્માર્થે કાઢેલા, તેમાથી આ પુસ્તક છપાવા માટે આપ્યા છે ભવિષ્યમા જૈન ધર્મની ઉન્નતિનાં સારાં કાર્યો કરે એવા આશયથી તેમના કુટુબને ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે. તેઓ જૈન ધર્મનાં વધુ પુસ્તકો છપાવીને જૈન ધર્મની સેવા બજાવે એમ ઇચ્છવામા આવે છે.

વિ. સં. ૧૯૮૦
આશો
વિજયાદશમી.

લી૦
અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

(પ્રથમાવૃત્તિની)

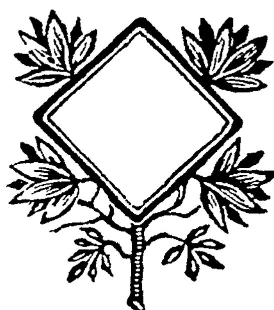
પ્રસ્તાવના.

ધ્યાન વિચાર ગ્રન્થમા ધ્યાનના વિચારો છે મનુષ્યે દુર્ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો જોઇએ અને સુધ્યાનનો આદર કરવો જોઇએ મનુષ્ય માત્રને સુધ્યાનની આવશ્યકતા છે ધ્યાન વિચારમા જૈન શાસ્ત્રોના આધારે વિચારો જણાવવામાં આવ્યા છે ધ્યાન કરતા કરતા મનની એકાગ્રતા થાય છે, મનનનો પણ ધ્યાનમા સમાવેશ થાય છે **अन्नत्थउस्ससिएणं** સૂત્રમા **ठाणेणं मोणेण झाणेणं अप्पाणं वोसिरामि** પાઠ આવે છે ધ્યાનવડે બહિરાત્મ ભાવનો ત્યાગ કરૂ છુ ' એ વાક્યથી પણ શ્રાવકોએ તથા સાધુઓએ ધ્યાન કરવુ જોઇએ એમ સિદ્ધ થાય છે **पायच्छित्तविणओ, वेयावच्च तहेव सज्झाओ, झाणउस्सगोविअ, अभिंतरओ तवो होइ ॥१॥** અતિચારની આઠ ગાથામા પણ અભ્યન્તર તપમા ધ્યાન સ્વીકાર્યુ છે, અને ધ્યાનના અતિચાર ટાળવાનુ કથ્યુ છે, શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિ, શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાય અને શ્રી આનન્દઘનજી વગેરે સ્વકીયગ્રન્થોમા ધ્યાનની ઉત્તમતા વર્ણવે છે શાસ્ત્રોના આધારે જોવામા આવે છે કે ધ્યાન વિના મુક્તિ થતી નથી ધ્યાન એ અતરનુ ચારિત્ર છે, ધ્યાનરૂપ ચારિત્ર વિના કેવલ જ્ઞાન પ્રગટતુ નથી ક્ષયોપશમજ્ઞાનનુ ફળ ધ્યાન છે, તેથી ધ્યાનની ઉત્તમતા અને આદેયતા સ્વત સિદ્ધ થાય છે આ ગ્રન્થમા આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન એ ચાર ધ્યાનનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે અને એ ચારધ્યાનના સબધવાળી અન્ય બાબતોનુ પણ વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે પ્રથમ લેખનશક્તિની પ્રારભાવસ્થામા આજથી ન વ વ પૂર્વ આ ગ્રન્થ લખાયેલ હોવાથી ભાષાની ઉત્તમતા અને ભાવાર્થ ગ્રહવાની સુન્દરતામા ન્યૂનતા દેખવામા આવે એ સુસ્પષ્ટ છે તથાપિ સરલભાષાથી ભાવાર્થને ગ્રહવામા કોઇ જાતની ક્લિષ્ટતા દેખવામા આવતી નથી, તેથી બાળજીવોનો આ ગ્રન્થના વાચનથી ધ્યાનમા સહેજે પ્રવેશ થઇ શકશે

છપાવવામા કોઇ ઠેકાણે નજરદોષ વાક્યની અશુદ્ધિ આદિ દોષ રહ્યા હોય તો સજ્જનો તેને સુધારી વાચશે તેમજ કોઇ ઠેકાણે શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધાદિ દોષો હોય તો તેને પડિતોએ સુધારવુ, દુર્ધ્યાન અને સુધ્યાનના ભેદોનુ જ્ઞાન થવાથી મનુષ્યો દરેક ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરતી વખતે દુર્ધ્યાનથી દૂર

રહેશે અને પોતાની મનોવૃત્તિને સુધારશે. તેથી આ ગ્રન્થની ઉપયોગિતા કેટલી છે તેનો સહેજે વાચકોને ખ્યાલ આવશે. સુધ્યાન વિના મનની નિર્મળતા થતી નથી. મોટા મુનિવરો પણ ધ્યાનને ધ્યાવે છે અને પોતાના આત્માના ગુણો પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરે છે. મનનાં પાપ ધોવાને માટે ધ્યાનની આવશ્યકતા દરેક દર્શનના અનુયાયીઓ સ્વીકારે છે. શ્રીપાલરાજાએ નવપદનું ધ્યાન ધર્યું હતું. ધ્યાન ધરવું એ મુનિનું પરમ કાર્ય છે. લક્ષ્મી વિના ગૃહસ્થ જેમ શોભી શકતો નથી તેમ ધ્યાન વિના મુનિ શોભી શકતો નથી. શ્રીમન્મહાવીર પ્રભુએ સાઢી બાર વર્ષ પર્યંત ધ્યાન ધર્યું હતુ, અને તેથી તેમણે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. જે મનુષ્યો ધ્યાન સમાધિ વગેરેને ઉત્થાપે છે તે જૈનધર્મના ઉત્થાપક બને છે અને તેઓ દુર્ગતિમાં પ્રવેશ કરે છે. ધ્યાનથી સત્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તેની દિશા આ પુસ્તકમા જણાવી છે. મુમુક્ષુઓ ધ્યાન વિચાર નામના પુસ્તકને વાંચી સુધ્યાનના અધિકારી બનો! એજ **हिताकांक्षा छे**
ॐ **शान्तिः** ॥ ३ ॥ સ. ૧૯૬૮

દ્વિતીયાવૃત્તિ—પ્રસ્તાવના

ધ્યાન વિચાર પુસ્તક વિ. સં. ૧૯૫૮ ના ચૈત્ર સુદિ ૧ ના રોજ પાનાના સુશ્રાવક વકીલ શા. મોહનલાલભાઇ હિમચંદભાઇની વિજ્ઞપ્તિથી રચ્યું હતું તે પુસ્તક છપાવતાં કેટલાં કારણોથી વાર લાગી હતી. મહુવાના એક શ્રાવ ને તે પુસ્તક છપાવવા આપ્યું હતું, પણ તેને છપાવતાં વાર લાગી તેથી શ્રી ભાવનગર આત્માનંદ સભાના એ. સેક્રેટરી ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસની મારફત શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી વિ. સં. ૧૯૬૮ ના કારતક વદિ ૧૩ ના રોજ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું. આ પુસ્તકમાં આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન એ ચાર ધ્યાનનું સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે તથા બાર ભાવનાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. બાળ જીવો ચાર ધ્યાનનું સ્વરૂપ સમજી શકે તેને માટે આ ગ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે. આ ગ્રંથમાં જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ જે કાંઈ અજાણતાં લખાયું હોય અગર છપાયું હોય તો તેને જ્ઞાનીપંડિત પુરુષો સુધારશો એવી આશા રાખું છું. ગમે તેવો છદ્મસ્થ જ્ઞાની શ્રી ગૌતમ ગણધર જેવા હોય તોપણ ઉપયોગથી ચૂકી જાય છે તો મારાથી પણ અનુપયોગે જે કંઈ ભૂલ થઇ હોય તો તેની મધ્યની આગળ માફી માગું છું. ધ્યાન વિચાર પુસ્તકની ઘણાઓ તરફથી માગણીઓ આવી, તેથી તેને બીજી વાર છપાવવાના શરૂ કરેલ સમયે વિરેમાં જ્યાં જ્યાં સ્થળે સુધારા વધારા કરવામાં આવ્યા છે તેમજ ઉપયોગ પૂર્વક મને તેટલું સુધારવામાં આવ્યું છે. આ પુસ્તક અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રગટ થાય છે. આ પુસ્તકના પ્રુફ સુધારવામાં પેથાપુર નિવાસી શા. મોતિલાલ પાનાચંદ તથા પરીખ રમણિકલાલ ડાહ્યાભાઇએ બન્નેએ મદદ કરી છે.

લે૦—બુદ્ધિસાગર

મુ.—પેથાપુર

વિ. સં. ૧૯૮૦ આસો વિજયા દશમી

શુદ્ધિપત્રક.

પૃષ્ઠ.	લીંટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધિ.
૯	૯	પ્રકારના.	પ્રકારનાં.
૧૭	૨૨	ગધેડાં	ગધેડાં.
૨૦	૧૯	વતરાગી.	વીતરાગ.
૨૨	૯	સત્રમા.	સૂત્રમા.
૨૨	૧૧	નિગ્રન્થા.	નિર્ગ્રન્થ
૨૯	૫	ગતમાં.	ગતિમા.
૩૬	૧૩	દુગધનુ.	દુર્ગંધનુ.
૪૦	૧૪	ક્રાધ.	ક્રોધ.
૪૯	૧૩	કરતા.	કરતાં
૫૧	૮	રહત.	રહિત
૫૯	૧	આઠગી	આઠમી.
૬૧	૧૯	મઠળમા.	મડળમાં.

श्री अध्यात्मज्ञानप्रसारक मंडळ तरफथी

श्रीमद् बुद्धिसागरसूरिजीग्रन्थमाळामा

प्रगट थयेला ग्रन्थो

ग्रंथाक		पृष्ठ	किंमत.
	१ क भजन संग्रह भाग १ लो	२००	०-८-०
*	१ अध्यात्म व्याख्यानमाळा	२०६	०-४-०
*	२ भजनसंग्रह भाग २ जो	३३६	०-८-०
*	३ भजनसंग्रह भाग ३ जो	२१५	०-८-०
*	४ समाधिशतकम्	५१२	०-८-०
	५ अनुभवपच्चिशी	२४८	०-८-०
	६ आत्मप्रदीप	३१५	०-८-०
*	७ भजनसंग्रह भाग ४ थो	३०४	०-८-०
	८ परमात्मदर्शन	४००	० १२-०
*	९ परमात्मज्योति	५००	० १२-०
*	१० तत्त्वबिंदु	२३०	०-४-०
*	११ गुणानुराग (आवृत्ति बीजी)	२४	०-१-०
*	१२-१३. भजनसंग्रह भाग ५ मो तथा ज्ञानदीपिका	१९०	०-६-०
*	१४ तीर्थयात्रानु विमान (आ बीजी)	६४	०-२-०
*	१५ अध्यात्मभजनसंग्रह.	१९०	०-६-०
*	१६ गुरुबोध	१७४	०-४-०
*	१७ तत्त्वज्ञानदीपिका	१२४	०-६-०
	१८ गहूंलीसंग्रह भा १	११२	०-३-०

※ १९-२० श्रावकधर्मस्वरूप भाग १-२ (आवृत्ति त्रीजी)	४०-४०	०-१-०
※ २१ भजनपदसंग्रह भाग ६ ठो.	२०८	०-१२-०
२२ वचनामृत.	८३०	०-१४-०
२३ योगदीपक.	३०८	०-१४-०
२४ जैन ऐतिहासिक रासमाळा.	४०८	१-०-०
※ २५ आनन्दघनपद (१०८) संग्रह	८०८	२-०-०
भावार्थ सहित.		
※ २६ अध्यात्मशान्ति (आवृति बीजी)	१३२	०-३-०
२७ काव्यसंग्रह भाग ७ मो.	१५६	०-८-०
※ २८ जैनधर्मनी प्राचीन अने अर्वाचीन स्थिति.	९६	०-२-०
※ २९ कुमारपाल (हिंदी)	२८७	०-६-०
३० थी ४-३४ सुखसागर गुरुगीता.	३००	०-४-०
३५ षद्द्रव्यविचार.	२४०	०-४-०
※ ३६ विजापुरवृत्तांत.	९०	०-४-०
३७ साबरमतीकाव्य.	१९६	०-६-०
३८ प्रतिज्ञापालन.	११०	०-५-०
३९-४०-४१ जैनगच्छमतप्रबंध, संघप्रगति, जैनगीता.	३०४	१-०-०
४२ जैनधातुप्रतिमा लेखसंग्रह भा. १		१-०-०
४३ मित्रमैत्री.		०-८-०
४४ शिष्योपनिषद्.	४८	०-२-०
४५ जैनोपनिषद्.	४८	०-२-०
४६-४७ धार्मिक गद्यसंग्रह तथा सदुपदेश भाग १ लो.	९७६	३-०-०

४८	भजनसंग्रह भा ८	६७६	३—०—०
४९	श्रीमद् देवचद्र भा १	१०२८	२—०—०
५०	कर्मयोग.	१०१२	३—०—०
५१	आत्मतत्त्वदर्शन	११०	०-१०-०
५२	भारतसहकारशिक्षणकाव्य	१६८	०-१०-०
५३	श्रीमद् देवचद्र भा. २	१२००	३—८—०
५४	गहुली सग्रह भा २	१३०	०—४—०
५५	कर्मप्रकृतिटीकाभाषातर	८००	३—०—०
५६	गुरुगीत गुहली सग्रह.	१६०	० १२-०
५७-५८	आगमसार अने अध्यात्मगीता	४७०	०—६—०
५९	देववदन स्तुति स्तवन सग्रह	१७५	०—४—०
६०	पूजासग्रह भा. १ लो	४१६	१—०—०
६१	भजनपद सग्रह भा ९	५८०	१—८—०
६२	भजनपद सग्रह भा. १०	२००	१—०—०
६३	पत्रसदुपदेश भा २	५७५	१—८—०
६४	धातुप्रतिमालेख सग्रह भाग २		१—०—०
६५	जैनदृष्टिए ईशावास्योपनिपद् भावार्थ विवेचन		१—०—०
६६	पूजासग्रह द्वितीयावृत्ति तथा अन्यपूजाओ सहित— भाग २ जीजो		२—०—०
६७	स्नात्रपूजा		०—२—०
६८	श्रीमद् देवचद्रजी अने तेमनु जीवनचरित्र		०—२—०

संस्कृत ग्रन्थो.

नं. ६९ शुद्धोपयोग	०-१५-०	७३ संघकर्तव्यग्रन्थ	०-१५-०
७० दयाग्रन्थ		७४ प्रजासमाजकर्तव्यग्रन्थ	
७१ श्रेणिक सुबोध		७५ शोकविनाशक	
७२ कृष्णगीता		७६ चेटकबोधग्रन्थ	
		७७ सुदर्शनासुबोध.	

७८ लाला लाजपतराय अने जैनधर्म. किं. ०—४—०

७९ चिन्तामणि ०—४—०

८० जैनधर्म अने खिस्तीधर्मनो मुकाबलो. द्वितीयावृत्ति—
८१ जैन खिस्ती संवाद प्रथमावृत्ति } कीं १—०—०

८२ सत्यस्वरूप ०-१२-०

८३ ध्यान विचार द्वितीयावृत्ति ०—८—०

हालमां छपाता ग्रन्थो.

(१) आत्मप्रकाश (२) कन्याविक्रयनिषेध तथा बाललग्ननिषेध
(३) तत्त्वविचार (४) जैनधार्मिक शंका समाधान
(५) क्षमापना (६) मोडुं विजापुर वृत्तांत
(७) उ० श्रीयशोविजयजी निबन्ध (८) आत्मशक्ति प्रकाश
(९) श्री देवचंद्रजी निर्वाण विलास रास (श्रीमद् देवचंद्र जीवन चरित्र)
(१०) श्री मणिचंद्रजीकृत २१ सज्झाय भावार्थ (आत्मदर्शन)
(११) मुद्रित जैन श्वेताम्बरादि ग्रंथ नामावलि (जैनग्रन्थ गाइड)

(१२) भजन सग्रह भाग १ आवृत्ति ४
(१३) अध्यात्मगीता (सस्कृत)
(१४) आत्मसमाधिशतक (सस्कृत)
(१५) जीवकप्रबोध (सस्कृत)
(१६) आत्मस्वरूप (सस्कृत)
(१७) परमात्मदर्शन (सस्कृत)
(१८) भजनसग्रह भा. ११ मो
(१९) आत्मशिक्षा भावना भावार्थ
(२०) शोक विनाशक बोध.

પુસ્તક મળવાનુ ઠેકાણુ—

વકીલ શા. મોહનલાલ હિમચદભાઈ—શ્રી પાદરા.

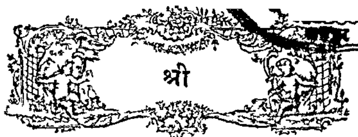
શા આત્મારામ ખેમચદ કાપડીઆ—મુ સાણદ

ભાખરીઆ શા. નગીનદાસ રાયચદ
ઠે॰ પાજરાપોળની ખડકી—મુ મ્હેસાણા

શા મણીલાલ અમથાલાલ એન્ડ બ્રધર્સ કુ॰
ઠે॰ કોટ બજાર ગેટ સ્ટ્રીટ ન ૧૯૨૯૪—મુબઈ

શા. મેઘજી હીરજી બુકસેલર
ઠે॰ પાયધુની—મુબઈ.

શ્રી જૈન જ્ઞાનમદિર
હા શા. ચદુલાલ ગોકળભાઈ
(ગુજરાત)-મુ વિજાપુર

ધ્યાનવિચાર.

—⁂—

મંગલાચરણ.

દુહા.

પ્રણમું પાર્શ્વજિણંદને, ચિદાનન્દ ભગવંત,
તાસ પસાયે ધ્યાનનો, લેશ કહું હું મંત ॥ ૧ ॥
મુક્તિ માર્ગ સાધના, ધ્યાનો ધ્યાનવિચાર,
અશુભ અશુદ્ધના ત્યાગથી, શુભ શુદ્ધ સુખકાર ॥ ૨ ॥
મુક્તિ કાર્ય સાધનતણા, અસંખ્ય યોગ કહેવાય,
તેમાં પણ ધ્યાનજ વડું, ધ્યાને કર્મ ખપાય ॥ ૩ ॥
તેહનું કહીશું હવે, ધ્યાનતણો અધિકાર,
પૂર્વગ્રન્થ અનુમાનથી, કરતા જગજયકાર ॥ ૪ ॥
આર્ત રૌદ્રને ધર્મ તેમ, શુક્લધ્યાન એ ચાર,
આદ્ય બે પરિહાર યોગ્ય, અંતિમ બે હિતકાર ॥ ૫ ॥

અર્થ—ધ્યાન ચાર પ્રકારે છે, આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન—એ ચારધ્યાનમાંથી આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, અને છેલ્લા બે ધર્મધ્યાન તથા શુક્લધ્યાન આદરવા યોગ્ય છે એ બે ધ્યાનથી અનાદિ કાળના જન્મમરણના દુઃખો ટળે છે એ ચારે ધ્યાનના ચાર ચાર પાયા છે, તેનું સ્વરૂપ બતાવે છે

દુહા.

પ્રથમ ઇષ્ટ વિયોગ છે, અનિષ્ટ સંયોગ તેમ.
રોગની ચિંતા અગ્રશૌચ, આર્તધ્યાનના એમ. ॥ ૬ ॥

અર્થ—પ્રથમ ઇષ્ટવિયોગ આર્તધ્યાન—પોતાને પ્રાપ્ત થએલા ધન, ધાન્ય, ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, રૂપ, સુવર્ણ, કૂપ, દ્વિપદ, અને ચતુષ્પદનો રખેને વિયોગ થાય. એવું ચિંતવન મનમાં કર્યા કરે. માતા, પિતા, ભાઈ, બેન, પુત્ર, સ્ત્રી, અને મિત્ર પ્રમુખનો વિયોગ રખે મારે થાય, અને કદાચિત્ તેનો વિયોગ થયો તો મનમાં ઘણો ખેદ કરે. અનેક પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ કરે, વિલાપ કરે, રૂદન કરે, પોતાના પ્રિયપુત્રના મૃત્યુથી હાય હાય કરે, રૂવે, માથુ કૂટે, દૈવને ઠપકો આપે, અરે ! મારૂં કેમ તેના પહેલાં મરણ થયું નહીં. હું હવે કોને પુત્ર કહી બોલાવીશ. અરે ! આ હૃદય કેમ ફાટી જતું નથી, એમ શોક કરે તથા વ્હાલી સ્ત્રીનો વિયોગ એટલે તેનું પોતાનાથી દૂર જવું વા તેનું મરણ થાય તો બાવરા જેવો થઈ જાય, વારંવાર તેને યાદ કરી રૂદન કરે, અરે ! ઓ મારી સ્ત્રી, તારા જેવી દુનિયામાં થોડી સ્ત્રીઓ થશે, તારી વાણી તથા તારો પ્યાર હું કેમ વિસરીશ. મનની છાની વાતો તારા વિના હું કોને કહીશ. ઘરની ચિંતા તથા સાર સંભાળ કોણ કરશે. મારૂં દુઃખ દેખી દુઃખી કોણ થશે. હાય હાય હવે કેમ કરૂં. અરે વ્હાલી સ્ત્રી ! મારૂં હૃદય તારા વિના શૂન્ય જેવું થઈ ગયું છે. એમ સંકલ્પ વિકલ્પ મનમાં કરે—રૂવે. વારંવાર તેને યાદ કરી રૂદન કરે, શોક કરે તથા માતા પિતાનો વિયોગ થયે છતે રૂવે, શોક કરે, વિલાપ કરે, તે પણ દુઃખનું કારણ છે. કોઈ સ્ત્રીને પોતાના પતિનો વિયોગ થાય ત્યારે કલ્પાંત રૂદન કરે, રડે, કૂટે અને અનેક પ્રકારના વિલાપ કરે, અરે મારા પ્રાણનાથ ! મારૂં હવે તમારા વિના કોણ શરણ થશે. તમારા વિના મારા દિવસો કેમ જશે.

મારા મનની વાતો હવે કોના આગળ કહીશ? મને સારી સારી વસ્તુઓ કોણુ લાવી આપશે? મારા મનના મનોરથ કોણુ પૂરા કરશે? અરે! તું હવે જીવતી કેમ રહી છે? હા દૈવ! તે મને પહેલુ મરણુ કેમ ન આપ્યુ? એમ વિલાપ કરતી છાતી કુટે બીજી ગામની સ્ત્રીઓ પણુ તેના ભેગી રોવા–કુટવા આવે, ત્યારે આ સ્ત્રી વધારે વધારે રૂદન કરે અને માથાના વાળ તોડે, રોતી રોતી હેઠી પડીને છાતી કુટે, કદાપિ જો તે સ્ત્રી થોડુ રૂવે તો બીજી સ્ત્રીઓ એમ કહે કે અરે! તારી છાતી પત્થર જેવી છે કે કેમ? આ પર્વત જેવો તારો ધણી મરી ગયો તો પણ તુ કઠિણુહૃદયવાળી દેખાય છે? એમ બીજી સ્ત્રીઓ શૂર ચડાવે તેમ આ સ્ત્રી લાજની મારી વધારે વધારે કુટે, એમ સર્વ સ્ત્રી સમુદાય રોતો રોતો તળાવે જાય, એમ કરવાથી મહા અશુભ કર્મ ઉપાર્જન થાય છે અને પરભવમા તે કર્મ ભોગવવુ પડે છે વળી તળાવમા ન્હાય, બીજી સ્ત્રીઓ કુટવા આવેલી હોય તે પણુ કુટતી કુટતી થાકે ત્યારે માહોમાહે પોતાના મરી ગયેલા સગા વહાલા સભારી સભારી રૂદન કરે, લીંટ નાખે તે લીંટમા સમૂર્છિમ પચેન્દ્રિય મનુષ્યની ઉત્પતિ થાય છે તથા રસ્તામા ચાલતા કીડી મકોડા વગેરે જીવનો નાશ થાય એમ કર્મબધનો પાર ગ્હેતો નથી વળી તળાવમા અગર ઘેર ઠડા પાણીથી રડી કુટીને નહાય તેથી તાવ પણુ આવે, અને વખી મૃત્યુ પણુ થાય. એમ રોવાથી આર્તધ્યાન થાય છે વળી તે સ્ત્રી પ્રિય સ્વામીના વિયોગની ચિતાથી દુર્બલ થઇ જાય છે પણુ તે જાણુતી નથી કે આ સસારમા કોઇ કોઇનુ નથી આઉખુ આવી રહ્યુ, એટલે કરેલા કર્મના અનુસારે જીવ પરગતિમા જશે, માટે તુ ફોગટ કેમ રૂદન કરે છે?—જન્મતી વખતે તુ એકલી આવી હતી તો મરતી વખતે પણ તુ એકલી જઇશ આવા જન્મ મરણુ, જીવે અનતીવાર કર્યા અને તેમા સ્વામીઓ પણુ અનતા કર્યા, તો કોને તુ રોઇશ? આ સર્વ બાજીગરની માયા

જેવું છે. એમ વિચારી રૂદન કરે નહીં તથા શોક કરે નહીં, અને જે શોક કરશે, રૂદન કરશે, છાતીઓ કુટશે, તથા તેને રૂદન કરવામાં જે ઉશ્કેરણી કરશે, તે સર્વ પાપકર્મ ઉપાર્જન કરશે, પોતાના ધણીનો વિયોગ થવાથી શોક કરે, દુ:ખથી હાય હાય કરે, તથા પોતાનું ધન ચોરાઇ જવાથી રૂદન કરે, હાય વરાળ કરે, તથા ઘર, હાટ બળી જવાથી શોક કરે, તથા ઘોડા, દાસ દાસીનો વિયોગ થવાથી દુ:ખ ધરે, વ્હાલી વસ્તુનો વિયોગ થવાથી આત્મઘાત કરવા ધારે, વ્હાલી વસ્તુનો વિયોગ કરાવનાર ઉપર ક્રોધાતુર રહે, તેનું બૂરૂં વાંછે. એ ઇષ્ટવિયોગ નામનો આર્તધ્યાનનો પહેલો પાયો કહ્યો, એ ધ્યાનથી તિર્યંચગતિમાં જવું પડે છે. માટે ભવ્યજીવોએ એવા વિચારનો ત્યાગ કરવો.

હવે આર્તધ્યાનનો અનિષ્ટ સંયોગ નામનો બીજો પાયો કહે છે. પાચ ઇન્દ્રિયોના સુખને વિધ્નકારક ખરાબ સ્પર્શ, રસ, ગધ રૂપ અને શબ્દ આદિનો રખે સંયોગ થાય. એવી મનમાં ચિંતા કરે, શોક કરે. વળી ઘરમાં સ્ત્રી ખરાબ મળી હોય તો, વિચારે જે આવી ખરાબ દુર્ભાગિણી સ્ત્રી મને કેમ મળી ? એ ક્યારે હવે મારાથી દૂર થાય, પાપીણીનો જ્યારથી સંયોગ થયો છે, ત્યારથી અમો નિર્ભાગી થયા. એના પગલાંથી ઘરનું ધન નાશ થયું. જરા વાર પણ સુખથી અમો બેઠા નહીં. એમ વિચાર કરે, તથા પુત્ર ખરાબ હોય તો દૈવને (નસીબને) ઠપકો આપે કે તેં આવો પુત્ર મને કેમ આપ્યો ? એના વિના વાંઝીયા રહ્યા હોત તો ઠીક. જરાવાર પણ અમને તે સુખ આપતો નથી. હવે એ આંખોથી ક્યારે દૂર થાય એમ ચિંતવે, તથા ભાઇ પોતાનો વિશ્વાસઘાતી હોય તો મનમાં વિચારે જે હાય હાય મારાથી કૂડ કપટ કરી છાનું ધન રાખે છે. એ મારૂં બૂરૂં વાંછે છે. લોકોની આગળ મારી નિંદા કરે છે. મને દુ:ખી કરવા ઉપાય શોધ્યા કરે છે. અરે દૈવ ! આવા ભાઇ સંસારમાં કેમ મને મળ્યા ? એ મારાથી ક્યારે દૂર

થશે, એમ સ ક ૫ વિકલ્પ કરે, પિતા ક્રોધી હોય તો વિચારે જે આવો પિતા કેમ મળ્યો એમ વિચારી શોકાતુર થાય માતા વ્યભિચારિણી હોય, તથા દાસ દાસીઓ ખરાબ હોય તેથી ખ રાબ વિચાર કરે અને તેમના સબધમા તેમનુ ભૂરૂ કરવાની ચિ તા થાય વળી સ્ત્રી મનમા એમ વિચાર કરે કે મારી શૉકય બહુજ ખરાબ છે એ પાપીણી વાર વાર લોકોની આગળ મારી નિન્દા કરે છે અને પતિને આડુ અવળુ સમજાવી તેને વશ કર્યો છે તેના કહ્યા પ્રમાણે મારો ધણી ચાલે છે, મારા સામુ જોતો નથી અને મને બોલાવતો પણ નથી હાય, હાય, મારા માત પિતાએ આવા ધણી સાથે મ્હને કેમ પરણાવી ધણીને વશ કરવાને મન્ત્ર, તન્ત્ર અને કામણ ટુમણ કરે, વળી સેવક મનમા એવો વિચાર કરે જે મારા શેઠની વા ઉપરીની પાસે મારો દુશ્મન અમુક ચાડી ખાશે, અને મને નોકરીમાથી બાતલ કરાવશે તો તેથી હુ શુ કરીશ ? એમ જાણી દુશ્મનોનો નાશ કરવા ઉપાય ચિ તવે તે વખતે દુશ્મનોના નાશ માટે મ ત્ર, ત ત્ર, મારણ, મૂઠ, ચોટ અને ઉચ્ચાટન, વગેરે કરે, અને શેઠના ઉપર વશીકરણ કરે, દુશ્મનો ઉપર જૂઠા કલ ક થાપે, બલિદાન દેવા વાસ્તે ત્રસ જીવને મારે, માના અમુક દુશ્મનનો નાશ થશે તો હે યક્ષ ! દેવી ! અમુક માનતા તમને ચઢાવીશ, તથા બલિદાન દેવા વાસ્તે ત્રસ જીવોને મારે, વળી મૂઠ મારે, તથા વીર નાખી મારવા ચાહે, પર તુ મૂર્ખ મનમા વિચારતો નથી કે જો તુ સાચો છે તો દુશ્મનો શુ કરવાના છે ? વળી જ્યા સુધી સામાનુ પુણ્ય બળવાન્ છે ત્યા સુધી મારણ, મ ત્ર, ત ત્રથી કઈ થવાનુ નથી, વળી મનમા એવો વિચાર કરે કે મારા દુ શ્મનના કુળમા અમુક માણસ જોરાવર આગળ થશે, તે મને તથા મારા કુટુબને રખે હેરાન કરે એમ ધારી તેના નાશના ઉપાયો ચિ તવે જો એની રાજ્ય દરબારમા આબરૂ જાય વા દ ડ થાય તો બહુ સારૂ, એ સારી પાયરી ઉપર ન આવે તો

બહુ સારૂં થાય, એમ વિચારે વળી તે મારા દુશ્મનનું જો કોઈ છિદ્ર હાથમાં આવે તો દેશનિકાલ કરાવું. આ પ્રમાણે મૂર્ખ—અજ્ઞ, ફોગટ સંકલ્પ વિકલ્પ કર્યા કરે. વળી મનમાં વિચારે જે ગામમાં ચોરનો ઉપદ્રવ ઘણો થાય છે તે દુષ્ટો પકડાય અને તેને મોટી સખ્ત શિક્ષા થાય તો બહુજ સારૂં. વળી પ્લેગનો રોગ ચાલતો હોય ત્યારે વિચારે જે ઉંદરોના મરણથી આ રોગ ફેલાય છે માટે આટલા ઉંદર કેમ ઉત્પન્ન થયા, એનો નાશ થાય તો આવા રોગો અટકે એમ ચિંતવે તથા વિચારે જે ઉંદરો ખેતીને હરકત કરે છે માટે એનો નાશ થાય તો બહુ સારૂં, કેટલાક રાજા વગેરે તો તેના નાશ સારૂ માણસોને મારવા મોકલે છે. કેટલાક એવી જાતની દવા બનાવે છે કે તેથી તે ઉંદરોનો નાશ થાય, આમ કરવાથી ઉલટું પાપકર્મની શાંતિ નહીં થતાં તીવ્ર પાપથી દુષ્કાળ પડે છે. ઉલટા પ્રાણીયો દુ:ખીજ થાય છે, વળી અમુક માણસ આજકાલ બહુ ફાટી ગયો છે. મારી ઉપર અદેખાઈ કરે છે માટે તે હરામખોરનો કાંઇ ઉપાય કરવો જોઈએ. જેથી ફરી અદેખાઈ કરવી ભૂલી જાય. એમ વિચારવાથી પાપકર્મ બંધાય છે. કારણકે અશુભ ચિંતવનથી સામાનું કંઈ બગડતું નથી, જે કંઈ સારૂ ખોટું થાય છે. તે પુણ્ય અને પાપના અનુસારે થાય છે તેમ છતાં હે મૂઢાત્મા ! કેમ ખરાબ ચિંતવન કરે છે ? ખરાબ ચિંતવનથી ચાર ગતિમાં ભ્રમણ થાય છે. અનેક પ્રકારના અવતાર ધારણ કરવા પડે છે. પૃથ્વી ઉપર ઘણા તીડ ઉત્પન્ન થયાથી ચિંતવે કે જે એ તીડ અનાજ ખાઈ જશે માટે એનો નાશ થઈ જાય તો સારૂં. વળી દુકાનોમાં ઘણા દાણા ભરેલા દેખીને વિચારે જે જો દુષ્કાળ પડે તો મને બહુ સારો લાભ મળે, એમ ચિંતવન કરે, દુશ્મનોની ચડતી દેખી વિચારે જે હાય હાય એ આટલી સંપદા ભોગવે છે, એની સંપદા નાશ થાય તો મારૂં ધાર્યું સફલ થાય—ઇત્યાદિ વિચાર દુર્ગતિના કારણ છે.

૩ હવે રોગચિંતા આર્તધ્યાન નામનો ત્રીજો પાયો કહે છે-મારા શરીરમા કોઈ કોઈ વખત અમુક અમુક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે તે ન થાય તો સારૂ એવો વિચાર લાવી વૈદ્ય-ડૉકટરને પુછે કે, અમુક અમુક રોગ ઉપર કયો ઉપાય કરવો? ત્યારે વૈદ્ય—ડૉકટર કહે કે અમુક અમુક ધાતુ તથા અમુક દવા વાપરવામા આવે તો તે રોગ થતો નથી જે સાભળી તે વસ્તુઓ, મદ્ય, માસ, મધ, આદુ, લસણુ, ડુ ગળી, માછલીનુ તેલ, ઇત્યાદિ હોય તોપણુ પાપનો વિચાર કર્યા વિના ભક્ષણુ કરે. વળી જ્યારે શરીરમા રોગ થયો હોય ત્યારે બહુ હાય હાય કરે, અરે મને આ દુ ખ સહન થતુ નથી અરે માતા, પિતા, વૈદ્ય-ડૉકટ રને બોલાવો, અને મૃત્યુના ભયથી રક્ષણુ કરો, રોગ થયે છતે અનેક જાતના સક પ વિકલ્પ કરે, હાય ! હાય ! આ રોગમાથી હવે હુ શીરીતે જીવીશ, અમુકને આવો રોગ થયો હતો તેથી મરી ગયો અરે રખેને હુ હવે મરી જાઉં ઇત્યાદિ વિચાર કરે—અગ્રશોચ નામના આર્તધ્યાનના પાયામા ચિતવે કે ભવિષ્યમા પાપારભના અમુક કાર્યો કરીશ ભવિષ્યમા અમુક વૈરિઓનો નાશ થશે, ભવિષ્યમ મારા પુત્રો કમાતા થશે ત્યારે આપણે નાત જાતિમા મોટા કહેવાઇશુ અને અમુક કાર્ય સાધી શકીશુ અમુક વેપારમા મને લાભ થશે તો મારી માતાની નાત જમાડીશ, આગળ ઉપર હુ મારી રીતે કમા ઇશ તો મને કન્યા મળશે અને તેને છોકરા થશે તેને અમુક અમુક વેપારમા હોશીયાર કરીશ અને સારે ઠેકાણે પરણાવીશ આ પ્રમાણે ફોગટ વિચાર કરે, જો કે આવતી કાલની માલુમ નથી, માથે મૃત્યુનો ભય ગાજે છે, જરા રાક્ષસી રાસુ જોઇ રહી છે રોગરૂપી શત્રુના હુમલા વારવાર થયા કરે છે, તો કોણુ જાણે આવતી કાલે શુ થશે? માટે એવા નકામા વિચાર કરી કર્મ બા ધવા નહીં વિચાર કરવા તો સહેલ છે પણ તે થકી જે પાપ બધાય છે તે ભોગવવુ મુશ્કેલ છે માટે ભ ય જીવોએ એવા

વિચાર વર્જવા. આ ધ્યાનથી તિર્યંચ ગતિમાં જવું પડે છે. એ ધ્યાન છઠ્ઠા ગુણ ઠાણા સુધી હોય છે; કારણ કે છઠ્ઠું ગુણઠાણું પ્રમાદ સંયુક્ત છે. ત્યાં સુધી મુનિમહારાજને પણ એવા વિચારો આવે જે અરે ! હું ગુરૂ વિનાનો એકલો ક્યાં જઇશ ? ગુરૂ વિચારે જે મારા શિષ્યની શી ગતિ થશે ? હાસ્ય રતિ-અરતિ થાય, શોક થાય–એક સાધુ બીજા સાધુને કહે કે તમે તો હીનાચારી છો, એમ બોલતાં ક્લેશ થવાથી વિચિત્ર પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ મનમાં આવે, પરસ્પર નિંદા કરવા મંડી જાય તેથી કર્મબંધ થાય, અને જૈન શાસનની લઘુતા થાય–લોકો ધર્મ પામે નહી. માન પૂજાની અભિરૂચિથી પણ–બીજાના કરતા પોતાની મોટાઇ દેખાડવા અનેક પ્રકારના વિચાર કરે કે અમુકના કરતા હું ક્યારે વધારે મનાઇશ–પૂજાઇશ. એવું ધ્યાન દુર્ગતિનું કારણ છે. માટે તે મોક્ષાભિલાષીઓએ ત્યાગ કરવું. કારણ કે, ચાર ગતિમાં ભટકતાં અનંતો કાળચક્ર થયો અને હવે સારી સામગ્રી પામ્યા છતાં પરપુદ્ગલની વાંછાના વિચારો જો કરીશું તો પાછા નરક નિગોદમાં દુઃખ ભોગવવાં પડશે. વારંવાર મનુષ્ય જન્મ અને વીતરાગ ધર્મની પ્રાપ્તિ થવી બહુ દુર્લભ છે. પૂજા, પ્રતિષ્ઠા, નિંદા અને સ્તુતિ એ કંઇ મારો ધર્મ નથી. ચેતન તારૂં સ્વરૂપ–પુદ્ગલ ભાવથી ન્યારૂં છે. તો પછી શા કારણથી તે સંબંધી વિચાર કરે છે, અને શોક કરે છે ? એમ વિચારી શુભ ધ્યાને ચઢવાને ખપ કરવો તે હિતકારક છે, એમ જાણી આર્તધ્યાન ત્યાગ કરવું તે શ્રેય છે.

૨ હવે બીજા રૌદ્રધ્યાનનું સ્વરૂપ કહે છે.

તેના ચાર પાયા છે. ૧ **હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન** ૨ **મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન** ૩ **સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન** ૪ ચોથું **પરિગ્રહાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન** એ ચાર પાયા છે.

હવે ૧ હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાનનું સ્વરૂપ કહે છે, પૃથ્વીકાય, અપકાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય જીવોની હિંસા

કરી મનમા બહુ આનદ માને તથા કીડી, મકોડા, માખી, ભમરી, વીંછી, બકરા, તથા માછલાની હિસા કરીને આનદ માને તથા વાઘને મારીને વિચારે જે અહો! મે કેવા જબરાને ગોળીએ વા એક તરવારના ઘાએ મારી નાખ્યો, વળી બદુકની એક ગોળીએ કરીને પખીને મારીને મનમા આનદ માને કે અહો! મે કેવી કળા કરી મારૂં!! લડાઈમા હજારો જીવોના પ્રાણનો નાશ કરી હર્ષાયમાન થાય, મૃગ મારી હર્ષાયમાન થાય, બહુ પાપયુક્ત કામો કરી વાડી, ઘર, દુકાન પ્રમુખ બનાવે, જલચર જીવોને મારી તેના માસથી તૃપ્તિ માને, રસોઇ કરી અનેક પ્રકારના શાક બનાવી ખાઈ આનદ માને, રસોઈને વખાણી અગર કમખોડીને ખાય, જીવહિસા થતી દેખીને ખુશી થાય તથા સગ્રામ થતો દેખીને વખાણ કરે અહો! ભાઇ તમોએ એક તરવારના ઘાએ આટલા વીર પુરૂષોને મારી નાખ્યા, તમારૂ બળ અર્જુનના જેવુ છે, તમારી છાતી તો લડવામા ભીમસેનના જેવી છે, તમો યુદ્ધમા શત્રુનો નાશ કરવામા બાકી મૂકતા નથી, તથા લડાઇ કરનાર પુરૂષોને શૂર ચઢે તેવા કડવા તથા છદો બીરૂદાવલી બોલી શૂર ચઢાવે, અનેક લડાઈ કરવાના શસ્ત્ર કરાવી આપે જમણવારના દિવસ પ્રસગે તીવ્ર માનના ઉદયથી પોતાની વાહવાહ કહેવરાવવાના વાસ્તે અનેક આરભના કામ કરે, યત્ર પીલણ, દવ દેવા, તળાવ ફોડાવવાના-વિષના-ઝાડો કપાવવાના-હાથીઓના દાતના આદિ વેપાર કરે-તથા કુભારના ખેતીના વેપાર કે જેમા ઘણા ત્રસ જીવોનો સત્યાનાશ નીકળી જાય છે-એવો વેપાર કરે, દુશ્મનોને મારી મનમા ઘણો આનદ માને અને મુછ મરડી બીજા આગળ કહેતો ફરે કે જુઓ મારા શત્રુના મે કેવા હવાલ કર્યા?!! બીજા કોઇ જીવોનુ માઠુ થાય તેમા આનદ માને.

પાચ પાડવો અને કૌરવોએ લડાઈ કરી, તેમા ઘણા લાખો મનુષ્યો માર્યા ગયા મહાભારતના યુદ્ધકાલમા એક બીજાનુ ખરાબ

કરવા શકુની દુર્યોધન વિગેરેએ બાકી રાખી નથી તે વખતે જીવોએ રૌદ્રધ્યાન ધ્યાવી મહા અશુભ ગતિ ઉપાર્જન કરી હશે માટે એવા દુર્ધ્યાનથી દૂર રહેવું શ્રેષ્ટ છે.

હવે બીજું મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહે છે.

જૂઠું બોલી છળકપટ કરી મનમાં ઘણુજ ખુશી થાય તથા બીજાઓ પાસે જૂઠું ભાષણ કરાવી આનંદ માને, તથા જૂઠું બોલનારને વખાણે કે ભાઇ તારા જેવા જૂઠું બોલનાર કોઇ નથી કે બીજાને જૂઠાપણાની માલુમ પડે નહી. અને પોતાનું કામ સાધે, તથા મનમાં વળી વિચારે કે મેં એવી યુક્તિસર વાત બનાવીને કહી છે કે-કોઇની તાકાત નથી કે મારા પ્રપંચને સમજી શકે. મિત્રકપટ બાજીપણું એ એક જુદી શક્તિ છે ! આજકાલ મારી સાથે કોઇ પણ માણસ પ્રપંચની બાજીમાં ફાવી શકે તેમ નથી. વળી જૂઠું બોલી બીજાને છેતરવું તે પણ કરામત છે, એવા શુંચના પ્રસંગે જો હું ન હોત તો શું પરિણામ આવત તેની અત્યારે શી વાત ! વળી મનુષ્યો અનેક પ્રકારના ખોટા દસ્તાવેજ કરી ઉલટસુલટ કરી તથા વિશ્વાસઘાતના કામો કરી મનમાં ઘણુ ખુશી થાય. વળી રાજ્ય દરબારમાં તથા બીજાઓ પાસે શત્રુઓની ચાડી-નિંદા કરી મનમાં હર્ષ પામે તથા અન્યોઅન્ય ખોટા વિવાદ ચલાવે તથા મિથ્યાત્વનાં વચન ઉચ્ચારણ કરે, તથા કપટ સહિત ભાષણ કરે. તથા કચેરીમાં ખોટી શાક્ષીઓ પૂરી કેસ જીતાવી વિચારે જે મેં કેવો તેને જીતાવ્યો છે ? વળી દાણ ચોરી સંબંધી જૂઠું વચન બોલી આનંદ પામે કે મેં કેવી ચતુરાઇ કેળવી કે દાણીને છેતર્યો તથા પાંચ પ્રકારનાં મોટાં અસત્ય વચન બોલી કાર્ય સાધી આનંદ માને, એકની જૂઠી વાત બીજાને કહે અને બીજાની જૂઠી વાત સામાને કહે-આમ માંહો માંહે લડાઇ કરાવી ખુશી થાય કે જો મેં કેવી બહાદૂરી કરી કે સામ સામા મારંમારા કરાવી, સરકાર દરબાર મોકલ્યા-મારા જેવો જૂઠું બોલી ઠગનાર કોઇ નથી ! અમુક ઘરાકને જૂઠું બોલી

ઠગી મનમા આનદ માને ઇત્યાદિ મૃષાનુબધી રૌદ્રધ્યાન છે

આવા વખતે જૂઠુ બોલતા મનુષ્ય વિચાર કરતો નથી પરભવમા જૂઠુ બોલવાથી જીભ પામવી પણ મુશ્કેલ થશે અને મુગાપણુ પ્રાપ્ત થશે નરકના દુખો ભોગવવા પડશે, તે વખતે આક્રદ કર્યા કરશે તેની જીભ પરમાધામી દેવતાઓ તાણી નાખશે મહા રૌરવ દુખ ભોગવવા પડશે માટે ભવ્ય પ્રાણીઓએ એ ધ્યાનથકી દૂર રહેવુ

હવે ત્રીજુ સ્તેયાનુબધી રૌદ્રધ્યાન કહે છે.

અનેક પ્રકારના છળકપટ, દગાબાજી, પ્રપચ, વિશ્વાસઘાત કરી ભદ્રક જીવોની બહુમૂલ્યવાળી વસ્તુ થોડી કિમત આપી લેઇ લે, અને મનમા ખુશી થાય વળી ચોરી, રસ્તાની લુટ, તાળા ભાગવા, ખાતર પાડવુ, ત્રીભેગી લુટવી ઇત્યાદિ કામો કરી પરધન મેળવી મનમા ખુશી થાય તેવા ચોર, લુટારા, ગઠીયા પાસેથી મિલકત લેવામા અને તેમને મદદ કરવામા બહુજ હિમતથી પ્રવર્તે, અને લાભ મેળવી આનદ માને પોતે વેપારી હોય અને ઘરાકો વસ્તુ ખરીદવા આવ્યા હોય, તેવે પ્રસગે વિશ્વાસ બેસાડી નમુનો કાઇક બતાવી માલ અન્ય તરેહનો આપે અને પોતાને સોદો કરવામા કરામતવાળો માને ભરવામા, તોળવામા ઓછુ આપવાની દાનત રાખે, વસ્તુની કિમત ઠરાવતી વેળાએ જે ભાવ કહ્યો હોય તેનાથી વધારે ભાવ લખે, ઘી, ખાડ, રૂ, તેલ પ્રમુખ માલ વેચવામા સેળભેળ કરી લેનારને છેતરી મનમા આનદ પામે નોકરીનો ધધો કરતો છતો ઉપરાણી લાવી ખાઇ જાય તથા અમલદારની જગ્યા મળી હોય તે વખતે લોકો પાસેથી લાચ વગેરે લેઇ પોતાનુ ખીસુ ભરી હર્ષવત થાય, ઉઘરાણી ઉઘરાવી પોતે ખાઇ જાય, નોકર હોય તો પોતાના શેઠને છળ કપટ કરી છેતરે અને પૈસા ખાઇ રાજી થાય દગાબાજીથી ભોળા લોકોને છેતરે, પૈસા ભેગા કરી મનમા વિચારે જે

મારા જેવા અક્કલબાજ કોણ છે ? ચોરી કરી મનમાં એમ ખુશી થાય કે મારા જેવો ચતુર કોણ છે ? અને મારા જેવી શક્તિ કોનામાં છે ? પૈસો મેળવો કરવા તેમાં તો કપટ કરવું સારૂં છે, અમુકને આજ માલ આપવામાં ઘણો પ્રપંચ કરીને અમુક કિં-મત મેળવી તે શું બુદ્ધિશાળી વિના બને કે ખોટા દસ્તાવેજ બનાવી લોકો ઉપર ન્યાયની અદાલતોમાં દાવા કરી રૂપૈઆ મેળવી અન્યાયથી ધન ઉપાર્જન કરી પોતાને અક્કલવાળો ઠેરવી ઘણો આનંદ માને. ન્યાયના અધિકારીઓને પણ ઠગીને છેતર્યા તેથી મારા જેવો કોણ ચાલાક છે ? આગગાડીના ડબામાં ઉંઘી ગએલા માણસોનું ધન ચોરી લઈ ખુશી થાય. કોઈની ગાંઠ છોડી લે !

ઇત્યાદિ કામ કરવાથી આ ભવમાં અને પરભવમાં ઘણું દુઃખ થાય છે આ ભવમાં રાજા જાણે તો કેદમાં નાંખે, દંડ કરે, આબરૂ જાય, લોક તેનો વિશ્વાસ કરે નહીં, કોઈ પાસે તેને ઉભો રહેવા દે નહીં તથા પરભવમાં ઉંટ, બિલાડાં, ઘુવડ, સ્ત્રીના અવતાર, માછલાના અવતાર પામે, સિંહ, વાઘ, શ્વાન, ગોધાના અવતાર પામે, અને દાહ, તરસ, છેદન ભેદન, તાડન, તર્જના વિગેરે દુઃખ પામે, નરકમાં ઉત્પન્ન થયે છતે પરમાધામીઓ વિવિધ પ્રકારની વેદના કરે. મહારૌરવ દુઃખ ભોગવવાં પડે, વળી પાછો મનુષ્ય જન્મ પામવો દુર્લભ થાય, માટે ભવ્યપ્રાણીયોએ ત્રીજા સ્તેયાનુબંધી રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરવો એ સારૂં છે.

હવે ચોથું પરિગ્રહાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહે છે.

ધન, ધાન્ય, ખેત્ર, વાસ્તુ, રૂપ, સુવર્ણાદિ પરિગ્રહ બહુજ વધારી મનમાં ખુશી થાય; લોભનો થોભ નથી એવો વિચાર નિરંતર આળસુઓ કરે છે તથા શક્તિહીન કરે છે. પરંતુ પોતે મનમાં વિચારે કે પૈસો ધન, દોલત, એજ જગતમાં સાર છે. વસુ વિના નર પશુ છે. કહ્યું છે કે—

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः
स पंडितः स श्रुतिमान् गुणज्ञः ॥

स एव वक्ता स च दर्शनीयः
सर्वे गुणा' काञ्चनमाश्रयन्ते ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—જેની પાસે પૈસા છે તેજ માણુસ કુળવાન્ જાણુવો અને તેજ પડિત જાણુવો, અને શ્રુતિમાન્ તેજ જાણુવો, અને તેજ ગુણુવાન્ જાણુવો અને તેજ વક્તા જાણુવો, મતલબ કે સર્વે ગુણો સોનાનો આશ્રય કરી રહ્યા છે માટે ધન મેળવવુ તે ઘણી કઠીન વાત છે ધનમાજ સર્વસ્વ માનીને તદર્થે અનેક પાપો કરે

પરિગ્રહથી કુટુબમા માન મળે છે, પૈસાથી સગા વહાલાં માન આપે છે, લોકો પૈસાવાળાને આગળ બેસાડે છે, માટે ધન તેજ જગત્મા સાર છે, પરિગ્રહની મમતા ઓછી નહીં કરતા વધારવાની ચિતા કર્યા કરે, વળી મનમા વિચારે જે દ્રવ્ય મેળવવુ તેમા તો તાકાત છે પણ મેળવીને સાચવી રાખવુ તેમા તો ઘણી તાકાત જોઈએ છીએ મે કરામત અજમાવી ન હોત તો આ પૈસા જળવાવવા મુશ્કેલ હતા, વળી મનમા વિચારે જે–ધર્મ-દાન–પુણ્ય–નવકારશી ઈત્યાદિક કામોમા પૈસા ખરચવા તેનુ ફળ પ્રત્યક્ષ કોણે દીઠુ છે ? ધર્મધુતારા–જોગી સન્યાસી–બ્રાહ્મણ–જતિયોએ અખાડા માડી લોકોને લુટવાના રસ્તા માડ્યા છે, જેઓ તેઓની જાળમા ફસાઈ જાય છે–તેઓ અક્કલહીન હોય છે–પોતે ચમડી તુટે પણ દમડી ન છુટે તેવી મનોવૃત્તિ રાખી ખુશ થાય છે

પૈસો પેદા કરવાનેમાટે મોટા મોટા પાપારભના કામ કરે, લોકવિરૂદ્ધ, રાજ્યવિરૂદ્ધ, કુળવિરૂદ્ધ, ધર્મવિરૂદ્ધ, પૈસા કમાઇ તેને જાળવી રાખી મનમા પોતાની બડાઇ માને વળી મનમા વિચારે જે મે એકલાએજ આ ધન મેળવ્યુ છે હુ પૈસા સાચવી નહી રાખીશ તો આ સર્વેના ભુડા હાલ થશે; વળી મનમા વિચારે જે આ સર્વે કુટુબ મારા નસીબે ખાય–

પીવે છે એમ પોતાના નસીબને સારૂં માની અભિમાન કરે, કદાચ કર્મના ઉદયે કોઇ આસામી નરમ પડવાથી રકમ ઘલાય તો મનમાં ઘણો પશ્ચાત્તાપ કરે, તમામ લોકોનાં નળીયાં ગણે, રાત દિવસ ધન નષ્ટ થવાની ધાસ્તી રાખી સુખે કરી સુવે નહીં; ઘર, દુકાન, પેઢી, ત્રીજોરીનાં તાળાં વારંવાર ઢંઢોળ્યા કરે. સગા પુત્ર કે ભાઇનો પણ જરામાત્ર વિશ્વાસ કરે નહીં. ધવળશેઠની પેઠે ધન કમાવવામાંજ ચિંતા કર્યા કરે, મમ્મણ શેઠની પેઠે પરિગ્રહ રક્ષણ કરવામાં ઘણોજ પ્રયત્ન કરે, બીજાઓને કુબુદ્ધિ આપે, વળી પરિગ્રહ, ભૂમિ મધ્યે દાટે તથા બીજે અનેક સ્થાને ગોપવે. વળી મનમાં વિચાર કરે કે રખેને મારૂં ગોપેલું ધન કોઇએ દીઠું તો નથી. પરિગ્રહ રક્ષણ કરવાવાસ્તે ચાકર નોકર શિરબંધી રાખે. અન્યને નરમ જાણી તેના ઉપર દાવો કરે અને તેના ઘરનો માલ સર્વે વેચાવી પૈસા વસુલ કરે ઇત્યાદિ પરિગ્રહા નુબંધી રૌદ્રધ્યાન છે.

આ ધ્યાનથી નરક, તિર્યંચની ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે. જુઓ! પરિગ્રહની મમતા ધરી સુભૂમ ચક્રવર્તિ સમુદ્રમાં બુડયો અને નરકમાં ગયો; વળી મમ્મણ શેઠ લોભી અંતે મરી માઠી ગતિમાં ગયો. ચેતન વિચારતો નથી કે મૃત્યુ થયા પછી આ પૈસો સાથે આવવાનો નથી, પૈસો કમાવવામાં જેટલું કર્મ બાંધે છે-તે ભોગવ્યા વિના તારો છૂટકો થવાનો નથી, જે ધન તું એકઠું કરે છે તે સર્વે જણ ખાશે પણ તેનું જે પાપ થયું હોય તે તો તારે એકલાને ભોગવવું પડશે, નંદરાજાની સોનાની ડુંગરીઓ સમુદ્રમાં રહી પણ નંદની સાથે બીજી ગતિમાં ગઇ નહીં. એ ધન કોઇનું થયું નથી અને થવાનું નથી, એ ધનના ભોગવનાર અનંતા ગયા અને જશે પણ ધન કોઇની સાથે જવાનું નથી. વળી મરતી વખતે ધન ઉપર મમતા રહી જાય તો દુર્ગતિ થાય છે. ધન કમાયા બાદ તેને સાચવવાની ચિંતા રહે છે, વળી તેને વાપરવાની ચિંતા રહે છે; પણ તેથી વસ્તુતઃ કંઇ સુખ ભાસતું નથી. માટે ભવ્ય

પ્રાણીઓને પરિગ્રહાનુબંધી રૌદ્રધ્યાનને હૃદયમા વસવાનો માર્ગ આપવો નહીં એજ સાર છે

એ ચાર પાયા કરે–કરાવે અને કરતાને અનુમોદે અને તેને વિષે સ્થિર વિચાર તે રૌદ્રધ્યાન જાણવુ તે મહા દુખકારી છે નરકની ગતિ આપનારૂ છે એ ધ્યાન પાચમા ગુણ ઠાણા સુધી હોય છે, અને તે કષાયના સત્વપણાથી છઠ્ઠાગુણઠાણે પણ તેનો સભવ છે એ ધ્યાનમા કૃષ્ણલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, નીલલેશ્યા એ ત્રણ સભવે છે એ લેશ્યાવાળાના પરિણામ અતિ સકિલષ્ટ હોય એટલે મહાક્રૂર દુષ્ટ પરિણામી હોય એ લેશ્યા ઘણા દોષોનુ કારણ છે નાના જીવોને એ લેશ્યાની પ્રવૃત્તિએ કરી પાપ કામમા ખુશાળખ્તીપણુ હોય, નિર્દયપણુ હોય, પશ્ચાત્તાપ હોય નહી પરતુ ભૂડુ થવાથી ખુશીપણુ માને એ સર્વે લક્ષણ રૌદ્રધ્યાનના જાણવા

આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એ બે ધ્યાન મહા અશુભ છે એ બે ધ્યાનમા પ્રવર્તનારજીવ, ચારગતિરૂપ સસારમા પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, અને અનેક પ્રકારના દુખ પામે છે એનો રસ મહા કડવો જાણવો એ બે ધ્યાનથી ભવ્યજીવોએ દુર રહેવુ, એ બે ધ્યાન રૂપી મોટા શત્રુ આત્માના છે અનત શક્તિમય આત્માને એ બે શત્રુ અત્યત દુખ દે છે અનાદિ કાળના એ બે દુર્ધ્યાન છે તે આત્માને લાગેલાં છે માટે એ બે શત્રુને દૂર કરશે તેને ધન્ય છે

હવે ત્રીજુ ધર્મધ્યાન કહે છે

તેના ચાર પાયા કહે છે ૧ આજ્ઞાવિચય, ૨ અપાયવિચય, ૩ વિપાકવિચય, ૪ મસ્થાનવિચય.

૧ પહેલા આજ્ઞાવિચય નામના પાયાનુ સ્વરૂપ કહે છે આજ્ઞા વિચય એટલે—વીતરાગ દેવની આજ્ઞા સાચી કરી સદ્દહે, એટલે ભગવતે છ દ્રવ્યનુ સ્વરૂપ, નય પ્રમાણે નિક્ષેપા સહિત, [illegible]

તે આજ્ઞા પ્રમાણે યથાર્થ ઉપયોગ ભાસન થયો તેને હર્ષે કરી તે ઉપયોગ મધ્યે નિર્ધાર, ભાસન રમણ અનુભવતા એકતા તન્મયપણે રહે એ આજ્ઞા વિચય ધર્મધ્યાન જાણવું.

વીતરાગ ભગવંતે વ્યવહાર માર્ગ, જે જે પ્રરૂપ્યો છે, તથા નિશ્ચય માર્ગ પ્રરૂપ્યો છે, તે બેને સત્ય કરી માને પણ બેમાંથી એકને પણ ઉત્થાપે નહીં; કહ્યું છે કે—**आणाए धम्मो** આજ્ઞા વિના જેટલી કરણી કરવી તેટલી અલેખે થાય છે. જુઓ જમાલીએ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળ્યું પણ વીતરાગની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ વર્તવાથી તેને સંસારમાં રખડવું પડશે. વળી તીર્થંકર ભગવંતે ચાર પ્રકારે નિક્ષેપાનું સ્વરૂપ કહ્યુ છે. તે યથાતથ્ય કરી જાણે. વીતરાગની આજ્ઞા ખંડન કરવાથી નિન્હવપણું પ્રાપ્ત થાય છે. છ આવશ્યકની કરણી કરવી તે પણ વીતરાગની આજ્ઞા છે, તથા શ્રાવકના બારવ્રત તથા સાધુના પંચ મહાવ્રત પણ વીતરાગ ભગવંતે કથન કર્યા છે તે પાળવાં, પરમેશ્વરની પ્રતિમા ભરાવવી, દેરાસર કરાવવાં, પ્રતિમાની પૂજા કરવી, સાધર્મીવાત્સલ્ય કરવું તે પણ વીતરાગની આજ્ઞા છે. વીતરાગ ભગવંતે સાધુને પંચ મહાવ્રત ધારણ કરવા કહ્યા છે. તે કહે છે—

अहिंसा सूनृतास्तेय–, ब्रह्मचर्यापरिग्रहाः ॥
पंचभिः पंचभिर्युक्ता भावनाभिर्विमुक्तये— ॥ १ ॥

૧ અહિંસા વ્રત ૨ સત્ય વચન બોલવું ૩ અસ્તેય ૪ બ્રહ્મચર્ય પાળવું ૫ સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ. એ પાંચ મહાવ્રતોમાં એકેક મહાવ્રતની પાંચ પાંચ ભાવના છે.

પ્રથમ મહાવ્રતનું સ્વરૂપ—પૃથ્વીકાય, અપ્‌કાય, તેઉકાય, વાઉકાય–વનસ્પતિકાય એ પાંચ સ્થાવર, તથા બેરેંદ્રી, તેરેંદ્રી, ચૌરેંદ્રી, પંચેંદ્રિ–આ સર્વ જીવોને પ્રમાદ વશ થઇ મારે નહીં–પ્રમાદને વશ થઇ જીવતા પ્રાણુનો નાશ કરાવે–તેનો જે ત્યાગ તેનું નામ અહિંસાવ્રત છે.

બીજા વ્રતનુ સ્વરૂપ —

प्रिय पथ्य वचस्तथ्य, सूनृत व्रतमुच्यते ॥
तत्तथ्यमपिनो तथ्य-मप्रिय चाहित च यत् ॥

ભાવાર્થ—જે વચન સાભળવાથી બીજા મનુષ્યો ખુશી થાય તે વચન પ્રિય કહેવાય છે તથા જે વચન, જીવોને પથ્યકારી હોય, પરિણામે સુદર હોય, અર્થાત્ જે વચનથી આગળ જીવને સારૂ થાય, તથા જે વચન સત્ય હોય એવુ જે વચન બોલવુ તે સૂનૃત વ્રત કહીએ

ત્રીજા વ્રતનુ સ્વરૂપ—માલેકના આપ્યા વિના જે લેવુ તેનો જે ત્યાગ તે અસ્તેયવ્રત કહેવાય છે અદત્તાદાન ચાર પ્રકારનુ છે, ૧ સ્વામિ અદત્ત, ૨ જીવ અદત્ત, ૩ તીર્થકર અદત્ત, ૪ ગુરૂ અદત્ત આ વ્રતમા આ ચારે પ્રકારનુ અદત્ત ગ્રહણ કરવુ નહી

ચોથા મહાવ્રતનુ સ્વરૂપ કહે છે—દેવતાના, મનુષ્યના, તિર્યચના ઔદારિક તથા વૈક્રિય શરીર સાથે વિષય સેવન કરવુ તેમજ બીજાઓ પાસે સેવન કરાવવુ, તથા જે કરે તેને અનુમતિ આપવી, આ છ ભેદ મનથકી, વચનથકી અને કાયાથકી એ રીતે અઢાર પ્રકારથી મૈથુન સેવનનો ત્યાગ તેને, બ્રહ્મચર્ય કહે છે

૫ પાચમા મહાવ્રતનુ સ્વરૂપ કહે છે—ધનધાન્યાદિ નવનિધ પરિગ્રહનો ત્યાગ, તથા પંચપુદ્ગલમા જે મમત્વભાવ મૂર્છા—તેનો જે ત્યાગ તે અપરિગ્રહવ્રત કહેવાય છે જેની પાસે પોતાના શરીર વિના બીજી કઇ વસ્તુ નથી તેને પણ નિ પરિગ્રહપણુ છે, એમ કહેવાય નહી કારણ કે તેને મમતા—મૂર્છા લાગી રહી છે, તેથી પરિગ્રહ અવ્રત એમજ જાણવુ જો જ્ઞાનદ્વારા મૂર્છા ત્યાગ્યા વિના ત્યાગી થવાતુ હોય તો કુતરા ગધેડા પણ ત્યાગી થવા જોઈએ मुच्छा परिग्गहो वुत्तो મૂર્છા તેજ પરિગ્રહ છે જે સાધુની પાસે ધર્મ સાધન કરવાના વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ ઉપકરણ છે, પણ

તેની ઉપર જો મમતા નથી તો નિષ્પરિગ્રહી છે એમ જાણવું. વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તક વગેરે ધર્મ હેતુભૂત હોવાથી સાધુ મહારાજને વાપરતાં દોષ નથી એમ ભગવંતે કહ્યું છે.

પહેલા વ્રતની પાંચ ભાવના કહે છેઃ—

૧ મનને પાપના કામમાં પ્રવર્તાવે નહીં. તે પહેલી ભાવના. ૨ આહારાદિ ચારે વસ્તુ, બેંતાલીશ દોષ રહિત લે તે એષણાસમિતિ. ૩ પાત્ર, દંડ, વસ્ત્ર, પાટીયું આંખે જોઇ પુંજી પ્રમાર્જીને લહે તથા મૂકે તે આદાનનિક્ષેપ. ૪ ધુંસરી પ્રમાણ નીચીદૃષ્ટિએ જોઇને ચાલવું. ૫ સાધુ અન્ન પાણી જે લહે ગ્રહે, વાપરે, તે પ્રકાશવાળી જગ્યામાં લહે, અંધકારવાળી જગ્યામાં ન લહે; કારણ કે અંધારાવાળી જગ્યામાં એકતો જીવ નજરે પડતા નથી, માટે પ્રકાશવાળી જગ્યામાં આહાર પાણી લેવાં.

બીજા વ્રતની પાંચભાવના લખે છે.

૧ પરહાસ્યનો ત્યાગ. ૨ લોભનો ત્યાગ કરવો. કારણકે લોભથી જૂઠું બોલવું પડે છે. ૩ ભય ન કરવો. કારણ કે ભયવંત પુરૂષ જૂઠું બોલે છે. ૪ ક્રોધ કરવાનો ત્યાગ કરવો; કારણ કે ક્રોધને વશ છતાં બીજાના છતા અછતા દૂષણો બોલી શકાય છે. ૫ વિચાર પૂર્વક બોલવું. એ પાંચ ભાવના.

ત્રીજા મહાવ્રતની પાંચભાવના લખે છે.

૧ જે મકાનમાં રહેવું તે મકાનના સ્વામીની આજ્ઞા લઇ રહેવું ૨ જે જગ્યામાં ઉતર્યા હોય તે જગ્યાના સ્વામીની વારંવાર આજ્ઞા લેવી. ૩ ઉપાશ્રયમાં ભૂમિની મર્યાદા કરવી. ૪ પ્રથમ સમાન ધર્મી સાધુ મકાનમાં ઉતર્યા હોય તો તેની આજ્ઞા લઇ ઉપાશ્રયમાં ઉતરવું. ૫ સાધુ જે કોઇ અન્ન પાન વસ્ત્ર પાત્ર લહે, તે સર્વ ગુરૂની આજ્ઞા મુજબ લહે.

ચોથાવ્રતની પાચ ભાવના કહે છે.

૧ જે ઘરમા ભીંતને અતરે દેવી અથવા મનુષ્યની સ્ત્રી વસતી હોય, અથવા સ્ત્રીના ચિત્રામણની મૂર્ત્તિ હોય, અથવા નપુસક વેદવાળા રહેતા હોય, તથા જે મકાનમા ગાય, ભેસ, ઘોડી, બકરી, પ્રમુખ તિર્યંચની સ્ત્રી રાખવામા આવતી હોય, તેમજ જે મકાનમા કામ સેવન કરનારી સ્ત્રીના શબ્દ સભળાતા હોય, તે મકાનમા સાધુ રહે નહીં એ પ્રથમ ભાવના

૨ સાધુ પ્રેમ સહિત સ્ત્રી વા સાધ્વીની સાથે વાર્તાલાપ ન કરે અથવા રાગવાળી સ્ત્રીની સાથે વાર્તાલાપ ન કરે એ બીજી ભાવના

૩ દીક્ષા લીધા પહેલા ગૃહસ્થાવાસમા સ્ત્રીની સાથે જે વિષય સેવન પ્રમુખ ક્રીડા કરી હોય તેનુ મનમા કોઈ વખત સ્મરણ કરે નહીં

૪ અવિવેકી મનુષ્યને દેખવા તેમજ સ્ત્રીના અગોપાગ મુખ, આખ, સ્તન, જઘા, હોઠ પ્રમુખ તેને સગગ દ્રષ્ટિથી જોવા, તથા વળી આખ ફાડીને એકીનજરે જોવુ ઈત્યાદિ વર્જે દશવૈકાલિક સૂત્રમા કહ્યુ છે કે મરેલી સ્ત્રીનુ કલેવર પણ સાધુએ નિહાળી જોવુ નહીં, તો જીવતી સ્ત્રીનુ શરીર જોવુ તે તો મહા દુખદાઈ કેમ ન હોય ? સ્ત્રીના અગોપાગ સરાગદ્રષ્ટિથી જુવે નહીં કયા શ્રૃગાર કરવો વર્જે

૫ પ્રણીત, સ્નિગ્ધ, મધુરાદિરસસયુક્ત ભોજન તેનો અધિક આહાર કરવો, તથા લુખુ ભોજન પણ પેટ ભરીને ખાવુ, આ બન્ને પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરે પુષ્ટ આહાર કરવાથી વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે તેથી કામવિકાર વાળી માઠી બુદ્ધિ થાય છે, માટે સારો સ્નિગ્ધ આહાર કરે નહીં ઈત્યાદિ

હવે પાચમા વ્રતની પાચ ભાવના કહે છે.—

સ્પર્શાદિ મનોહર પાચે વિષયોમા જે અત્યત ગૃદ્ધિપણુ તે વર્જવુ તેમજ અપ્રિયસ્પર્શાદિ પાચે વિષયોમા દ્વેષ ન કરવો એ

સર્વે મળી પાંચ વ્રતની પચ્ચીશ ભાવના કહી તે પ્રમાણે વર્તવાથી ધર્મધ્યાન થાય છે.

તથા વીતરાગ ભગવંતે શ્રાવકનાં બારવ્રત કહ્યાં છે. તેનો વિચાર ધર્મરત્નપ્રકરણ તથા શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ કૃત જૈનતત્ત્વાદર્શમાંથી જોઈ લેવો. નવતત્ત્વનું સ્વરૂપ વીતરાગ ભગવંતે કહેલું છે તે પ્રમાણે સત્ય કરી માને તથા સૂત્ર, ચૂર્ણિ, ભાષ્ય, નિર્યુકિત, ટીકા, વૃત્તિ, પરંપરા-ગુરૂક્રમથી ચાલતો આવેલો જે અનુભવ વ્યવહાર, એ પ્રમાણે સૂત્રના જે જે અંગ કહેલાં છે, તે સત્ય કરી માને. તે વિરૂદ્ધ ઉપદેશ આપે નહીં. વીતરાગની આજ્ઞા લોપી આપમતિએ સ્વચ્છંદી થાય નહીં. વીતરાગની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું મહાદુષ્કર છે. જે જે ઉત્સર્ગ અને અપવાદે વચનો જીનેશ્વરે ભાખ્યાં છે તે ભવ્યપ્રાણીઓના હિતસારૂ ભાખ્યાં છે. માટે ઉત્સર્ગમાર્ગને લોપી અપવાદે ચાલવું નહીં અને કારણ સર અપવાદનું સેવન કરવું એજ પ્રભુની આજ્ઞા છે. વ્યવહાર માર્ગને લોપી નિશ્ચયને પામવા જે પુરૂષો યત્ન કરે છે, તે માતાનો ત્યાગ કરી વાંઝણીને ધાવવા જેવું કરે છે. તથા ક્રિયા પૂજા, પડિક્કમણુ, પોસહ, તીર્થયાત્રા, પડિલેહણુ વગેરે ક્રિયામાર્ગ મૂકી જે એકાન્ત નિશ્ચયમાર્ગ પકડે છે તે ઉભયભ્રષ્ટ થાય છે અને વીતરાગની આજ્ઞા ખંડન કરે છે. કોઇ માનમા આવી ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે છે અને નવા નવાં મનોકલ્પિત વચનો ઉચ્ચારે છે તે પણ વતરાગી આજ્ઞા વિરૂદ્ધ જાણવું. વીતરાગ ભગવંતે ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः એટલે જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બેવડે મોક્ષ કહ્યો છે, તે માને નહી તે પણ આજ્ઞા વિરૂદ્ધ જાણવો, તથા વિચારે જે આપ સ્વભાવમાં રમવું અને રાગદ્વેષની પરિણુતિ દૂર નિવારવી. તેથી મોક્ષ થાય છે, તો ફોગટ પડિક્કમણુ, પડિલેહણુ કેમ કરવું ? એમ જેમાને છે તે પોતાનું આત્મહિત કરી શકતા નથી, વ્યવહારનયની મુખ્યતા રાખી, નિશ્ચયદ્રષ્ટિ

હૃદયમા ધારણ કરી જે ભવ્ય પ્રાણીઓ ચાલશે તે ભવ સમુદ્રનો પાર પામશે ગુણસ્થાનકક્રમારોહ નામના ગ્રથમા કહ્યુ છે કે –

ગાથા—

जइ जिणमय पवज्जह, तामाववहार निच्छए मुयह,
ववहारनओ च्छेए-तिथ्थुछेओ जओ भणिओ ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—જો જીનેશ્વરકથિત મતને અગીકાર કરતા હો તેમજ જૈનમતના સાધુ થતા હો તો વ્યવહાર અને નિશ્ચયનો ત્યાગ કરશો નહીં જો વ્યવહારનયનો ઉચ્છેદ કરશો તો તીર્થનો ઉચ્છેદ થઈ જશે આ ઉપર દૃષ્ટાત છે જેમકે — કોઇ પુરૂષ નિરતર પોતાના ઘરમા બાજરીની રોટી ખાય છે, કોઇ દિવસે કોઇ ગ્રહસ્થે તેને પોતાને ઘેર બાસુદી, પુરી, દૂધપાક, લાડુ વિગેરે ભોજન કરાવ્યુ હવે તે પુરૂષ પોતાના ઘરમા કરેલા બાજરાના રોટલાને પૂર્વના મિષ્ટાન્નના સ્વાદને સભારી ખાતો નથી, મિષ્ટાન્ન મળતુ નથી તેમ સમાધિરૂપ ધ્યાનામૃતનો યત્કિંચિત્ સ્વાદ અનુભવી, પડિક્કમણુ, પડિલેહણુ, પ્રમુખ ક્રિયા બાજરાના રોટલા સમાન જાણી તેના ઉપર અરૂચિ કરે છે, તે જીવ, ઉભયથી ભ્રષ્ટ થાય છે પચમ કાલમા નિરાલબન શુકલ ધ્યાનનો મનોરથ માત્ર મહત મુનિઓએ કરેલો છે શ્રીમદ્ હેમચદ્રાચાર્ય વગેરે તેમજ હાલમા સાધુઓ ધર્મધ્યાનમા પ્રવર્તેલા એવા જોવામા આવતા નથી માટે સાધુપણુ હાલ નથી એમ કોઈ માને, અને કહે કે વીતરાગની આજ્ઞાપ્રમાણે માર્ગાનુસારીના લક્ષણો તો હજુ પ્રાપ્ત થયા નથી તો પછી વેલ પહેરવાથી શીરીતે ગુણઠાણુ આવે, એમ જે કહે છે તે જીવો પણ અજ્ઞાની અપૂર્ણ છે અને ઉત્સર્ગ અપવાદના અજાણ છે તેઓ વીતરાગ આગમના અજાણ જાણવા કારણકે શ્રી ભગવતીસૂત્રના પચવીશમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામા લખ્યુ છે કે—પાચમા કાલમા બે પ્રકારના

નિર્ગ્રંથ થશે, તેનાથી તીર્થ પ્રવર્તશે. વળી જૈન શાસ્ત્રમાં ગુરૂનો આચાર વૃત્તિ લક્ષણ વગેરે લખ્યું છે તે પ્રાયઃ ઉત્સર્ગમાર્ગની અપેક્ષાએ છે અને આ કાલમાં તો પ્રાયઃ અપવાદની પ્રવૃત્તિ છે, તેથી ઉત્સર્ગવૃત્તિવાળા મુનિ કેવી રીતે હોઇ શકે? ઋષભનારાચ સંઘયણ, મનોબળ, ધૈર્ય તથાપ્રકારનું હાલ નથી તો આ કાલમાં તેવી ઉત્સર્ગવૃત્તિ જીવ કેમ કરી શકે? તેવી ઉત્સર્ગ વૃત્તિ નથી તો પણ દેશકાલાનુસારે નિર્ગ્રંથપણું વર્તી રહ્યું છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીનું શાસન દુપ્પસહસૂરિ સુધી ચાલશે. જેથી શ્રી નિશીથ સુત્રમાં કહ્યું છે કે—

છકાયના જીવો વિષે જ્યાં સુધી દયાના પરિણામ હશે ત્યાંસુધી બકુશ નિગ્રંથ તથા પ્રતિસેવના નિગ્રંથ રહેશે, તે કારણથી હે ભવ્યજીવો! પ્રવચનરહિત અને ચારિત્રન્યૂન પંચમ કાલ કદાપિ નહી હોય. વળી આજ પંચમકાલમાં સાધુ નથી, એમ જે માને છે તે વીતરાગની આજ્ઞા વિરૂદ્ધ છે. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં લખ્યું છે કે સાધુને બહુ અતિચાર લાગતાં દેખીને વળી તેમજ આલોયણા પ્રાયશ્ચિત કોઇને ગ્રંથાનુસારે લેતા દેતાં નહીં દેખવાથી કોઈ એમ કહે કે હાલ કોઈ સાધુ નથી એમ કથનાર ચારિત્રભેદીની વિકથાનો કરનાર જાણવો. આ ભારત વર્ષમાં આ કાલમાં બકુશ અને કુશીલ એ બે નિગ્રંથ છે. બાકીનાં ત્રણનો વિચ્છેદ થયેલો છે. **तथा च उक्तं वरमुनिभिः** બાર ભાવના—**बकुश कुशिला दोपुण जा तिथ्थं ताव होहंति** બકુશ અને કુશીલ એ બે પ્રકારના નિગ્રંથ યાવત્ તીર્થ સુધી રહેશે. વીતરાગ વચન અતિ ગંભીર છે માટે તેમાં ભવ્યજીવોએ શંકા કરવી તે અનંતા દુઃખનું કારણ છે. ઈત્યાદિ વ્યવહાર માર્ગ તીર્થંકર પ્રરૂપિત સત્ય જાણવો. પંચમ કાલે બહુલ સંસારી કૃષ્ણપક્ષીયા જીવો, વીતરાગ વચનને જ્યાં પોતાની મતિ હોય ત્યાં યુક્તિ કરી ખેંચી જાય છે, પણ પરભવમાં મહારૌરવ દુઃખ ભોગવવાં પડશે. વળી વીતરાગ

ભગવતે ભાવના બાર ભાવવાની કહેલી છે તે સમ્યગ્ રીતે ભાવવી તેનું સ્વરૂપ લખે છે

તે ભાવના ભાવ્યાથી વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને ધર્મધ્યાનની વૃદ્ધિ થાય છે–બાર ભાવનાની ગાથા–

पढम मणिच्चमसरण, ससारो एगयाइ अन्नत्त ।
असुइत्त आसव सवरोय, तह निज्जरा नवमी. ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—પ્રથમ અનિત્ય ભાવના, બીજી અશરણ ભાવના, ત્રીજી સસાર ભાવના, ચોથી એકત્વભાવના, પાચમી અન્યત્વ ભાવના, છઠ્ઠી અશુચિ ભાવના, સાતમી આશ્રવ ભાવના, આઠમી સવર ભાવના, નવમી નિર્જરા ભાવના

लोग महावो योही, दुल्लहा धम्मस्स साहगा अरिहा ।
एयाओ भावणाओ, भावेअव्वा पयत्तेण ॥

દશમી લોકસ્વભાવ ભાવના, અગ્યારમી બોધિ દુર્લભ ભાવના, બારમી ધર્મના કથનાર અરિહત છે આ બાર ભાવના રાત્રીએ તથા દિવસે જેવી રીતે ભાવના યોગ્ય છે તેવી રીતે અભ્યાસ કરવો આ બાર ભાવનાનુ કઇક સ્વરૂપ લખુ છુ

૧ અનિત્યભાવના—જેનુ શરીર વજ્રસમાન અતિ કઠીણ હતુ તે પણ અનિત્ય રૂપ રાક્ષસના ભક્ષ થઈ ગયા; તો કેવળ કેળ સમાન આ જીવોના શરીરને અનિત્ય રાક્ષસ કેમ મૂકશે ? લોકો આનદિત થઇને દ્રધની પેઠે વિષય સુખનો સ્વાદ લે છે, પરતુ મૃત્યુના ભયને દેખતા નથી વળી હે ચેતન ! આ શરીર, પાણીના પરપોટા જેવુ છે, તેનો નાશ થતા વાર લાગશે નહીં તથા જીવીતવ્ય હાથીના કાનની પેઠે, ઇંદ્રધનુષ્યની પેઠે, વીજલીની પેઠે, સધ્યા રાગની પેઠે ક્ષણિક છે લાવણ્ય શ્રી પરિવાર આખની પાપણપેઠે ચઞ્ચળ છે, અને સ્વામીપણુ સ્વપ્નના રાજ્ય સરખુ છે આખે જેટલા

જેટલા પદાર્થ દેખાય છે તે સર્વે પૌદ્ગલિકભાવો છે, વિનાશી છે, હે ચેતન ? આ શરીરને તું સારી રીતે પુષ્ટ કરે છે, તેમાં રાગ ધરે છે, પણ અંતે મરણ વખતે તારી સાથે આવવાનું નથી, અને બળીને ખાખ થઈ જશે. તે ખાખની માટી થઇ જશે અને લોકો ઘર બનાવવાના ઉપયોગમાં લગાડશે, માટે તું શું જોઈ મલકાય છે ? તું કઇ બાબતનો અહંકાર રાખે છે ? એવી રીતે સર્વપદાર્થોનું અનિત્યપણું વિચારતાં પ્યારા પુત્ર સ્ત્રી આદિ મરી જાય તો પણ મનમાં શોક ધરવો નહીં, મૂર્ખજીવ, સર્વ ભાવને નિત્ય માને છે તે જીર્ણ પાંદડાંની ઝુંપડીનો પણ નાશ થવાથી રાત્રી દિવસ વિલાપ કરે છે, સૂર્ય રાહુ ગ્રહણ દેખી જેમ કીર્તિધર રાજાએ સંસારનું અનિત્યપણું ભાવ્યું, તથા બળદને ઘરડો દેખી જેમ કરકંડુરાજાએ સંસાર સ્વરૂપ અનિત્ય વિચાર્યું, તેમ ભવ્યપ્રાણીઓએ સંસાર સ્વરૂપ અનિત્ય વિચારવું. ઈંદ્ર, ચંદ્ર, નાગેંદ્ર, ચક્રવર્ત્તિ, વાસુદેવ, બળદેવ, રામ, રાવણ, વાલી જેવા મહા બળવાન પુરૂષો પણ અનિત્ય રાક્ષસના ભક્ષ થયા તો તારા જેવા પામર જીવો, કાલના સપાટામાં આવે એમાં શું કહેવું ? એમ પહેલી અનિત્ય ભાવના ભાવે.

૨ અશરણ ભાવના—માતા, પિતા, ભાઈ, બેન, પુત્ર, કલત્ર આદિ સગાં વહાલાંનું વિદ્યમાનપણું છતા આધિવ્યાધિથી સપડાએલા જીવને કાળ પકડી જાય છે. મતલબકે માતા પિતા વિદ્યમાન છતાં આયુષ્ય પૂરૂં થાય એટલે કર્મના વશપણાથકી પરગતિમાં જીવ ચાલ્યો જાય છે, કોઈ રાખી શકતું નથી, કોઈ આડું થતું નથી અને મરતી વખતે જીવને દુઃખ પડે છે; અને તેથી અરરાટ શબ્દ કરે છે, તે દુઃખ સગાં વહાલા વહેંચી લેતાં નથી, મતલબ કે–કોઈનું દુઃખ કોઈ વહેંચી લેતુ નથી. તથા વિચારી જુઓ કે–દ્વારિકા જેવી નગરી કૃષ્ણ જેવા વાસુદેવ, બળભદ્ર જેવો બળદેવ અને નેમિનાથ તીર્થંકર સરખા તેને માથે ધણી વિદ્યમાન હતા તો

પણ જેવારે દ્વીપાયને દ્વારિકાનો દાહ કર્યો, તે વારે કોઇથી કંઈપણ રખાણુ નહિ અને આખી નગરીનો ક્ષય થઈ ગયો, અને કૃષ્ણ અને બળભદ્ર એ બન્ને ભાઇએ માતા પિતાને લઈ ચાલવા માડયુ, તો પણ બન્નેને લઇ નીકળાયું નહીં, અને માતા, પિતા પણ બળી મુઆ વાસુદેવ, બળદેવ સરખા મહાયોદ્ધાથી પણ માતા, પિતાનું રક્ષણ થયું નહીં વનમા બન્ને પણ નગરીને બળતી જોતા જોતા તથા પોતાની ઋદ્ધિનો નાશ, તથા છપ્પન કુળ કોટી જાદવ વગેરેનો નાશ દેખી એકાકી ચાલવા માડયુ, અને વગડામા જરાકુમારના હાથથી કૃષ્ણનું મૃત્યુ થયું તે કર્મનો ઉદય છે જેથી મૃત્યુથકી બચાવનાર કોઈ નથી વળી સુભૂમનામનો આઠમો ચક્રવર્તિ કે જેની સેવામા પચ્ચીશ હજાર દેવતા હતા, તોપણ સમુદ્રમા બૂડી મરણ પામ્યો કોઇ રાખી શકયુ નહીં આયુષ્ય આવી રહ્યુ ત્યારે દેવતા નાશી ગયા માટે આ સસારમા કોઈ કોઈને શરણભૂત નથી, તો ફોગટ પુત્ર ઉપર અને સ્ત્રી ઉપર માયા મમતા રાખી, હે ચેતન ! કેમ કર્મ બાધી ભારે થાય છે ? જે જે કર્મ બાધે છે તે હે ચેતન ! અવશ્ય ભોગવવા પડશે એમ મનમા વિચાર

નાના પ્રકારના શાસ્ત્રવિષયોને જાણનારા તથા અનેક પ્રકારના મત્રો તત્રો જાણનારા, તથા અનેકપ્રકારના રોગોની ચિકિત્સા જાણનારા, એવા પુરૂષોની કુશળતા કાળની સામે કઇ પણ કરવામા સમર્થ થઇ નહીં તથા મહાશૂરવીર યોદ્ધાઓથી વિટાએલા એવા સર્વપુરૂષો, કાળના મુખમા ખેચાતા જાય છે અત્યત દિલગીરી છે, પ્રાણીઓને કોઈનુ શરણ નથી વળી પૃથ્વીનુ છત્ર, તથા મેરૂનો દડ કરવાને જે સમર્થ, તેમજ જેને જરા પણ કલેશ નહોતો, તથા જેની સેવામા ક્રોડ દેવતા જઘન્યથી રહેતા હતા, એવા અનત બળવાન્ તીર્થંકર ભગવાન પણ લોકોને મૃત્યુથકી બચાવવાને સમર્થ થયા નહીં, તો પછી બીજો કોણ સમર્થ છે ?

પુત્ર, મિત્ર અને સ્ત્રીની સ્નેહરૂપફાંકણુને દૂર કરવા જીવે અશરણુ રૂપ મહાવિદ્યાનું સ્મરણુ કરવું-સંસારમાં કોઇ પણુ જાતની મૂર્છા રાખવી નહીં. જન્મ, જરા અને મરણુ, સદા દરેકને પૂંઠે લાગી રહ્યાં છે. તે કોઈને છોડતાં નથી. તો હે જીવ! તને કેમ કરી છોડશે? માટે ધર્મધ્યાનમાં તત્પર થા! અને આત્મસ્વરૂપ વિચાર! આવો વખત અને આવી જોગવાઇ વારંવાર નહીં મળે. પરભવમાં જે સાથે ખાવાનું ધર્મરૂપ ભાતું લેવું? હોય તે લઇ લે. મૃત્યુરૂપી બાજ જીવરૂપી પંખીને અણુધાર્યો પકડી લેશે, તે વખતે ઘસતે હાથે ચાલ્યો જઇશ. માટે હે જીવ! ચેત!! ચેત!! ચેત!! જરાવાર પણુ પ્રમાદ મા કર. એ બીજી અશરણુ ભાવના કહી.

૩ સંસાર ભાવના—બુદ્ધિમાન તેમજ બુદ્ધિહીન, સુખી તેમજ દુઃખી, રૂપવાન્ તેમજ કુરૂપવાન્, ગરીબ તેમજ રાજા, રોગી તેમજ ભોગી, સ્વામી તેમજ સેવક, વૈરી રાજા તથા પ્રજા, દેવતા, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકીના અનેક પ્રકારના વેષોને કર્મવશપણાથકી ધારણ કરીને આ સંસારરૂપ અખાડામાં આ જીવ નાટક કરે છે. તથા મહા આરંભ, માંસ ભક્ષણ, મદીરાપાન, પરદારાગમન અને દેવદ્રવ્ય ભક્ષણ વગેરે કરીને જીવ, પાપ સંચય કરી નરકમાં જઈ પડે છે. ત્યાં નરકમાં અંગ છેદન, અગ્નિથી બળવું, વગેરે મહાદુઃખ થાય છે; તે દુઃખોનું સર્વથા વર્ણન કેવલી પણ કથન કરી શકતા નથી.

કપટને છલભેદથી પ્રાણી તિર્યંચ ગતિમાં સિંહ, વાઘ, વરૂ, ભેંસ, ઉંટ, હાથી, ઘોડા; ભૂંડ, સર્પ, મઘર, કુકડા અને કુતરા વગેરેના શરીર ધારણ કરે છે, તથા તે ગતિમા ક્ષુધા, તૃષા, તાડનતર્જન, વધબંધન, હળવહન ઈત્યાદિક દુઃખ તે જીવોને સદા સહન કરવાં પડે છે. તથા ખાદ્ય-અખાદ્ય, વિવેક શૂન્યતા, મનમાંહી લાજરહિતપણું, મા બેન અને દીકરી સાથે ગમન કરવું, જ્યાં એક સમાનતા નિ.શંકતા વલ્લભ છે. અનાર્ય દેશી મનુષ્યમાં

નિરતર જીવઘાત, માસભક્ષણુ, ચોરી, પરસ્ત્રી ગમનાદિ અત્યત કનિષ્ટ પાપકર્મ મહાદુખ ઉત્પન્ન કરનાર જ્યા થયા કરે છે તથા આર્ય દેશમા પણ અજ્ઞાનતા, દરિદ્રતા, કષ્ટ અને દૌર્ભાગ્યપણુ, રોગાદિકથી પીડિતપણુ છે, તથા પરાધીનતા તથા માનભગ, સેવકભાવ પ્રમુખ દુખ ભોગવવા પડે છે, તથા ગર્ભના દુખ ભોગવવા પડે છે, એવો આ સસાર છે, તથા બાલ અવસ્થામા મળ મૂત્ર, ધૂળમા આલોટવુ, તથા મૂર્ખતા પ્રમુખ, તથા યુવાનીમા ધન કમાવવાનુ મહાદુખ, તથા વૃદ્ધાવસ્થામા શરીરનુ કપવુ, મુખમાથી લાળ પડવી, નેત્રનુ બળહીણપણુ, શ્વાસ, ખાસી, પ્રમુખ વ્યાધિથી મહાદુખોનુ ઉત્પન્ન થવુ ઇત્યાદિ જ્યા નિરતર છે, એવો આ સસાર છે, ત્યા એવી કઈ દશા છે કે જીવ સુખ પામે તથા સમ્યક્દર્શન પામવાથી જે જીવ દેવતા થાય છે, તે પણ શોક, વિષાદ, મત્સર, ભય, અદેખાઇ, કામ પ્રમુખથી પીડિત થવાથી પોતાનુ આયુષ્ય દીન મનવાળા થઇને પૂર્ણ કરે છે

આ સસારમા એક વખતની સ્ત્રી મરી બીજે ભવે પોતાની માતા થાય છે, વળી મા મરી સ્ત્રીપણે ઉપન્ન થાય છે, બેન મરી સ્ત્રીપણે ઉપન્ન થાય છે, પુત્ર મરી પિતા થાય છે પિતા મરી પુત્રપણે થાય છે, અને શત્રુ મરી ભાઈપણે ઉપન્ન થાય છે, એવો આ અસાર સસાર છે

આ સસારમા કોઇ વખત તુ ચડાળપણે ઉત્પન્ન થયો, કોઈ વખત ક્ષત્રિયપણે ઉત્પન્ન થયો, કોઇ વખત શાક ભાજીમા ઉત્પન્ન થયો, તો તુ ફોગટ "હુ કુળવાન છુ, આ નીચ હલકી જાતિનો છે, મારૂ કુળ મોટુ છે," એવો ફોગટ કેમ અહકાર કરે છે ? ઉચ્ચ નીચનુ કારણ પણ કર્મ છે

કર્મે જીવને વશ કરી લીધો છે તે કર્મ, મહત મુનીશ્વર મહારાજને પણ અગીયારમે ગુણઠાણેથી પાછા નાખી દે છે હે ચેતન ! તુ અવ્યવહારરાશિ નિગોદમાથી વ્યવહાર રાશિમા આવ્યો, તોપણુ અનતવાર સૂક્ષ્મ નિગોદમા ગયો તથા બાદરનિગોદમા પણ

અનંતકાળ આવ્યો, તેમજ પૃથ્વીકાય, સૂક્ષ્મબાદર અપ્કાય, સૂક્ષ્મ તથા બાદર ઇત્યાદિક ચાર ગતિમાં તું ભટકે છે. સર્વ પુદગળ પરમાણુઓને અનંતીવાર તું દેહાદિપણે પરિણમાવી ચૂક્યો. લોકાકાશનો એક એવો પ્રદેશ નથી કે જ્યાં તું અનંતીવાર ફર્યા વિના રહ્યો હોય, એમ અનંત પુદ્‌ગલ પરાવર્તન કાળ તું ભમ્યો, તો પણ હે ચેતન ! તને સંસારનો ભય લાગતો નથી.

આ સંસારમાં કોઇ સુખી થયો નથી. જેણે આ સંસારનો ત્યાગ કર્યો તે સુખીયા થયા. જુઓ ! થાવચ્ચાપુત્ર, મહાઋદ્ધિનો ધણી અને વળી જેને બત્રીશ સ્ત્રીઓ હતી, તેણે પણ નેમિનાથ ભગવાન્‌ની દેશના સાંભળી સંસાર અસાર જાણી દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અને શુક્લધ્યાન ધ્યાઇને મુક્તિ પામ્યા. અનાથી મુનિ પહેલાં રાજાના પુત્ર હતા, તેમને શરીરે દાહજ્વર ઉત્પન્ન થયો, ઘણા ઉપચાર કર્યા પણ શાંતિ થઇ નહીં, પછી મનમાં વિચાર આવ્યો કે અહો સંસારમાં રોગનું કારણ કર્મ છે. મેં પાછલા ભવમાં જેજે કર્મ કર્યાં છે તે હાલ ઉદયે આવ્યાં છે. એમ વૈરાગ ભાવ લાવી વિચાર કર્યો કે જો આ રોગ ઉપશમે તો હું દીક્ષા લઉં. અનુક્રમે રોગ મટ્યા બાદ સાધુ થયા. અનાથી મુનિ વિચરતા વિચરતા પૃથ્વીતળમાં રાજગૃહી ઉદ્યાનને પાવન કરવા લાગ્યા. તેમને શ્રેણિકરાજાએ દીઠા અને સંસારમાં પાડવા સારૂ લલચાવ્યા, પણ જરા માત્ર ડગ્યા નહીં, અને શ્રેણિક રાજાને બોધ પમાડ્યો તેવા ધણી સુખી થયા.

એક જીવની સાથે આ જીવે અનંત સગપણ કર્યા છે. તેના સંબંધી વિશેષ જોવું હોય તો ભુવનભાનુ ચરિત્ર જોવું. તથા યશોધર ચરિત્ર તથા સમરાદિત્ય ચરિત્ર વાંચવું, કે જેથી સંસારની અનિત્યતા ભાસે. ભવ્ય જીવોએ આ સંસારનો ત્યાગ કરી પંચ મહાવ્રત ધારણ કરી, આત્મ કલ્યાણ કરવું તેજ સાર છે.

૪ એકત્વ ભાવના—જીવ એકલોજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને

એકલોજ મરે છે એકલોજ કર્મ કરે છે અને તેનુ ફળ એકલોજ ભોગવે છે જીવે અત્યત મહેનત કરી જે ધન ઉપાર્જન કર્યુ છે, તે ધન તો સ્ત્રી, ભાઇ, બેન, પુત્ર, અને સગાસબધી પ્રમુખ ખાઇ જશે, અને ધન પેદા કરવામા જે પાપકર્મ બાધ્યા છે, તેનુ ફલ તો તેને એકલાનેજ ભોગવવુ પડશે, અને નરક તિર્યચ આદિ ગતમા જઇ ભોગવવુ પડશે, આ કેવુ આશ્ચર્ય! તથા આ જીવ આ શરીરના પોષણ સારૂ રાત્રિદિવસ નાના પ્રકારના વિચાર કર્યા કરે છે, ભમે છે, દીનપણુ ધારણ કરે છે, પારકી ગુલામગીરી કરે છે કુલ મર્યાદા ઉલ્લંઘન કરે છે, ધર્મભ્રષ્ટ થાય છે, પોતાના હિતમા ઠગાય છે, ન્યાયથી દૂર રહે છે, અન્યાયમા પ્રવર્ત્તે છે, મોહમાયામા મુઝાય છે, પણ આ દેહ કૃત્રિમ મિત્ર સરખો પરભવમા સાથે આવતો નથી કહ્યુ કે છે-समए समए जीव, जीवीआसाए सत्तचित्तेण, ज पोसिअ सरीर, तपि तुह न चेज साहीण ॥

સમયે સમયે હે જીવ! જીવવાની આશાએ આસક્તિમને કરી જે શરીરનુ પોષણ કર્યુ છે, તે શરીર પણ મરતી વખતે પરભવમા તારી સાથે આવતુ નથી વિચાર કરો કે, આ દેહ અતે પડયો રહેશે સગાવહાલા પણ સાથે આવનાર નથી તે પોતપોતાના સ્વાર્થમા ચકચૂર છે ભાઈ, માતા, અને બેન વગેરે જ્યારે પુદ્દગલમાથી જીવ પરભવમા જાયછે, ત્યારે પોતપોતાનો સ્વાર્થ સભારી રડે છે પણ કોઇ એમ રડતુ નથી કે-હે પુત્ર, હે ભાઈ, હે પિતા, તમો પરભવમા કઈ ગતિમા ઉત્પન્ન થયા હશો? તમોએ અહિં કશુ આત્મહિત કર્યુ નહિ તેથી તમો પરભવમા સુખ શી રીતે પામશો? આવી રીતે કોઇ રોતુ નથી, પણ માતા એમ રૂદન કરે છે કે હાય હાય! પુત્ર જો તુ હયાત હોત તો મને રળીને આપત. સ્ત્રી પણ સ્વાર્થને રૂવે છે એવો સ્વાર્થીઓ સસાર છે

બે પૈસા કમાઇને લાવતો હશે તો વાહ વાહ કરશે, પણ

જ્યારે ઘડપણ આવે છે, ચાલવાની શક્તિ હોતી નથી, ત્યારે વહાલા પુત્રો જેને ઘણા પ્યારથી મોટા કર્યા હોય, તે પણ તે વખતે જુદા જુદા વિચારના થઈ જાય છે.

અહો ! અહો ! આ સંસારમાં કોઈ કોઇનું નથી. ચેતન પરને પોતાનું માની અહંપણાનો અભિમાન કરી કેમ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે ? હે ચેતન ! ધર્મ કરવામાં ઉદ્યમવંત થા. અને જાગ ! જાગ ! અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનો ત્યાગ કર, અને મોહરૂપી ગોદડું દૂર કર. પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કર. તું અનંતજ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ રત્નત્રયીથી પૂર્ણ છે. અજ છે. અમર છે. અરૂપી છે. આ પૌદ્‌ગલિક વસ્તુ તારી નથી; એમ આત્મહિતાર્થી પુરૂષ ભાવના ભાવે.

હે ચેતન ! તું જન્મ્યો ત્યારે કાંઈ સગાં વહાલાં, ભાઈ, બેન, સ્ત્રી, અને પુત્ર સાથે લઈ આવ્યો નહોતો; તો શું હવે સાથે લઇ જવા ધારે છે ? ફોગટ તે ઉપર કેમ મોહ કરે છે ? જેમ એક વૃક્ષ ઉપર હજારો પંખીઓ રાત્રીએ આવી ભેગા થાય છે અને સવાર થાય ત્યારે સૌ કોઈ જુદી જુદી દિશામાં ઉડી જાય છે. તેમ આ મનુષ્ય ગતિરૂપ વૃક્ષમાં સગાંવહાલાં સંબંધી ઘણા જીવો આવીને રહ્યા છે, પણ જ્યારે આયુષ્ય મર્યાદા આવી રહેશે ત્યારે સર્વ જુદી જુદી ગતિમાં ચાલ્યાં જવાનાં. કોઈ કોઇની સાથે જવાનું નથી. વળી હે ચેતન ! તારો રાગ જે ઉપર અત્યંત હોય છે. ત્યાં દ્વેષ પણ થાય છે. માટે રાગ અને દ્વેષને નિવારી સમભાવ ધારણ કરી, એકત્વભાવના ભાવ, કે જેથી કર્મ કલંક દૂર થાય, અને શાશ્વત સુખ પામે.

૫ અન્યત્વભાવના.

આ સંસારમાં હે ચેતન ! તું કોઈનો નથી, અને કોઇ તારૂં નથી. માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઈ અને બેન પ્રમુખ સગાંવહાલાં સંબંધીયો

જ્યાસુધી નારાથી તેઓની કાર્યસિદ્ધિ થાય છે, ત્યાસુધી તેઓના પ્રાણ સમાન તુ તેઓને વહાલો છે પણ કાર્ય (સ્વાર્થ) નહી થયે છતે વૈરભાવ ધારણ કરશે આ સ્વાર્થની મધુરી માયા!

સર્વે પૌદ્ગલિક વસ્તુ હે ચેતન ! તારાથકી ન્યારી છે, આ શરીર પણ ચેતનથકી ન્યારૂ છે, મન, વચન અને કાયાના યોગ પણ ચેતનથકી ન્યારા છે, છ લેશ્યાઓ પણ ચેતનથકી ન્યારી છે, આઠ કર્મની વર્ગણાઓ પણ ચેતનથકી ન્યારી છે, પાચ ઇંદ્રિયો પણ ચેતનથકી ન્યારી છે, અને ચેતનથકી બાકીના પાચ દ્રવ્ય ન્યારા છે ચેતનથકી ભિન્ન એવા પુદ્ગલ ઉપર મમતા ભાવ રાખવો નહીં અનેક પ્રકારના ખાનપાન ઉપભોગ લેપન પ્રમુખથી શરીરની પુષ્ટિ ઇચ્છવી તે પણ ફોગટ છે કદાચિત્ આ શરીરને કોઈ લાકડી પ્રમુખથી માર મારે, તો પણ સમતા રાખી સહન કરવુ જોઇએ વળી અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થયે છતે પણ સમતા રાખવી

જે પુરૂષ અન્યત્વ ભાવના ભાવે છે, તેને શરીર, ધન, પુત્રાદિકના વિયોગથી દુખ થતુ નથી પરદેશી રાજાને સૂરિકતા રાણીએ ઝેર આપીને મારી નાખ્યો, તેનો અધિકાર રાયપસેણી સૂત્રથકી જાણવો તથા બ્રહ્મદત્તની માતા ચુલણીએ પોતાના સ્વાર્થનેમાટે લાખના મહેલમા પુત્રને, તથા તેની સ્રીને સુવાડી અગ્નિ સળગાવ્યો, પણ તેનુ આયુષ્ય હતુ તો સુરગ વાટે થઇ નીકળી જીવતો રહ્યો જુવો! માતાનો સ્નેહ પણ એટલોજ છે વળી શ્રેણિક રાજાએ પોતાના પુત્ર કોણીકનો લોહી પરૂવાળો અગુઠો મુખમા રાખ્યો, પરૂ વગેરે ચુસ્યુ, એટલો સ્નેહ પુત્ર ઉપર હતો, અને કોણીકની માતા ચેલણાને એ પુત્ર જીવતો રાખવાનો વિચાર નહોતો, પણ શ્રેણીકે જોરાવરીથી કોણીકને ઉછેર્યો, તેજ કોણીકે પિતાને કાષ્ટના પાજરામા ઘાલ્યો, જુઓ! આરીકાઇથી જોશો તો જણાશે કે જગતમા કોઇનુ કોઇ નથી

સંસારમાં કંઈ સાર દેખાતો નથી.

મરૂદેવી માતા, રૂષભદેવ સ્વામીએ દીક્ષા લીધી, તેથી સ્નેહના વશથી મારો રૂષભ શું કરતો હશે, એમ રૂદન કરવા લાગ્યાં. આંખે પડલ આવી ગયાં. જે વારે ભગવંત કેવળજ્ઞાન પામ્યા, તેવારે ભરત વાંદવા ગયા, માતાને પણ સાથે તેડી ગયા. દેવદુંદભિના નાદ વગેરે અત્યંત ઋદ્ધિ સંપદા દેખીને સ્નેહ ત્રુટી ગયો, અને વિચાર્યું કે "હું રૂષભ–રૂષભ કરતી આંધળી થઇ, ને રૂષભ તો આટલી ઋદ્ધિને ભોગવે છે, ને માતાને સંભારતો પણ નથી. અહો કોઇ કોઈનું નથી. કોનો રૂષભ અને કોની માતા ! સહુ સહુના આત્માનું કલ્યાણ કરે છે." એમ અનન્ય ભાવના ભાવતા અંતગડ કેવલી થઈ મોક્ષે ગયાં.

શ્રી ગૌતમસ્વામી ત્રીશ વર્ષ સુધી મહાવીરસ્વામીની સેવામાં રહ્યા. તેમનો મહાવીરસ્વામી ઉપર ઘણો સ્નેહ હતો. જે વારે ભગવાન્ નિર્વાણ પદ પામ્યા, તે વારે એવી ભાવના થઇ કે "કોના વીર ! મારો આટલો રાગ છતાં પણ તેમણે મને પાસે રાખ્યો નહીં," એમ બહુ વિલાપ કરવા લાગ્યા ત્યારે આખરે મનમાં વિચાર આવ્યો કે વીતરાગ એ તો કોઇની સાથે સ્નેહ રાખતા નથી. વીરતો વીરના આત્માનું કલ્યાણ કરી ગયા, અને તું "વીર વીર" પોકારે છે. તેમાં તારૂં શું વળ્યું. તું તારા આત્માનું કલ્યાણ કાર્ય કર, એમ ભાવના ભાવતાં કેવળ-જ્ઞાન પામ્યા. એમ અન્યત્વ ભાવના ભાવતાં આત્માનું હિત થાય છે. ઘણા ભવ્ય પ્રાણીઓ અન્યત્વ ભાવના ભાવતા સિદ્ધિ પદને પામ્યા છે.

૬ અશુચિ ભાવના.

જેમ લુણની ખાણમાં જે જે પદાર્થ પડે છે તે તે લુણ થઇ જાય છે. તેમ આ કાયામાં જે જે આહાર પ્રમુખ પડે છે, તે મળ રૂપ થઈ જાય છે. એવી આ કાયા અપવિત્ર છે, તથા રૂધિર અને શુક્ર એ બન્નેના

મેળાપથી આ કાયા ઉત્પન્ન થાય છે આ કાયાને પાણીના સો ઘડાથી નવરાવીએ, તેમજ કસ્તુરી પ્રમુખ સુગંધી દ્રવ્યોને કાયાપર ચોપડીએ તો પણ અંદર રહેલો અશુચિનો કોઠો પવિત્ર થતો નથી

ચંદન, કસ્તુરી, અગર, કપુર, પ્રમુખ સુગંધી વસ્તુઓ સાથે પણ આ શરીરનો સબંધ થાય છે, ત્યારે અન્ય કાળમા દુર્ગંધરૂપ થઇ જાય છે તો પછી વિચારો કે, આ કાયાને કોણ બુદ્ધિમાન પવિત્ર માને ? નગરના ઘડનાળાની પેઠે આ કાયામાથી મળ, મૂત્ર નીકળ્યા કરે છે, કાચના કટકા જેવી આ કાયા ઉપર શી માયા કરવા જેવી છે ? પુરૂષના નવદ્વારમાથી અને સ્ત્રીના બારદ્વારમાથી અશુચિ વહ્યા કરે છે હે ! જીવ ! તુ દુર્ગંધિને દૂરથી દેખી મુખ મચકોડે છે, પણ જાણતો નથી કે તારૂં શરીર પણ દુર્ગંધિથી ભર્યું છે મલ્લિકુમારીએ આ ભાવનાથી છ મિત્રોને પ્રતિબોધ પમાડ્યો

ગર્ભાવાસમા તો આ જીવ અશુચિમા રાત્રી દિવસ લપટા ઇને રહ્યો તેનુ સ્વરૂપ સક્ષેપથકી કહે છે —

સ્ત્રીની નાભિની નીચે બે નાડી છે, તે બે નાડી ફુલને આકારે છે તેની નીચે આબાના માજરના આકારે માસની પેશી છે તે જે વારે સ્ત્રીને ઋતુ કાલ હોય તે વારે તે માસની માજર ફુટે છે ને માહેથી રક્ત વહે છે જીવની ઉત્પત્તિ વિષે જે અધોમુખ ફુલને આકારે યોનિ છે ત્યા પુરૂષનુ વીર્ય પ્રાપ્ત થાય છે, અને જે વારે યોનિ મિશ્રિત હોય તે વારે જીવ ઉપજવા યોગ્ય થાય છે, અને વીર્ય પ્રાપ્ત થયા પછી બાર મુહૂર્ત સુધી જીવનુ ઉપજવુ થાય છે, એક જીવ પણ ઉપજે, બે તથા ત્રણ તથા ઉત્કૃષ્ટ નવ લાખ જીવ ઉપજે કહ્યુ છે કે—

॥ गाथा ॥

इथ्थिए जोणी समवत्ति, बेइंदियाउ जे जीवा,
उक्कोसनवलखा, जायत्तिएगवेलाए ॥ १ ॥

તે જીવનું જઘન્યથકી આયુષ્ય અંતર્મુહુર્તનું હોય છે, ઉતકૃષ્ટ ક્રોડ પૂર્વ વર્ષનું હોય છે, જે જીવ ઉપજે તેના પિતાની સંખ્યા કહે છે. એક હોય, અથવા બે હોય. અથવા નવસેં પિતા હોય, સ્ત્રીની જમણી કુખે પુત્ર હોય છે, ડાબી કુખે પુત્રી હોય છે, અને મધ્ય ભાગમાં નપુંસક હોય છે. મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટ કાલ–ગર્ભમાં બાર વર્ષ રહે છે. તિર્યંચ ગતિમાં ઉત્કૃષ્ટ આઠ વર્ષ રહે છે.

ગર્ભમાં જીવ પ્રથમ સમયે માતાનું રૂધીર અને પિતાનું વીર્ય એ બેનો આહાર કરે છે. તેવાર પછી તેનુંજ શરીર બાંધે છે, યાવત્ ષટ્ પર્યાપ્તિ પૂરી કરે છે એમ કરતાં જ્યારે સાત દિવસ થાય છે ત્યારે પાણીના પરપોટા જેવડો થાય છે, તે વાર પછી આંબાની ગોટી જેવડો થાય છે, તે વાર પછી માંસની પેશી જેવડો થાય છે, એમ અનુક્રમે ચોથે મહીને માતાના અંગનો વધારો થાય છે. પાંચમે માસે પાંચ અંગ થાય છે, છઠે માસે રૂધીરનો સંગ્રહ થાય છે. સાતમે માસે સાતસેં નાડી બંધાય છે તથા પાંચસે પેસી બંધાય છે તથા, નવ ધમણી નાડી થાય છે તથા રોમરાજી પ્રગટે છે. રોમે કરી આહાર ગ્રહણ થાય છે અને સમયે સમયે પરિણમે છે. સર્વ શરીરે મળીને સાડીત્રણ ક્રોડ રોમરાજી હોય છે, આઠમે માસે સર્વ અંગોપાંગ સંપૂર્ણ થાય છે.

ગર્ભમાં રહેલ જીવને લઘુનીતિ. વડીનીતિ, સળેખમ, બળખા પ્રમુખ કાંઇ હોતા નથી, ગર્ભમાં રહ્યો થકો જે આહાર જીવ કરે તે આહાર ઇંદ્રિયની પુષ્ટિ કરે છે, અને હાડ તથા મેદ પ્રમુખની વૃદ્ધિ કરે છે, ગર્ભમાં માતા આહાર લે તો ગર્ભનો જીવ પણ આહાર લે છે. માતા દુઃખી થાય તો ગર્ભનો જીવ પણ દુઃખી થાય છે, ગર્ભમાંથી જીવ ચવે તો નરક, તિર્યંચ, દેવતા, અને મનુષ્ય એ ચાર ગતિમાં ઉપજે છે. માતા સુવે તો પોતે સુવે છે, માતા જાગે તો પોતે જાગે છે, એવી રીતે અશુચિ અપવિત્રથી ભરેલો જીવ, ગર્ભાવાસનું અનંતુ દુઃખ ભોગવે છે. મહામળ મૂત્રના ભરેલાં સ્થાનકમાં વસવું પડેછે એવી રીતે નવ માસ

સુધી જીવને ગર્ભાવાસમા રહેવું પડે છે પિતાના વીર્યનુ બળ ઘણુ હોય તો પુરૂષવેદે જીવ થાય છે તથા માતાના રૂધીરનુ બળ ઘણુ હોય અને પિતાના વીર્યનુ બળ થોડુ હોય છે તો સ્ત્રીવેદે જીવ થાય છે, તથા વીર્ય બળ સમભાગે હોય છે તો નપુસક વેદ બાધે છે તેમા કોઈ જન્મતી વખતે મસ્તકે કરી આવે છે, કોઇના પહેલા પગ આવે છે, કોઈ આડો આવે છે તે સર્વે પુણ્ય પાપના ફળ છે સર્વજીવો પોતાની પૂર્વની અવસ્થા સભારે તો દુર્ગચ્છા કરેજ નહીં કેમકે ગર્ભાવાસ, નરકની કુભી પાક સરખો છે

કોઇ જીવ ગર્ભાવાસની અવસ્થા ભૂલી જઈને જુવાનીના મદમા છાકયોથકો અશુચિની દુર્ગચ્છના ઘણી કરે છે તે અજ્ઞાની છે શરીરમા અઢાર પાસળીયો પરિષ્ટ કડક નામે સધિની છે બાર પાસળીયો કડક, બે વાસાની છે ચાર પલની જીભ છે બે પલના નેત્ર છે આઠ પલનુ હૃદય છે શરીરમા એકસો સિત્તોતેર મર્મના સ્થાનક છે શરીરમા એક વડીનીતિનુ તથા એક લઘુનીતિનુ એમ બે સ્નાયુ છે ત્રણસે હાડની માળા છે નવસે નાડી છે સાતસે શીરા છે પાચસે માસની પેસી છે નવ ધમણુની નાડી છે સાડી ત્રણ કોટી રોમરાજી છે એકસો ને સાઠ નાડી નાભિથકી ઉચી ચાલે છે, તે મસ્તકના બધની છે, તેને રસ હરણી કહે છે તે મસ્તકે રસ પહોચાડે છે એ રસ હરણી નાડીનો જેટલો ઉપઘાત થાય તેટલી રોગની પ્રાપ્તિ જાણવી, અને આખ, કાન, નાક, તથા જીભના બળને હણે છે તેથી રોગ થાય છે, પીડા કરે છે, એ સર્વ ઉર્ધ્વ નાડીના ફળ જાણવા તથા વળી એકસોને સાઠ નાડી નાભિથકી ઉઠી તે નીચે ચાલી થકી પગને તળીએ બંધાણી છે તે નાડીનો ઉપઘાત થાય તો નેત્રનો, જઘાનો, મસ્તકનો, આધાશીશી, અને યાવત અધ થાય છે ત્યા સુધી પણ એ એના ફલ જાણવા, તથા એકસો ને આઠ નાડી નાભિ થકી જે ઉપડી તે તિર્છી ચાલી હાથના આગળા સુધી પહોચી છે, તેના ઉપઘાતથકી બેબે પાસાની વેદના, પેટની વેદના, મુખની વેદના, ઇત્યાદિ સર્વ એની

રસ હરણીના ઘાતથકી ઉપજે છે. તથા એકસો ને સાઠનાડી, નાભિ થકી ગુહ્યસ્થાનક સુધી પહોંચી છે તેના ઉપઘાતથી પેશાબ રોગ, વડીનીતિ રોગ, તથા કરમીયાની ઉત્પત્તિ થાય છે, તથા હરસ વિકાર વગેરે રોગ થાય છે. તથા પચવીશ નાડી નાભિથકી ઉપજી તે સલેખમને ઉદ્ધરવા વાળી છે. તેના ઉપઘાતથી સલેખમ થાય છે. તથા પચીશ નાડી પિત્તની ધરનારી છે. તથા દશ નાડી વીર્યની ધરનારી છે. ઈત્યાદિક પુરૂષને સાતસેં નાડી હોય છે. તેની રસ હરણી આદિ નાડીઓને ઉપઘાત ન હોય તો શરીરે સદાય સુખ રહે છે, અને તે રસહરણી નાડીને કંઈ ઉપઘાત થયો હોય તો તે પ્રકારનો રોગ થાય છે. સ્રીને છશેંને સીતેર નાડી હોય છે. અને નપુંસકને છશેં ને એંસી નાડી હોય છે. તથા પુરૂષને જે પાંચસે પેસી માંસની કહી છે તે મધ્યેથી (૩૦) ત્રીશ પેશી ઓછી સ્રીને હોય છે.

આ શરીર મહા દુર્ગંધનું સ્થાન છે. લોકોની દુર્ગંચ્છા કરવાથી ઘણાં કર્મ ભોગવવાં પડે છે. માટે કોઈની દુર્ગંચ્છા કરવી નહીં. વળી જાતિ, રૂપ મદ પણ કરવાથી ચારગતિમાં મહા દુ:ખ ભોગવવાં પડશે. જે આ શરીર હાલ સુગંધી દેખાય છે તે ક્ષણમાં ખરાબ થઇ જશે. માટે પુદ્ગલ ઉપર રાચવું નહીં અને અભક્ષ્ય ભક્ષણ કરી પાપની રાશિ ઉપાર્જન કરવી નહીં. એ ભવ્યપ્રાણીયોને યોગ્ય છે.

સાતમી આશ્રવભાવના.

મન યોગ, વચન યોગ અને કાયયોગથી શુભ અશુભ કર્મનું ગ્રહણ કરવું તે આસ્રવ છે એમ જીનેશ્વર ભગવાન્ કહે છે. સર્વ જીવો વિષે મૈત્રી ભાવના. ગુણાધિકજીવોમાં પ્રમોદભાવના, અવિનીત શિષ્ય આદિ ઉપર માધ્યસ્થ ભાવના અને દુ:ખીજીવો ઉપર કારૂણ્ય ભાવના. આ ચારે ભાવનાઓથી જે જીવોના અંત:કરણ નિત્યવાસિત હોય છે,તે જીવો, બેંતાલીશ પ્રકારનાં પુણ્ય ઉપાર્જન કરે

છે, અને આર્તધ્યાન રૌદ્રધ્યાન, પાચ પ્રકારના મિથ્યાત્વ, સોળ પ્રકારના કષાય, નવનોકષાય, પાચપ્રકારના વિષય, પાચ પ્રકારના અવ્રત અને પચ્ચીશ પ્રકારની પાપ ક્રિયા, તેઓનાથી જે જીવોના હૃદય વાસિત હોય છે તે જીવો, બ્યાસી પ્રકારનુ પાપ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે તથા અરિહત, સિદ્ધ, સૂરિ, ઉપાધ્યાય, સુસાધુ, સિદ્ધાત, દ્વાદશાગ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા, ઇત્યાદિના જે ગુણ કીર્તન, સ્તુતિ કરે છે તે શુભ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે તથા ગુણવતની નિંદા કરી, સ્વકપોલ કલ્પિત મતનો ઉપદેશ વગેરે જે આપે છે, તે અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરી અનત સસાર રખડે છે

જે પુરૂષો અભિમાનના છાકમા ચઢયા છતા માન પૂજાની ખાતર જીનેશ્વર ભગવતે કહેલા આગમોનો ઉલટો અર્થ કરે છે, અને કુયુકિતયો કરી લોકોને ભરમાવે છે અને જગમા સાધુ નામ ધરાવે છે, સત્ય શુદ્ધ પરપર શ્રીહેમચદ્રાચાર્ય મહારાજ તથા શ્રીહીરવિજયસૂરિ જેવા મહત પુરૂષોના વિચારોમા દોષ કાઢે છે, તે જીવો-મિથ્યાત્વના જોરે ચાર ગતિમા રખડનારા થાય છે, ઉત્સૂત્ર ભાષણની આલોયણા લેવાતી નથી માટે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! સ્વચ્છ દતાના જોરથી અગર અજ્ઞાના અભિમનથી કોઈ વખત કુયુક્તિથી જૈનાગમનુ ખડન કરશો નહીં, કારણ કે શાસ્ત્રોમા શ્રીઅભયદેવ સૂરિજી મહારાજએ કહેલુ છે કે-

॥ गाथा ॥

दसणभट्ठो, भट्ठो दसणभट्ठो नथ्थिनिव्वाण ॥
सिज्झति चरण रहिया, दसणरहिया न सिज्झति ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થાય છે તેનુ તો કોઇ વખત આત્મ હિત થાય છે, પણ વીતરાગ વચનની જેણે પ્રતીતિ કરી નહીં અને તે થકી ઉલટી દૃષ્ટિ કરી તે જીવો આત્માનુ કલ્યાણ કરી શકતા નથી મહાબુદ્ધિમત એવા શ્રીમુનિસુદર ગુરૂજી મહારાજે ઉપદેશ રત્નાકર નામનો ગ્રથ બનાવેલો છે, તેમા લખ્યુ છે કે—

॥ गाथा ॥

धन्नाणं विहिजोगो, विहिपक्ख आराहगा सया धन्ना, ॥
विहिबहु माणी धन्ना, विहिपक्ख अदुसगा सया धन्ना ॥१॥

ભાવાર્થ—જેને નિકટ મોક્ષ છે, તેવા પુરૂષોને વિધિ યોગ હોય છે. તેવા પુરૂષોને ધન્ય છે. વળી ભગવંતે કહેલી જે વિધિ, ક્રિયા, આચાર, વર્તના, તેને આચરવાવાળા પુરૂષોને ધન્ય છે. વળી જે પોતાનાથી વિધિમાર્ગ થતો ન હોય તોપણ વિધિમાર્ગનું બહુમાન કરે છે, પ્રશંસેછે, સત્યમાનેછે, તેઓને પણ ધન્ય વાદ ઘટેછે. વળી જે વિધિ પક્ષને દૂષણ આપતા નથી અર્થાત્ તેને ખોટો કહેતા નથી, તેવા પુરૂષોને ધન્ય છે. કહ્યું છે કે—

॥ गाथा ॥

आसन्न सिद्धिआणं, विहिबहुमाणो हवंतिकेसिंपि. ॥
विहिचाओ अविहभात्ति, अभव्वदूरभव्वजीवाणं ॥ १ ॥

ભાવાર્થ:—જે આસન્નભવી પુરૂષો છે, તેવા કેટલાકને વિધિ માર્ગનું બહુમાન હોય છે. ગુરૂગમથી જે ચાલી આવેલી ક્રિયા અનુષ્ઠાન —સૂત્ર, નિર્યુકિત, ચુર્ણી, ભાષ્ય, વૃત્તિથકી તથા પરંપરાદિથી વિપરીતપણું અભવ્ય જીવોને તથા દૂરભવ્ય પ્રાણીઓને હોય છે, એટલે અભવી તથા દૂરભવી તેને વિધિ માર્ગનો ખપ હોતો નથી અને તે વિધિનો ત્યાગ કરી ચાલે છે. માટે હે ચેતન! તું ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરીશ નહીં. કારણ કે તેથી મહારૌરવ દુઃખ ભોગવીશ, અપેક્ષાએ જ્ઞાન અને ક્રિયાને સમજ! તથા વળી જે જીવ માંસ ભક્ષણ કરે છે, સુરાપાન કરે છે, જીવઘાત કરે છે, ચોરી, જુગાર, પરદારાગમનાદિ કરે છે, બાવીશ અભક્ષ્ય, બત્રીશ અનંતકાયનું ભક્ષણ કરે છે, જુગાર રમે છે, પાપથી લક્ષ્મીનો સંચય કરે છે, તે જીવ, અશુભકર્મ ઉપાર્જન કરે છે. કલેશ કરવાથી, અને પરની નિંદાકરવાથી. જીવ અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે.—ઉપદેશમાલામાં કહ્યું છે કે—

परदोसे जयतो न लहइ, अथ्य जस न पावइ ॥
सुयणं वि कुणइ सत्तु, बधइ कम्मं महाघोर ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —ચેતન પારકાના દૂષણો કાઢતો છતો અર્થ કાઇ પામતો નથી અને પારકાના અપવાદ દૂષણો બોલતો છતો યશકીર્તિ પામી શકતો નથી, અને નિદા કર્યાથી સજ્જન, મિત્રને પણ નિદક પુરૂષ પોતાનો શત્રુ કરે છે, અને પરદોષ બોલતો છતો મહાઘોરકર્મ બાધે છે વળી અદેખાઇ, દ્વેષ વિના સસારની કારણીભૂત એવી પારકાના દૂષણની કથા થતી નથી એ માટે નિદકપણુ વર્જવુ મનુષ્ય ધારે છે કે, પારકાના દૂષણ કાઢીશ એટલે મારી મોટાઇ થશે પણ તે જાણતો નથી કે કોયલા ચાવે લાલ મુખ કદી થાયજ નહિ ઉલટુ કાળુ જ મુખ થાય, તેમ પારકી નિદાથી પોતાની મહત્વતા ઓછી થાય છે, અને પરભવમા દારૂણ દુખ ભોગવવુ પડે છે માટે આત્મહિતાર્થી જીવે પરના દૂષણ કદિ ઉચ્ચારવા નહિ વળી જીવે માયા પણ કરવી નહિ કપટથી હજારો વર્ષ સુધી ચારિત્ર પાળ્યુ હોય છે, તોપણ નિષ્ફળ થાય છે માસ માસને અતે પારણુ કરે, અને લુખ્ખુ અન્ન વહોરે, પણ જો મનમા કપટ છે તો તેથી અનત વખત જન્મ મરણ થશે —ભૂમિ શયન કરવુ, કેશલુચન કરવુ તે પણ સુકર છે, પણ માયાનો ત્યાગ કરવો દુષ્કર છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યુ છે કે —

નગ્ન માસ ઉપવાસીયા, સુણો સતાજી,
શીથલીએ કૃશ અન્ન, ગુણવતાજી,
ગર્ભ અનતા પામશે, સુણો સતાજી,
જો છે માયા મન્ન, ગુણવતાજી।

ઈત્યાદિ વચનથી સમજીને માયાનો ત્યાગ કરવો એજ હિતકારક છે અઢાર પાપ સ્થાનક સેવવાથી અશુભ કર્મનો બધ થાય છે માટે

હે ચેતન ! આશ્રવ દ્વાર સેવીશ નહિ. મનુષ્ય જન્મ પામી સંવર કરણી કર ! તેથી મોક્ષ સુખ પામી શકાય છે.

૮ આઠમી સંવર ભાવના.

આશ્રવનો નિરોધ (રોકવું) તેને સંવર કહે છે. સંવરના બે પ્રકાર છે. એક દેશ સંવર, અને બીજો સર્વ સંવર, તે અયોગી કેવલીમાં હોય છે, અને દેશ સંવર એક બે ઇત્યાદિ ભેદે છે તે આશ્રવનો ત્યાગ કરનારમાં હોય છે, વળી સંવરના બીજા બે પ્રકાર છે. એક દ્રવ્ય સંવર અને બીજો ભાવ સંવર. તેમાં જે કર્મ પુદ્ગલ આશ્રવને જીવ ગ્રહણ કરે છે, તેઓને દેશથી અગર સર્વથી આવતા રોકવા તેને દ્રવ્યસંવર કહે છે, અને સંસારકારણીભૂતક્રિયાનો ત્યાગ કરવા જે આત્માના અધ્યવસાય ઉપજે છે તે ભાવ સંવર છે.

આત્માર્થી પુરૂષ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, અને યોગ પ્રમુખનો ત્યાગ કરે છે અને આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન તજી ધર્મ ધ્યાન અને શુક્લધ્યાન ધ્યાવે છે. ક્રોધ ને ક્ષમાથી જીતે છે. માનને મૃદુતાથી જીતે છે. માયાને સરલપણાથી જીતે છે અને લોભને સંતોષથી જીતે છે, પાંચ ઇંદ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોને જીતે છે, પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્ત રહે છે, બાવીશ પરિસહને જીતે છે. દશપ્રકારના યતિધર્મમાં લીન રહે છે. ષડ્દ્રવ્યના ગુણપર્યાયનું સ્વરૂપ વિચારે છે, આત્મ ઉપયોગમાં વર્તે છે, એવાને મોક્ષની લક્ષ્મી અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

૯ નવમી નિર્જરા ભાવના.

સંસારની કારણીભૂત જે કર્મની સંતતિ તેનો અતિશયથી જે નાશ કરે તેને નિર્જરા કહે છે. નિર્જરા બે પ્રકારની છે, એક સકામ નિર્જરા અને બીજી અકામ નિર્જરા; તેમાંથી સકામ નિર્જરા તો સમકિત–ધારી સાધુ શ્રાવકને હોય છે. બાકીના યોગી સન્યાસી ફકીર વગેરેને અકામ નિર્જરા હોય છે. અમારા કર્મની નિર્જરા થાય અને અમને મોક્ષ મળે એવા આશયથી જે પુરૂષો તપ પ્રમુખ કરે છે, તે

સકામ નિર્જરા કરે છે અને એકેન્દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય, આદિ જીવોને વિશેષ જ્ઞાન તો નથી, પરંતુ વધ, બંધન, છેદન, તાડના અને તર્જના આદિ કષ્ટ ભોગવવાથી તેઓને કર્મની નિર્જરા થાય છે, તે અકામ નિર્જરા છે નિર્જરાના બાર ભેદ છે છ બાહ્ય અને છ આભ્યંતર તેની ગાથા —

अणसण मुणोअरिया, वित्तिसंखेवण रसच्चाओ ॥
कायाकिलेसोसलीणयाय, बज्झो तवो होइ ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—અનસન, ઉણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયક્લેશ, સલીનતા એ છ બાહ્ય તપ છે

એ છ બાહ્ય નિર્જરાના ભેદ છે તથા આભ્યન્તર નિર્જરાના ૭ ભેદ કહે છે તેની ગાથા —

पायच्छित्त विणओ, वेयावच्च तहेव सज्झाओ ॥
झाण उस्सग्गोविअ, अभ्भितरओ तवो होइ ॥ १ ॥

શબ્દાર્થ—પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, કાયોત્સર્ગ, એ છ આભ્યંતર તપ ભેદ છે

ઇત્યાદિની આરાધના કરવાથી કર્મકલંક દૂર થાય છે માટે હે ભવ્યજીવો! વ્રત પચ્ચખાણનો આદર કરો બાલ તપસ્વી ગ્લાની જ્ઞાનીનુ વૈયાવચ્ચ કરો જીર્ણોદ્ધાર કરો શત્રુંજયાદિ તીર્થની યાત્રા, ચૈત્ય, ભક્તિ, તથા ઉભય કાળ આવશ્યક કરણી કરો, કર્મસૂદન, કનકાવલી, સિંહ નિક્રીડિત, વર્ધી પ્રમુખ તપ કરો પોસહ, સામાયિક પ્રમુખ કરણી કરો ગુરૂ ઉપદેશ વિનય પૂર્વક સાભળો, તથા જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરો બીજા ભવ્યજીવોને જ્ઞાન ભણાવી સમ્યક્ત્વ દાન આપો કે જેથી મહાનિર્જરા થાય દૃઢપ્રહારી તથા મેતાર્ય મુનિ, ઢઢણ કુમાર તથા સુકોશલ મુનિ વગેરેએ નિર્જરાથી કઠીણ કર્મ ખપાવ્યા છે ગજસુકુમાર, મુનીશ્વરને ધન્ય છે કે જેને સોમીલ બ્રાહ્મણે માથાની ખોપરીમા અંગારા ભરી મહાદુખ દીધે છતે પણ જરા માત્ર ક્રોધ કર્યો નહીં, અને કઠીણ કર્મ ખપાવ્યા વળી ચૌદ હજાર મુનિમા ઉત્કૃષ્ટ અને જેની વીરભગવતે પ્રશસા કરી

એવા ધન્ના મુનિને ધન્ય છે. હે જીવ ! તું પણ એવું તપ ક્યારે આદરીશ. નિર્જરાથી જીવ, મોક્ષ સુખ પામે છે.

૧૦ દશમી લોકસ્વભાવભાવના.

પૃથ્વી, ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા, પર્વત, નરક, સ્વર્ગ અને લોકાકાશ મળી એક લોક કહેવાય છે. લોકનો આકાર જૈનાગમમાં આ પ્રમાણે બતાવ્યો છે. જેમ કોઈ પુરૂષ જામો પહેરીને પોતાની કમરમાં બન્ને હાથ લગાડી પગ પસારી ઉભો રહે તેના આકારે લોક છે. તે લોક, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલ અને જીવ એ છ દ્રવ્યથી વ્યાપી રહ્યો છે. તથા ઉત્પત્તિ, વ્યય અને ધ્રૌવ્ય એ ત્રણે સ્વરૂપસંયુક્ત છે, અનાદિ અનંત છે. કોઈનો બનાવેલ નથી. કેટલાક જીવો જગત્ કર્ત્તા ઈશ્વરને માને છે, તથા જીવોને પણ ઈશ્વર બનાવે છે. તે તેમનું માનવું શશશૃંગવત્ ખોટું છે. એ લોકના ત્રણ ભેદ છે. ૧ ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, અને તીર્ચ્છાલોક. પુરૂષાકારે જે લોક છે, તેની નાભિની નીચી જગ્યા તેને અધોલોક કહે છે. તે અધોલોક સાત રાજથી કાંઇક ઝાઝેરો છે. તથા સાતરાજ માઠેરો નાભિથકી ઉપરનો ભાગ છે. તેને ઉર્ધ્વલોક કહે છે. તથા જે નાભિની જગ્યાનો ભાગ છે. તેને તીર્છાલોક કહે છે, હવે તે ત્રણ લોકનું કિંચિત્ સ્વરૂપ દેખાડીએ છીએ. અધોલોકને વિષે સાત પૃથ્વી છે, પહેલી પૃથ્વી રત્નપ્રભા નામે છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વીનો એક લાખને એંશી હજાર પિંડ છે. તે મેરૂ પર્વતની સમભૂતલા પૃથ્વીના ભાગથકી ગણવો, હવે એક લાખ અને એંશી હજાર પૃથ્વીના પિંડમાંથી એક હજાર યોજન નીચે મૂકીએ અને એક હજાર યોજન ઉપર મૂકીએ—બાકી મધ્યમાં એક લાખને અઠ્ઠોતેર હજાર પૃથ્વીનો પિંડ રહ્યો, તેમાં તેના તેર ભાગ કરીએ. તેમાં તેર નરકના પાથડા છે. તેના વચલા આંતરા બાર રહ્યા તે મધ્યે દશઆંતરામાં ભુવનપતિના, દશનિકાયના દશ દેવતાઓ છે, અને બે આતરા ખાલી છે. હવે હજાર યોજન જે પૃથ્વી ઉપર રહી તે મધ્યે સો યોજન ઉપર મૂકીએ અને સો યોજન નીચે

મૂકીએ અને મધ્યે આઠસે યોજનમધ્યે આઠ વ્યતર નિકાયના દેવો રહે છે તથા ઉપરના સો યોજન રહ્યા તેમા દશ યોજન નીચે મુકીએ અને દશ યોજન ઉપર મુકીએ, બાકીના મધ્યના એશી યોજનમા આઠજાતિના વાનવ્યતર દેવો રહે છે ભુવનપતિ તથા વ્યતરજાતિના દેવોને રહેવાને રત્નમય આવાસ છે પહેલી નરકના તેર પાથડા છે તેના સર્વ મળીને ૩૦ ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, તે નરક પૃથ્વી નીચે એક રાજ ખાલી છે, ત્યારબાદ બીજી નરક પૃથ્વી આવે છે, બીજી નરકમા અગીયાર પાથડા છે, ત્યાથી એક રાજ ગએ છતે ત્રીજી પૃથ્વી વાલુકાપ્રભા નામે આવે છે, તેમા નવ પાથડા છે ત્યાથી એક રાજલોક ગએ છતે ચોથી પૃથ્વી પકપ્રભા નામે આવે છે તે મધ્યે સાત પાથડા છે ત્યાથી એક રાજ ગએ છતે પાચમી ધૂમ્રપ્રભા નામે આવે છે તે મધ્યે પાચ પાથડા છે ત્યાથી એક રાજ ગએ છતે છઠ્ઠી પૃથ્વી તમ પ્રભા નામે આવે છે ત્યા ત્રણ પાથડા છે ત્યા થકી એકરાજ ઓછેરી સાતમી તમસ્તમ પ્રભા નામે પૃથ્વી આવે છે ત્યા અત્યત અ ધકાર છે, તે સાતમી પૃથ્વીના નારકીઓને ઘણી વેદના છે, ત્યાથી એક રાજ ગએ છતે અલોક આવે છે હવે સાતે પૃથ્વીનુ પહોળાપણુ કહે છે –પહેલી પૃથ્વી એક રાજ લાબી પહોળી છે, બીજી પૃથ્વી બેરાજ લાબી પહોળી છે, ત્રીજી પૃથ્વી ત્રણ રાજ લાબી પહોળી છે ચોથી પૃથ્વી ચાર રાજ લાબી પહોળી છે પાચમી પૃથ્વી પાચ રાજ લાબી પહોળી છે છઠ્ઠી પૃથ્વી છ રાજ લાબી પહોળી છે, સાતમી પૃથ્વી સાત રાજ લાબી પહોળી છે પહેલી નરકના કરતા બીજી નરકમા અનતગણી વેદના છે, એમ ઉત્તરોત્તર સાતમી નરકમા અનત ગુણી વેદના વધારે જાણવી એનો ઘણો વિસ્તાર પન્નવણા અને જીવાભિગમમા છે

હવે તીરછાલોકનુ સ્વરૂપ કહે છે પ્રથમ જબુદ્વીપ એક લાખ યોજનનો લાબો પહોળો છે અને તેને સર્વ દ્વીપ સમુદ્ર વીંટી રહ્યા

છે. તેના મધ્યભાગમાં મેરૂ પર્વત છે. તે એક લાખ યોજન ઉંચો છે, દશહજાર યોજન લાંબો પહોળો છે, તેની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશાએ મહા વિદેહક્ષેત્રની શોળ શોળ વિજયો છે, બન્ને મળી બત્રીશ વિજયો છે, તથા હિમવંત અને મહાહિમવંત આદિ છ ક્ષેત્ર જુગલીઆ જીવોના છે, તથા એક ભરતક્ષેત્ર અને ઐરાવત એ બે કર્મભૂમિનાં ક્ષેત્ર જંબુદ્વીપમાં છે, તે ઉત્તર દક્ષિણે છે. તથા છપ્પન્ન અંતરદ્વીપ છે, તથા જંબુદ્વીપને જગતિનો કોટ છે. તેને ચાર દરવાજા છે, તથા ઉત્તરકુરૂને વિષે સુદર્શન નામા જંબુવૃક્ષ છે, જંબુદ્વીપને ફરતો લવણ સમુદ્ર જાણવો, લવણ સમુદ્ર બે લાખ યોજનનો છે. તે મધ્યે પાતાળ કલશા છે, તે મધ્યેથી જ્યારે પાણી ઉભરાય છે ત્યારે ભરતીઓ થાય છે. તેનું પાણી ખારૂં છે, તેને પણ ફરતી જગતિ આવી છે. તેની વરધી ૧૬ સોળ લાખ યોજન માંહી છે. તેને ફરતો ધાતકીખંડ છે, તેને વિષે જંબુદ્વીપ કરતાં બમણા ક્ષેત્ર જાણવા. તથા મેરૂ પર્વત પણ બે જાણવા. એ બે મેરૂ પર્વત ૮૪ ચોરાશી હજાર યોજન ઉંચા છે. તથા બે ઇક્ષ્વાકુ પર્વત છે. તથા ધાવડીનું વૃક્ષ છે, તેને ફરતી જગતિ છે. તે દ્વીપ ચાર લાખ યોજન પહોળો છે, તેની પરિધિ એકતાળીસ લાખ યોજન ઝાઝેરી છે. તેને ફરતો કાળોદધિ નામે સમુદ્ર છે. તે આઠ લાખ યોજનનો પહોળો છે. તેની ફરતી પરિધિ એકાણું લાખ યોજન ઝાઝેરી છે. તેને ફરતો પુખ્ખરવર નામે દ્વીપ છે, તેના મધ્યભાગનેવિષે માનુષ્યોત્તર પર્વત વલયાકારે પડયો છે. તેની અંદરમાં અડધો જે દ્વીપ તે મધ્યે સર્વ ધાતકી ખંડની પેઠે સમજી લેવું, પરંતુ તેનાં ક્ષેત્ર ધાતકી ખંડ કરતાં બમણાં મોટાં છે. એ અઢીદ્વીપમાં મનુષ્યની વસતિ છે, તથા અઢીદ્વીપમાંજ મનુષ્યનું જન્મ અને મરણ થાય છે. અઢીદ્વીપ બહાર મનુષ્યનું જન્મ મરણ થતું નથી. અઢીદ્વીપને વિષે તિર્થંકર,

કેવળી, ગણધર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ ઈત્યાદિ ધર્મ પ્રરૂપનાર હોય છે

અઢીદ્વીપની બહાર દેવતા તથા તિર્યંચનો રહેવાસ છે, અઢી દ્વીપની બહાર અસખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર છે છે લો સ્વયભૂરમણ નામે દ્વીપ છે તેવા રાજના વિખમે (એક રાજનો ચોથો ભાગ) પહોળોછે તે થકી સ્વયભૂરમણ નામા સમુદ્ર પહોળો છે એટલે અડધો રાજલોક આસેરો પહોળો છે અઢીદ્વીપની બહાર જે ચદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ નક્ષત્ર અને તારા છે, તે સ્થિર છે જ્યા સૂર્ય છે, ત્યા સદા દિવસ હોય છે, અને જ્યા ચદ્ર હોય છે ત્યા સદા રાત્રી હોય છે ચદ્ર તથા સૂર્યનુ નુ આતરૂ પચાશ હજાર યોજનનુ છે હવે ઉર્ધ્વલોકનુ સ્વરૂપ કહે છે—

પહેલો દેવલોક સુધર્મ નામનો છે, ત્યા બત્રીશ લાખ વિમાન છે, સર્વ રત્નમય છે, તે થકી ઉત્તર દિશાએ બરાબર ઈશાન દેવ લોક છે તેને વિષે અઠ્ઠાવીશ લાખ વિમાન છે, તેના ઇંદ્રનુ નામ દેવલોકને નામે સમજી લેવુ, તે બે દેવલોક લગડીને આકારે છે, તેના ઉપર સનત્ કુમારદેવલોક દક્ષિણ દિશાએ છે તેમા બાર લાખ વિમાન છે, તે થકી ઉત્તર દિશાનેવિષે મહેદ્રનામા દેવલોક છે તેને વિષે આઠ લાખ વિમાન છે, તેના ઉપર પાચમો બ્રહ્મ દેવલોક છે, તેના વિષે ચાર લાખ વિમાન છે, તથા કૃષ્ણરાજી ત્યા છે, તથા નવ લોકાતિક દેવના નવ વિમાન છે તે તીર્થકરની દીક્ષા સમયે પ્રભુને સૂચના આપવા આવે છે તે દેવોને રહેવાનુ ત્યા છે, તે દેવલોક પાચ રાજ લાબો પહોળો છે, તેના ઉપર છઠ્ઠો લાતક નામા દેવલોક છે, તેને વિષે પચાસ હજાર વિમાન છે, તેના ઉપર સાતમો મહાશુક્ર નામા દેવલોક છે, તેને વિષે ચાલીશ હજાર વિમાન છે તેના ઉપર આઠમો સહસ્રારનામા દેવલોક છે, તેને વિષે છ હજાર વિમાન છે, તેના ઉપર નવમો આનત નામા દેવલોક છે, તે થકી ઉત્તર દિશિ

દશમો પ્રાણુત નામા દેવલોક છે, તે બે દેવલોકનાં મળીને ચારસે વિમાન છે, તે બે દેવલોકને વિષે પ્રાણુત નામા એક ઇંદ્ર છે. તે ઉપર આરણનામા દેવલોક દક્ષિણ દિશામાં છે. તે થકી ઉત્તર દિશાને વિષે અચ્યુત નામા બારમો દેવલોક છે, તે બે દેવલોકના મળીને ત્રણસો વિમાન છે. તે બે દેવલોકનો અચ્યુત નામનો એક ઇંદ્ર છે. એ બાર દેવલોકના કલ્પ દેવતા છે. તે ઉપરના દેવોને કલ્પાતીત કહે છે. બાર દેવલોક ઉપર નવ ગ્રૈવેયક છે, તે નવ ગ્રૈવેયકના ત્રણસોને અઢાર વિમાન છે, તે ઉપર પાચ અનુત્તર વિમાન છે. તેનાં નામ—

૧–વિજય ૨–વિજયંત ૩–જયંત ૪–અપરાજીત ૫–સર્વાર્થ સિદ્ધ. તે મધ્યે વિજયાદિક ચાર વિમાન ચાર દિશાને વિષે છે, અને પાંચમું સર્વાર્થ સિદ્ધ નામા વિમાન લાખ યોજન લાંબું પહોળું મધ્ય ભાગમાં છે. તે વિમાનની ધ્વજાથકી બાર યોજન ઉપર સિદ્ધ શિલા છે. તે મધ્યમાં આઠ યોજન જાડી છે. છેડે માખીની પાંખ જેવી પાતળી છે. અને પીસ્તાલીશ લાખ યોજનની લાંબી પહોળી છે. તે શિદ્ધશિલા ઉપર એક યોજનના ત્રેવીશ ભાગ મૂકીને ઉપર ચોવીશમા ભાગમાં સિદ્ધ, પરમાત્માઓ, અજર, અમર, અવિનાશી. અનંત જ્ઞાનમય, અનંત દર્શનમય, અનંત ચારિત્રમય, એવા અનંત ગુણાધારી ભગવંતો છે, તેઓ એક સમયમાં ચૌદ રાજલોકમાં રહેલા દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયને જાણી રહ્યા છે.

પહેલા તથા બીજા દેવલોકના દેવતા મનુષ્ય, તિર્યંચ, પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિમાં ઉપજે, તથા આઠમા દેવલોકના દેવો મનુષ્ય તિર્યંચમાં ઉપજે છે અને તિર્યંચ જીવો છે તે આઠમા દેવલોક સુધી જાય છે, હવે તે ચૌદ રાજલોક ઉચ્ચપણે છે. તે મધ્યે એક રાજ લોક લાંબા પહોળાપણે ચઉદ રાજ સુધી જે નાડી છે તેને ત્રસ નાડી કહે છે એ ત્રસ નાડીને વિષે ત્રસ જીવ છે, બાકી સર્વ લોકને વિષે પાંચ થાવર ભરેલ છે.

હે ચેતન ! તું એ ચઉદ રાજલોકને અનંત વાર જન્મ મરણે કરી ફરસ્યો છે, તેનું કારણ અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ છે જ્યાં સુધી શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાં સુધી જીવ સંસારનો પાર પામી શકતો નથી સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ થવી અત્યંત દુર્લભ છે, તે હવે દેખાડે છે

૧૧ બોધિ દુર્લભ ભાવના

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ, તેમાં પોતાના કરેલા કિલષ્ટ કર્મથી જીવ પરિભ્રમણ કરે છે આ ભયાનક સંસારમાં અનંતા અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્તન કરતાં થકા આ જીવ અકામ નિર્જરાથી તેમજ પુણ્ય ઉપાર્જન કરવાથી દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયરૂપ ત્રસપણું પામે છે કહ્યું છે કે—

॥ गाथा ॥

नरत्त आयरियखित्त, खित्तेविविउलकुल ।
कुलेविउत्तमाजाइ, जाइए रूवसपया ॥ १ ॥
रूवेविहु आरोगित्त, अरोगित्ते चिरजीविय ।
हियाहिय च विन्नाण, जीविये खलु दुल्लह ॥२॥

ભાવાર્થ—મનુષ્યપણું પામ્યા છતાં પણ આર્યક્ષેત્ર પામવું દુર્લભ છે, અને આર્યક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થયે છતે પણ સારૂં કુળ પામવું દુર્લભ છે, અને કુળનેવિષે પણ ઉત્તમ જાતિ પામવી દુર્લભ છે, અને જાતિ પામ્યા છતાં પણ પંચેંદ્રિય સંપૂર્ણ આદિ સંપદા પામવી દુર્લભ છે, અને પંચેદ્રિયાદિ રૂપ સંપદા પામવા છતાં પણ અરોગિત્વ એટલે નિરોગીપણું પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ છે, અને રોગ રહિત કાયા છતે પણ લાંબા વખત સુધી જીવવું તે દુર્લભ છે અને લાંબા વખત સુધી જીવી

તત્વ પામ્યા છતાં પણ વીતરાગ આજ્ઞાપ્રમાણે જિન અને અરિહંતનું જાણવું નિર્ધારકરીને દુર્લભ છે.

॥ गाथा ॥

मणुस्सागमणं लंभि, सवणं धम्मं तहा, ।
धारणं सद्दहाणंच, सद्दहाणेवि संजमो ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—મનુષ્ય પણું મળવું એ વીતરાગ પ્રણિત. તેનું શ્રવણ તે દુર્લભ છે અને કદાચ ધર્મ સાંભળ્યાં છતાં પણ સદ્દહણા થવી અત્યંત દુર્લભ છે, અને તેમ છતાં પણ સંયમની પ્રાપ્તિ થવી અતિ ઘણી કઠીણ છે, બોધિબીજને આપનારી, સર્વ દુઃખ હરનારી એવી અરિહંત ભગવાનની વાણીના લાભ મળવા અત્યંત દુર્લભ છે. જો આ જીવે એકવાર પણ સમ્યક્ત્વરૂપબોધિનું પાલન કર્યું હોત તો આટલા ભવ સુધી સંસારમાં રખડવું ન પડત. જે પુરૂષો અતીત કાળમાં સિદ્ધ થયા, વર્તમાન કાળમાં સિદ્ધ થાય છે, અને ભવિષ્ય કાળમાં મોક્ષ જશે, તે સર્વ બોધિબીજનું ફળ છે. તે કારણથી ભવ્ય જીવોએ બોધિબીજની પ્રાપ્તિ થવામાં યત્ન કરવો જોઈએ. શ્રી મુનિસુંદરજી મહારાજજીએ ઉપદેશરત્નાકર ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે—

॥ गाथा. ॥

संसारसागरमिणं, परिभमंतेहि सव्वजीवेहिं ॥
गहिआणि अ मुकाणिअ, अणंतसोदव्वलिंगाइं ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—આ સંસારરૂપ સાગરનેવિષે ભમતા એવા સર્વ જીવોએ અનંતીવાર દ્રવ્યલિંગ ગ્રહણ કર્યાં અને મૂક્યાં પણ મુક્તિ થઈ નહીં; કારણ કે સમ્યકત્વ વિના દ્રવ્યલિંગ એકલું કશું કંઈ કરી શકતું નથી. જેથી કહ્યું છે કે દર્શનથકી ભ્રષ્ટ થયો તે ભ્રષ્ટ થયોજ.

જાણવો અને દર્શનથી ભ્રષ્ટ થયેલાને નિર્વાણપદ નથી, ચારિત્રરહિત નિર્વાણ પદ પામે છે દર્શન એટલે શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરૂ અને શુદ્ધ ધર્મ, એની જેને પાક્કી શ્રદ્ધા છે તે સમ્યગ્દર્શની કહેવાય છે વીતરાગ ભગવતે ષડ્ દ્રવ્ય ભાખ્યા છે, તેની સાતનયે તથા સપ્ત ભ ગીએ કરી જે સદ્દહણા તે રૂપ જે દર્શન તે થકી રહિત મનુષ્યો મોક્ષ પામતા નથી, મિથ્યાત્વથી હે ચેતન ! તુ ચાર ગતિમા રખડે છે, માટે તુ જિનેશ્વર પ્રરૂપિત ભાવની સદ્દહણા રાખ કેટલાક જીવો ધર્મ સમજ્યા એવુ નામ ધરાવીને નિરપેક્ષભાવે દેવી અને જક્ષ વગેરેની માનતા માને છે, તેને પૂજે છે, કોલેરા વગેરે રોગો થાય છે ત્યારે જાણે છે કે એ તો માતાનો કોપ થયો, માટે હવન-હોમ કરો, પણ જાણતા નથી કે માતાને કોપ કરવાનુ શુ કારણ ? શુ તમોએ તેને ગાળો દીધી હતી ? અગર તેનુ કાઈ બગાડયુ હતુ ? વળી જે પુરૂષો હવન હોમ કરતા કરતા મરી જાય છે, તેના ઉપર શુ માતાનો કોપ થાય છે ? વાહરે વાહ ! વળી કહેવાનુ કે કોઇ માણસ માતા મેલડી અને જોગીણીની ઉપાસના કરતો હોય તેને તો કોલેરા વગેરે રોગો ન થવા જોઇએ પણ થતા દેખવામા આવે છે, માટે મરણ આગળ કોઇનુ જોર ચાલતુ નથી અરે ભાઈ ! તે માતા જોગિણી વગેરેને પણ મરણ છે, તેને પણ આયુષ્ય પુરૂ થાય છે ત્યારે મરવુ પડે છે માટે હે ભવ્ય જીવો !! તમો ફ દમા ફસાઈ જો દેવ ગુરૂની શ્રદ્ધા નહીં રાખશો તો અનતકાળ સસારમા રખડશો તમારે એક દિવસ તો મરવુ જ છે, તે શુ નથી જાણતા ? માટે તેનો ભય રાખ્યો થા કામમા આવવાનો છે, વળી જે માતા, મેલડી અને જોગિણીના હવન-હોમને માનતા નથી અને તેના કરનારને અટકાવે છે, તેમની નિદા કરે છે તેને કેમ માતા રોગ ઉત્પન્ન કરતી નથી ? હે ભવ્ય જીવો ! જ્યા સુધી આયુષ્યની મર્યાદા છે, ત્યા સુધી કોઈનાથી કઈ થવાનુ નથી, જુઓ યશોધરનુ ચરિત્ર તેણે લોટનો કુકડો બનાવેલો હતો તેના ભક્ષણથી કેટલા ભવ રખડવા પડયા છે તે જરા વાચી

વિચારજો, તેને કેવાં કેવાં દુઃખ પડ્યાં છે, અને કેવા કેવા ખરાબ અવતાર આવ્યા છે તે વાંચવાથી માલુમ પડશે. જે વીતરાગ ભગવંતથી નથી બન્યું તે બીજાથી કેમ બની શકે ? તે જરા વિચારો, સારાંશ કે શંકા, કંખાને જીન વચનમાં કરવી નહીં.

सव्वाइं जिणेसरभासिआइं, वयणाइं नन्नहाहुंति;
इअबुद्धिजस्समणे, सम्मत्तंनिच्चलंतस्स ॥ १ ॥

જીનેશ્વરે કહેલાં સર્વ વચનો સત્ય છે, અન્યથા નથી. એવી જેના મનમાં નિશ્ચલ બુદ્ધિ છે તેનું નિશ્ચલ સમકિત જાણવું. ઘણું શું કહેવું ! હે ભવ્ય જીવો ? આ પંચમ કાલમાં કુગુરૂઓ ધર્મ એવું નામ ધરાવી બીચારા જીવોને ઠગે છે અને ચારગતિમાં રખડાવે છે, વળી વીરશાસનમાં પણ નિન્હવમતિયા વગેરે પણ ભગવાનના વચનથકી વિપરીત પ્રરૂપણા કરનારા જાણવા, અને તેમની સંગતિથી બોધિબીજનો નાશ થાય છે અને કદાચિત્ સમકિત પ્રાપ્ત થયું હોય તો પણ તેનો નાશ થાય છે. માટે હે ભવ્યજીવો ! સુગુરૂનો સંગ કરો અને જ્ઞાનાભ્યાસ ખૂબ કરો કે જેથી સત્ય સ્વરૂપ માલુમ પડે. વીતરાગ ભગવંતે કહેલાં વચન સત્ય છે એવું તમો હૃદયમાં ધારણ કરો એમ કરવાથી આત્મા અનંત સુખ પામશે. વીતરાગ ભગવંતે કહેલ સંયમ માર્ગમાં પ્રવર્તન કરવું હાલ બકુશ અને કુશીલચારિત્ર છે, અને સાધુ આદિ ચતુર્વિધ સંઘ છે એમ શ્રદ્ધા કરવી.

૧૨ ભાવના.

ધર્મ કથાના કહેનારા અરિહંત છે, એની ભાવના લખીએ છીએ. જે પુરૂષ પરહિત કરવામાં ઉદ્યમી છે, તથા વીતરાગ છે, તે કદાપિ કોઈ પણ સ્થળે અસત્ય કથન કરતા નથી. વળી વીતરાગ ભગવાન અઢાર દોષ રહિત છે, તે જણાવે છે.

अन्नाण कोहमय माण, लोहमायारइअरइअ,
निद्दासोग अलिअवयणाइ, चोरिआमच्छरभयाइ ॥ १ ॥
पाणिवहपेमकीडा, पसंगहासाय ए दोसा,
अठारसविप्पणठ्ठा, नमामि देवायदेवत्त ॥ २ ॥

અજ્ઞાન, ક્રોધ, મદ, માન, લોભ, માયા, રતિ, અરતિ, નિદ્રા, શોક, અસત્યવાદ, ચોરી, મત્સર, ભય, હિંસા, પ્રેમ, ક્રીડા, હાસ્ય, એ અઢાર દોષરહિત વીતરાગ દેવ છે, તેને હુ નમુ છુ

એ અઢાર દોષ રાહુત જે દેવ છે, તેને કદાપિ કાલે જૂઠુ બોલવાનુ કારણુ નથી, જેને અનત કેવલ જ્ઞાન પ્રગટ થયુ છે તેને પોતાના જ્ઞાનના જે જે પદાર્થ ભાસ્યા તેને તે પ્રમાણે કહ્યા છે તે પક્ષપાત રહિત છે, કદાગ્રહ રહિત છે તેમને જૂઠુ બોલવાનુ કોઈ પણુ કારણુ નથી, તેઓ સત્ય ધર્મ કહી શકે છે બીજા રાગી, દ્વેષી, કદાગ્રહી, અને કપટી, સત્યધર્મ કથન કરી શકતા નથી જે ભગવતે પ્રરૂપેલા ધર્મને આદરી કરી ભવી જીવ, સસાર સમુદ્રને તરી મુક્તિ સુખ પામે છે તે ભગવતનો અનહદ ઉપકાર છે

કુતીર્થિઓના વચન સર્વે, સદ્ગતિના વૈરી છે, કારણકે યજ્ઞાદિક પશુવધરૂપ હિસા કરવાથી કલકિત છે, પૂર્વાપરવિરોધી છે, નિરર્થક ગપ્પાષ્ટક બહુ વચનો છે તે કારણથી મિથ્યાત્વીઓ જેને ધર્મ કહે છે તે ધર્માભાસ છે, ખોટો છે, અને તેનાથી કઇ મોક્ષ મળતો નથી અને અનતસસાર રખડવુ પડે છે મિથ્યાત્વીઓ આ સસારમા મિથ્યાત્વ રૂપ યજ્ઞમા મુગ્ધ પશુઓને હોમી દે છે, તેથી તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બેથી હિસક છે, ઉત્તમ કુળ, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ અને ઇદ્રની પદવી પામવી તે પણુ જૈનધર્મનો પસાય છે જેને કોઈ મિત્ર નથી, બન્ધુ નથી, નાથ નથી, જે રોગીને વૈદ્ય નથી, જેની પાસે ધન નથી, તેમજ જેનામા ગુણુ નથી, તે સર્વના બધુ,

મિત્ર, નાથ, વૈદ્ય તથા ગુણનો નિધાન જૈનધર્મ છે. વીતરાગભગવંતે કહેલો ધર્મ સત્ય છે, એમ જે ધારે છે તે જીવ શિવસંપદા પામે છે. એ પ્રમાણે બાર ભાવના ભાવતાં ઘણાં કર્મ ખપે છે અને આત્માભિ સુખ થવાય છે, ઈતિ બાર ભાવના સંપૂર્ણ.

વળી તે ધ્યાન પાયામાં ચાર ભાવના ભાવવી તે બતાવે છે. **૧ જ્ઞાન ભાવના, ૨ દર્શન ભાવના, ૩ ચારિત્ર ભાવના, અને ૪ વૈરાગ્ય ભાવના.**

જ્ઞાન ભાવનાથકી આત્મ સ્વરૂપમાં રમણુતા–સ્થિરપણું પ્રાપ્ત થાય છે, મિથ્યાત્વરૂપ અંધકાર દૂર થાય છે, અને પરવસ્તુ સાચી ભાસતી નથી.

દર્શન ભાવનાથકી મંત્ર, તંત્ર અને પરદર્શનીય ચમત્કાર દેખી મોહ થતો નથી. જણાય છે કે દૃશ્ય સર્વ પુદ્ગલ બાજી છે; એમાં આત્મીય કંઈ નથી.

ચારિત્ર ભાવનાથકી પૂર્વકૃતકર્મનો નાશ થાય છે અને નવાં કર્મ રોકાય છે.

વૈરાગ્ય ભાવના થકી તીવ્ર કર્મ પણ નાશ પામે છે, ઉદાસીનતા પ્રગટે છે, સંસાર અસાર લાગે છે. સ્ત્રી, પુત્ર, ધન, અને કુટુમ્બ, પ્રમુખ વસ્તુ ઉપર રાગ થતો નથી. આ ચાર ભાવના ભાવવાની તીર્થંકર મહારાજે આજ્ઞા કરેલી છે અને તેથી ધ્યાનમા સ્થિરપણું થાય છે. મનરૂપી માંકડું આ ચાર ભાવનાથી વશ થઈ શકે છે. મન જીતવું અતિકઠીણ છે. યુદ્ધમાં લાખોગમે સૈન્યને જે પુરૂષ જીતી શકે છે તે પુરૂષ પણ મનરૂપી માંકડાને વશ કરી શકતો નથી. વળી મનનો વ્યાપાર મોટો છે કે, જે વ્યાપારથકી સાતમી નરકમાં જવાય છે અને તેજ મનના ધર્મવ્યાપારથી મોક્ષમાં જઈ શકીએ છીએ. કહ્યું છે કે:—

गाथा

मणवावारो गरुओ, मणवावारो जिणेहिं पन्नत्तो,
जो नेइ सत्तमाए । अहनामुल्ल पराणेइ ॥ १ ॥

વળી કહ્યુ છે કે—

गाथा

मण मरणे इंदियमरण । इंदियमरणेण मरंति कम्माइं
कम्ममरणेण मुक्खो, तम्हा मणमारण विंति ॥१॥

ભાવાર્થ—મનને મારવાથી એટલે મનમા ઉઠતા એવા સકલ્પ વિકલ્પને રોધ કરવાથી ઇંદ્રિયો મરે છે, સારાશ કે ઇંદ્રિયો સ્વયમેવ શાત થાય છે, અને ઇંદ્રિયો શાત થવાથી કર્મનો નાશ થાય છે, અને નવા કર્મ આવતા અટકાય છે એમ સમ્યગ્ રીતે કર્મનો નાશ થવાથી મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત થાય છે માટે ધ્યાનની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે પહેલુ મનને છીતવુ જોઇએ ધ્યાન કરનાર પુરૂષે કોઇના શબ્દ સ ભળાય નહીં એવી એકાત જગ્યાએ બેસવુ, વૈરાગ્યે કરી મનને વશ કરવુ જે પુરૂષનુ મન વશ નથી તે ધ્યાન કરવા શી રીતે સમર્થ થાય ? અને ધ્યાનદશા વિના મુક્તિ શી રીતે મળે ? માટે ધ્યાન કરનારાએ ચિત્તનિરોધ કરવો, જે જે પુદ્ગલ સબધી પદાર્થ દેખવામા આવે છે તે ઉપર મોહ ગણવો નહીં અલ્પાહારી હોય, ભીસગ રહિત હોય, ખટપટી ન હોય, ક્રોધી ન હોય; રાગી ન હોય, અસત્યવક્તા ન હોય, જ્ઞાની હોય, ઉદાસીન વૃત્તિવાળો હોય, શરીર ઉપર પણ જેને મમતા ન હોય, આહાર ઉપર પણ આસક્તિ ન હોય, સતુષ્ટ ચિત્તવાળો હોય, કપટી ન હોય, નિંદક ન હોય, યશની ઇચ્છાવાળો ન હોય, માન અને અપ

માનને સમ ગણુવાવાળો હોય, પોતાના શિષ્ય તથા પારકાના શિષ્ય ઉપર સમભાવવાળો હોય, ભોગી ન હોય, સંસારના ભયવાળો હોય, આ શરીરને ક્ષણુભંગુર જાણુતો હોય, હઠવાદી ન હોય, અને વીતરાગ વચનાનુસારે ચાલનારો હોય, તે પુરૂષ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન ધ્યાયી શકે છે.

રેચક, પૂરક, અને કુંભકરૂપ પ્રાણુયામ જે અજ્ઞાનીઓ કરે છે, અને સમાધિ લગાવે છે, તેતો હઠ સમાધિ જાણુવી. જીવાદિ નવતત્ત્વ તથા ષટ્દ્રવ્ય, સાતનય, સપ્તભંગી, અને નિક્ષેપ, ઈત્યાદિ જીનમતનો જાણુકાર એવો પ્રાણુયામ વગેરે કર્યા વિના ધર્મધ્યાન વિગેરે ધ્યાવે છે તે સહજ સમાધિ જાણુવી, અને તેથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; પણુ જીનવચનને જાણ્યા વિના જે પુરૂષ હઠ સમાધિ કરે છે તેમની મુકિત શી રીતે થાય ? સહજ સમાધિ વિના લાખોવાર હઠ સમાધિ કરવાથી મુકિત પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી. સાપેક્ષાએ સહજ સમાધિ પૂર્વક હઠ સમાધિની સફળતા છે. જૈનપ્રક્રિયાના અનુસારે હઠ સમાધિ કરવી જોઈએ. હઠ સમાધિમાં કષ્ટનો પાર નથી. હઠ સમાધિથી કેટલીક પૌદ્ગલિક ઋદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રગટ થાય છે, પણુ આત્મ ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત થતી નથી. હવે ધ્યાનના ચાર પાયા બતાવવામાં આવે છે. શાશ્વતધ્યાન વિના અનંત સુખમય દશા પામી શકાતી નથી.

ધ્યાની પુરૂષોએ જે ઠેકાણે રહેવાથી પોતાને ધ્યાનમાં લાભ થાય તે ઠેકાણે રહેવું. જે રાત્રી, દિવસ, પહોર અને ઘડી, ધ્યાનમાં ગઇ તે લેખે છે, તે વેળા ધન્ય કરી માનવી. વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા લક્ષણુરૂપ સ્વાધ્યાય છે તે ધ્યાનમાં આલંબનભૂત છે, માટે તેની પણુ આવશ્યકતા છે. એમ અર્હન્ ભગવાન્ કહે છે. આ પંચમકાળમાં કોઇ વિશિષ્ટ જ્ઞાનવંત નથી. સંશય નાશ કરનાર જ્ઞાનીઓનો અભાવ થવાથી જીનેશ્વરે કથન કરેલા સૂક્ષ્મભેદની સમજણુ મને યથાર્થ પડતી નથી, પરંતુ રાગ

અને દ્વેષ રહિત વીતરાગ ભગવતે કેવલજ્ઞાનવડે જે જે વસ્તુનું કથન કર્યું છે તે સત્ય છે, એકાત હિતકારક છે, તે પ્રમાણે વર્તવાથી ભવનો નાશ થાય છે, એમ ચિતવવુ તે આજ્ઞાવિચય નામનો પહેલો પાયો જાણવો

હવે અપાયવિચય નામનો બીજો પાયો કહે છે

મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને મનવચન કાયાના સાવદ્ય યોગરૂપ આસ્રવ છે, તેનાથી આ લોકમા અને પર લોકમા ઘણા દુ ખ ભોગવવા પડે છે તે મહાદુ ખના હેતુ છે, હે ચેતન! તુ હવે જાણે છે કે એ આસ્રવ પુદ્ગલ છે, અનાદિ કાલથી આત્માની સાથે લાગેલુ છે, તુ એનાથી ન્યારો છે, એ પુદ્ગલનો સ્વભાવ જડ છે તુ તો ચેતન છે, તુ અનત જ્ઞાનમય છે, અનતદર્શન અને અનત ચારિત્રમયતુ છે, તું શુદ્ધ છે, બુદ્ધ છે, અવિનાશી છે, અજ છે, અનાદિ, અનત, અક્ષય, અક્ષર, અનક્ષર, અચલ, અકલ, અગમ્ય, અનામી, અકર્મા, અને અબધક છે, અનુદય છે, અનુદરિક છે, અભોગી, અરોગી, અશોકી, અયોગી, અલેશી, અકષાયી, અવેદી, અછેદી, અભેદી અને અખેદી છે અશરીરી, અનાહારી છે અવ્યાબાધ અનવગાહી છે, અગુરૂ લઘુ છે, અપરિણામી, અતિદ્રિય, અપ્રાણી, અયોની, અસસારી, અમોહી, અમલ, અચલ, અપરપગ છે, અનાસવ છે, અલખ છે, અસગી છે, અમૂર્ત છે, સ્વભાવરમણીય છે, પરભાવ ત્યાગી છે, અનાકાર છે, લોકાલોકજ્ઞાયક છે, એવો શુદ્ધ ચિદાનદ મારો આત્મા છે એવુ જે એકાગ્રતારૂપ તન્મયપણે પરિણમન છે તેને અપાયવિચય નામનો બીજો ધર્મધ્યાનનો પાયો કહે છે

૩ વિપાક વિચય.

ક્ષણે ક્ષણે કર્મફળનો ઉદય જે અનેક તરેહનો ઉત્પન થાય છે તેનાથી સુખ દુ ખ ભોગવતા હર્ષ શોક નહીં કરતાં વિચારવુ

જે પૂર્વકૃત, કર્મનો વિપાક છે, એવું જે ચિંતવન તેને વિપાકવિચય કહે છે.

આ જીવ પર પુદ્‌ગલમા રાચતો માચતો સમયે સમયે સાત વા આઠ કર્મને બાંધે છે, તે કર્મનો બંધ, ચાર પ્રકારે છે. પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિ બંધ, રસબંધ અને પ્રદેશબંધ, એમ ચાર પ્રકારે બંધ છે. તે ચાર પ્રકારે બાંધેલા વિપાકોને હે જીવ ! તારે અવશ્ય ભોગવવા પડશે. હસતાં હસતાં જે કર્મ બંધાય છે, તે રોતાં પણ છૂટતાં નથી. ખંધક કુમાર પૂર્વભવમા છરીવતી કોઠીંબડાની ખાલ ઉતારીને રાચ્યા. કે અહો મેં કેવી ચતુરાઈથી ખાલ ઉતારી, એમ રાચતા બાંધેલાં કર્મ અવશ્ય તેમને ભોગવવા પડ્યા. મહાવીર સ્વામી જે ચરમ તીર્થંકર મહારાજા તેમને પણ કાનમાં ગોવાળે ખીલા માર્યા તે કાઢતાં તેમણે એવી રાડ પાડી કે જેથી ત્રણ ભુવન ગાજી ઉઠ્યાં, તેમને એવી એવી વેદનાઓ ભોગવવી પડી. મરીચીએ જાતિનો મદ કર્યો. તેથી તે મહાવીર સ્વામી નામના ચોવીશમા તીર્થંકર થયા, તોપણ બ્રાહ્મણના કુળમાં ઉપજવું પડ્યું; માટે હે ચેતન ! બંધ સમયે ચેત ! વિપાકનો ઉદય આવે છે, ત્યારે કેમ હર્ષ–શોક કરે છે ? કર્મના ઉદયથી માતા સ્ત્રી થાય છે, સ્ત્રી માતા થાય છે. પિતા પુત્ર થાય છે અને પુત્ર શત્રુ થાય છે. કોઈ રાજા થઈને કર્મનો વિપાક ભોગવે છે, કોઇ ચક્રવર્તી થઈને કર્મનો વિપાક ભોગવે છે. કોઇ ઇંદ્ર ચંદ્ર થઇને કર્મનો વિપાક ભોગવે છે. કોઇ ઢોર, જળચર અને ખેચર થઇને કર્મનો વિપાક ભોગવે છે, કોઇ ભોગી થઇને કર્મનો વિપાક ભોગવે છે; કોઇ રોગી થઇને કર્મનો વિપાક ભોગવે છે. શુભ કર્મ બાંધ્યું હોય તો શુભ વિપાક ભોગવે છે, તેથી કાંઈક શાતા જીવને થાય છે; અશુભ કર્મ બાંધ્યું હોય તો અશુભ વિપાક જન્ય દુઃખને જીવ ભોગવે છે. આ ચેતન, કર્મને વશ પડ્યો થકો દુઃખી થાય છે.

આત્માનો જ્ઞાન ગુણ તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મે દાબ્યો છે. આત્માનો સામાન્ય ઉપયોગ રૂપ અનંતદર્શન ગુણ તે દર્શનાવરણીયકર્મે

દાબ્યો છે આત્માનો અવ્યાબાધ અનત સુખમય ગુણ તે વેદનીય કર્મે દાબ્યો છે આત્માનો ક્ષાયિક સમકિત ગુણ તે મોહનીયકર્મે દાબ્યો છે આત્માનો અક્ષયસ્થિતિરૂપ ગુણ તે આયુષ્યકર્મે દાબ્યો છે આત્માનો અરૂપી ગુણ તે નામકર્મે દાબ્યો છે, આત્માનો અગુરૂ લઘુ ગુણ તે ગોત્રકર્મે આવર્યો છે આત્માનો અનતવીર્ય ગુણ તે અતરાયકર્મે રોકયો છે, એમ આત્માના આઠ ગુણ તે આઠ કર્મે રોક્યા છે તેથી હે ચેતન ! ! અનત શકિતનો ધણી છતા તુ રક જેવો બની ગયો છે એમ ચાર બધના ભેદ વિચારતા તથા બધ ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તા એ ચારનો વિચાર કરતા વિપાક વિચય ધર્મધ્યાન પ્રગટ થાય છે અને તેથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે

૪ સસ્થાન વિચય

આ લોક અનાદિ અનત છે ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રુવ યુક્ત સર્વ પદાર્થ છે ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય, અસખ્યાત પ્રદેશી ચૌદ રાજલોકમા વ્યાપી રહ્યુ છે સ્થિતિસહાયગુણયુત અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય, અસખ્યાતપ્રદેશી ચઉદરાજલોક વ્યાપી છે આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્ય, લોક અલોક વ્યાપી છે કાલના પ્રદેશ નથી, એ ઔપચારિક દ્રવ્ય છે જીવના અનતખ્યાતા પ્રદેશ છે, અને તે કેવલજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ચૌદ રાજલોક વ્યાપી છે જીવ દ્રવ્ય અનત છે આખની પાપણોનો એક વાળ લઈને તેના એવા સૂક્ષ્મ ખડ કરીએ કે જેના એક ખડના બે ખડ ન થાય, એવા સૂક્ષ્મ વાળ ખડ પ્રમાણે આકાશક્ષેત્ર લહીએ, એટલામા આકાશરૂપ ક્ષેત્રમા આકાશના અસખ્યાતા પ્રદેશ રહ્યા છે, અને તેટલામા ધર્માસ્તિકાયના અસખ્યાતા પ્રદેશ છે, તથા અધર્માસ્તિકાયના પણ અસખ્યાતા પ્રદેશ રહ્યા છે, અને તેટલામા નિગોદીઆ ગોલા પણ અસખ્યાતા રહ્યા છે તે સર્વ પડ્યા મૂકીને તે માહેથી એક ગોળો લઇએ, તે એક ગોળામા પણ અસખ્યાત નિગોદ રહી છે,

તે અસંખ્યાત નિગોદ પડતી મૂકીને તે માંહેથી એક નિગોદ લઇએ તે એક નિગોદનેવિષે પણ અનંતા જીવો રહ્યા છે. અતીત કાળ તથા અનાગત કાળના સર્વ સમય તથા વર્તમાન કાળનો એક સમય એ ત્રણે કાળના જેટલા સમય થાય તે સર્વેને અનંત ગુણા કરીએ તેટલા જીવ એક નિગોદમાં રહ્યા છે. તે સર્વ જીવ પડયા મૂકીને તેમાંહેથી એક જીવ લઈએ તો તે જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે, એકેકા પ્રદેશે અનંતી કર્મની વર્ગણા લાગી રહી છે. તે સર્વકર્મની વર્ગણાઓ રહેવા દઇને તેમાંહેથી એક વર્ગણા લઇએ, તે એક વર્ગણામાં અનંતા પુદ્ગલ પરમાણુઓ રહ્યા છે. બે પરમાણુ ભેળા થાય તેવારે દ્વયણુક ખંધ કહેવાય છે, ત્રણ પરમાણુઓ ભેળા થાય તેવારે ત્ર્યણુક ખંધ કહેવાય છે, એમ સંખ્યાતા પરમાણુ ભેળા થાય તેવારે સંખ્યાતાણુક ખંધ કહેવાય છે. અને અનન્તા પરમાણુ ભેળા થાય તેવારે અનંતાણુક ખંધ કહેવાય છે, એટલા પરમાણુઓનો ખંધ થાય તે સર્વખંધ, જીવને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી.

પરંતુ અભવ્ય રાશિના જીવો અભ્મોતેરમે બોલે છે, તેથકી અનંત ગુણાધિક પરમાણુઓ જેવારે ભેળા થાય તેવારે એક ઔદારિક શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે અને તે ઔદારિકની વર્ગણાથી પણ જેવારે અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં ભેગાં થાય તેવારે એક વૈક્રિય શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે અને, વળી વૈક્રિયવર્ગણાથી પણ અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં જેવારે ભેળાં થાય છે, તેવારે તૈજસ શરીરને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે અને તૈજસની વર્ગણાથી પણ જેવારે અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં ભેગાં થાય છે, ત્યારે એક ભાષાને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે, તથા ભાષાની વર્ગણાથી પણ અનંત ગુણાધિકમય દળીયાં જેવારે થાય છે, તેવારે એક શ્વાસોશ્વાસને લેવા યોગ્ય વર્ગણા થાય છે, શ્વાસોશ્વાસની વર્ગણાથી પણ અનંત ગુણાધિક-મય દળીયાં જેવારે ભેગાં થાય છે તેવારે એક મનને લેવા યોગ્ય

વર્ગણા થાય છે, મનની વર્ગણાથી પણ આઠગી કર્મ વર્ગણા અનત ગુણાધિક પરમાણુસ્કધવાળી જાણવી એ રીતે જીવને એકેકે પ્રદેશે રાગ દ્વેષની ચિકાશે કરી કર્મની અનતીવર્ગણાઓ લાગી રહી છે આઠે વર્ગણાઓ છે તે જીવને અનાદિ કાળથી લાગી રહી છે

ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, અને તૈજસ એ ચાર વર્ગણા બાદર છે તેમા પાચ વર્ણ, બેગધ, પાચ રસ અને આઠ સ્પર્શ એ વીશ ગુણ જાણવા, અને બાકીની ચાર વર્ગણા સૂક્ષ્મ છે, તેમા પાચ વર્ણ, બે ગધ, પાચ રસ અને ચાર સ્પર્શ મળી સોળ ગુણ છે

એક પરમાણુમા એક વર્ણ, એક ગધ, એક રસ અને બે સ્પર્શ મળી પાચ ગુણ છે, તે પરમાણુઓ સદા શાશ્વત અનતાનત છે, બાળ્યા બળે નહી, છેદ્યા છેદાય નહી જેટલા છે તેટલાને તેટલા છે ચૌદરાજલોક વ્યાપી છે એકેક પરમાણુ એકેક વસ્તુમા અનતી અનતીવાર પરિણમી ચૂકયો, ત્યા જે વસ્તુને પરિણમીને તેવસ્તુથી છુટયો તે વખતે તે વસ્તુના પર્યાયનો વ્યય થયો અને બીજી વસ્તુમા જઇ પરિણમ્યો તેથી તે વસ્તુના પર્યાયનો ઉત્પાદ થયો, એમ એકેક પરમાણુ ઉત્પાદ અને વ્યયરૂપ પર્યાયપણે પલટાયો તેમા અનતો કાલ ગયો છે અને હજી અનતો કાળ જશે, પણ પરમાણુ તેમા તેજ ધ્રુવપણે છે એમ પાચે દ્રવ્યમા ઉત્પાદ વ્યય થઇ રહ્યો છે તે દ્રવ્યો દ્રવ્યપણે ધ્રુવ છે, ચૌદ રાજલોકના આકાશના સર્વપ્રદેશે આ જીવે અનતવાર અનતરૂપે જન્મ મરણ કર્યા, ચૌદરાજલોક પણ તેનો તેજ છે, અને જીવો પણ તેના તેજ છે

ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક અને તીર્છાલોકમા જીવ, અનતીવાર જઇ આવ્યો પણ જ્યા સુધી કર્મ છે, ત્યા સુધી ભમવાનુ છે જ્યારે કર્મનો નાશ થશે, ત્યારે સિદ્ધશિલા ઉપર જે સિદ્ધક્ષેત્ર છે, ત્યા જીવને રહેવાનુ થશે, એ ચોથો સસ્થાન વિચય નામનો પાયો જાણવો

હવે સંક્ષેપથકી ધર્મધ્યાનનું લક્ષણ કહે છે, કર્મરૂપી સમુદ્ર જે જન્મ જરા મરણરૂપીજલેકરી ભરેલો છે, તેમાં મોહરૂપી મોટા ભમરા પડી રહ્યા છે, અને કામરૂપી વડવાનલ અગ્નિ સળગી રહ્યો છે, અને તે કર્મરૂપી સમુદ્રમાં કષાયરૂપી ચાર પાતાળ કળશા છે, આશારૂપી મોટા વાયુ વાઈ રહ્યા છે, માઠા વિકલ્પસંકલ્પરૂપી કલ્લોલ ઉછળી રહ્યા છે, કપટરૂપી મોટા મગરમચ્છ જ્યાં ત્યાં દોડાદોડી કરી રહ્યા છે, મિથ્યાત્વ, અવિરતિરૂપ જ્યા મોટા ખડક લાગી રહ્યા છે. તૃષ્ણારૂપી ભરતી ઓટ જ્યાં થયા કરે છે, ભય અને શોકરૂપી પાણીની છોળો પર્વતોને ભેદી નાંખે છે, ઉપર્યુક્ત કર્મરૂપી આ સંસાર સમુદ્ર છે. યાચનારૂપ સેવાલનો સમૂહ જ્યાં ઘણો છે, દુઃખે કરીને પૂર્ણ થાય, એવું જે વિષય સુખ તે સમુદ્રનો મધ્યભાગ છે. અજ્ઞાનરૂપી વાદળનો અંધકાર ઘણો વ્યાપી રહ્યો છે, આપદારૂપી વીજળી પડવાનો જ્યાં ઘણો ભય રહ્યો છે, એવો જે સંસારસમુદ્ર તેને તરવાનો ઉપાય કહે છે.

સમકિતરૂપ દૃઢ બંધને બાંધેલું અને અઢાર હજાર શિલાંગ રથ તે રૂપી પાટીયાં જ્યાં જડેલાં છે એવું ચારિત્રરૂપ જે ઝહાજ છે, ત્યાં જ્ઞાનીરૂપ નિર્યામક એ ઝહાજ ચલાવનાર છે. સંવરરૂપી કીચે કરી પાટીયાના આશ્રવરૂપ છિદ્રોને પૂર્યાં છે, જ્યાં મનોગુપ્તિરૂપ સુકાન છે, તે આચારરૂપ મંડપે કરીને દીપતું છે, અને સાતનય-રૂપ સાત માળે કરી શોભતું એવું વહાણ છે, અને ઉત્સર્ગ અને અપવાદરૂપ જેને બે માર્ગ છે, એવા વહાણમાં શુદ્ધ અધ્યવસાય રૂપ ઘણા બળવંત યોદ્ધાઓ ચઢયા છે, વળી જ્યાં યોગરૂપ સ્તંભ છે; તે સ્તંભ ઉપર અધ્યાત્મરૂપ શઢ જ્યાં ચઢાવેલો છે, હવે એ શઢ રૂપી અધ્યાત્મજ્ઞાનથકી પ્રગટ થયો જે તપરૂપ પવન, અનુકુળ વાતો થકો સંવેગરૂપવેગે કરીને ચારિત્રવહાણ ચાલ્યું જાય છે, તેમાં મહા મુનિરાજ બેઠા છે, તે મુનિરાજ મહા ઋદ્ધિના ધણી છે, બાર ભાવના

રૂપી પેટીઓમા જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રરૂપ રત્ન ભરેલા છે, એવા મુનીશ્વર કર્મરૂપસસાગ સમુદ્રમા વહાણુમા બેઠા થકા ચાલ્યા જાય છે, હવે મોક્ષરૂપી નગરે મુનીશ્વર રૂપ સાર્થવાહને જતા દેખીને સસારમા રહેલા મોહરૂપ પલ્લિપતિએ મુનિરૂપ સાર્થવાહને લુટવાનો વિચાર કર્યો તે મોહરૂપ પલ્લિપતિ મહાબળવાન્ છે ક્રોધાદિક ભિલ્લનો રાજા છે ઇંદ્ર, ચદ્ર અને નાગેદ્રસખ્ખાપણ તેને જીતવા સમર્થ નથી, એવો બળવાન્ છે, તે મનમા ઉદાસ થયો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, આપણા સસાર રૂપ નાટકનો ઉચ્છેદ થાય છે, અને આપણી ઋદ્ધિનો નાશ થાય છે એમ ઘણો શોકાતુર થઈને બેઠો તેના મનમા એવો વિચાર થયો કે બેશી રહેતા કઇ થવાનુ નથી, ઉદ્યમ કરૂ, અને એ સર્વ ઋદ્ધિ લુટી લઈ આવુ એમ વિચારી પોતાનો દુર્ધ્યાન નામનો જે ખલાસી તેને તેડાવી કહ્યુ કે-આપણુ દુર્બુદ્ધિ નામે વહાણુ તૈયાર કરો, અને દુરાચાર પ્રમુખ ઝહાજ છે તે સર્વ તૈયાર કરો, પશ્ચાત રાગ અને દ્વેષરૂપ યોદ્ધાઓને કહ્યુ કે આપ આપણી સેના લઇને તૈયાર થાઓ, સર્વસુભટોને સજ્જ કરી તે યોદ્ધાઓ વહાણુમા બેઠા ઝપાટા બધ ભવસમુદ્રમા તે વહાણુ ચાલવા લાગ્યુ, ચાલતા ચાલતા લડાઇની જગ્યા ઉપર આવ્યુ, તે વારે ધર્મરાજાના સુભટો જે ચારિત્ર રૂપ વહાણુને વિષે સ્થિરતા રૂપ મડળમા બેઠા હતા, તેમણે મોહ રાજાનુ સૈન્ય દીઠુ, દેખીને તુરત ઉઠી સજ્જ થઇને રણમડપ ભૂમિપર આવ્યા

તત્ત્વ ચિંતા—ઉપયોગ રૂપ જે વહાણુ તે લઇને સજ્જ થયા પછી મોહરાજા સાથે માહોમાહે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, સમ્યગ્ દર્શન પ્રધાને મિથ્યાત્વ પ્રધાનને અત દશાએ પહોચાડ્યો. ઉપશમ નામના સુભટે કષાયાદિ ચોરટાઓને હરાવી નસાડી મૂકયા શીયલ સુભટે કદર્પ ચોરને જીત્યો વૈરાગ્ય સુભટે હાસ્યાદિ ષડ્રિપુને જીત્યા શ્રુતજ્ઞાન તથા યોગાદિ સુભટે નિદ્રાવિકથાદિ સુભટોની ખાખાવીખી કરી નાખી

ઈંદ્રિયનિગ્રહ સુભટે અસંયમ ચોરને હણ્યો. ધર્મધ્યાન ને શુક્લધ્યાન એ બે સુભટોએ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એ બે સુભટોને હણ્યા. ક્ષયોપશમયોદ્ધાએ દર્શનાવરણી શત્રુને હણ્યો. વળી અશાતારૂપ મોહરાજાનું સૈન્ય તે પુણ્યઉદયયોદ્ધાના બળથી નાઠું. હવે આવી દશા દેખીને દ્રવ્ય સ્વરૂપ હાથી ઉપર બેસી, રાગરૂપ પુત્રે કરી સહિત મોહરાજા લડાઇ કરવા પોતે આવ્યો, ત્યારે ધર્મરાજા, શ્રદ્ધારૂપ અષ્ટાપદવાહન ઉપર બેસીને જ્ઞાનરૂપપુત્ર સહિત ચઢ્યો, અને મોહરાજાને સહેજમાં હણ્યો, મોહરાજાના સર્વ સૈન્યનું નિકંદન કર્યું. તેવારે મુનિ મહારાજે મહા આનંદને પ્રાપ્ત કર્યો. ધર્મરાજાના પસાયથી પોતાનું ઈષ્ટ કાર્ય સર્યું. તે વારે તે મુનીશ્વર મહા વ્યવસાયી થયા. કોઇ રીતનો તેમને ભય રહ્યો નહીં, અને ચારે દિશાએ વેપાર કરવા લાગ્યા.

એવી રીતે પોતાના મનની અંદર બન્ને સૈન્યનું સ્વરૂપ વિચારવું. અત્ર બહારનો કોઈ ચોર નથી, તેમ રાજા પણ કોઇ નથી. સ્વસ્વરૂપાનુયાયીપણે પ્રવર્તે તો ધર્મરાજાના પક્ષની જીત સમજવી, અને પરાનુયાયીપણે પ્રવર્તે તો મોહરાજાના પક્ષની જીત સમજવી; એમ પોતાના અંતરમાં બન્ને સ્વરૂપ વિચારવાનાં છે. એ ધર્મધ્યાન ચોથા ગુણ ઠાણાથી તે સાતમા ગુણઠાણા સુધી હોય છે. જો ચોથે ગુણઠાણે ધર્મધ્યાન ન હોય તો સમકિત રહે નહીં. આઠમા ગુણ ઠાણાથી શુકલધ્યાનનો પ્રારંભ થાય છે.

એ ધર્મધ્યાનની ભાવનાઓ ચાર છે. ૧ મૈત્રી ભાવના ૨ પ્રમોદ ભાવના, ૩ કારૂણ્ય ભાવના, ૪ અને માધ્યસ્થ્યભાવના. એ ચાર ભાવના છે.

મૈત્રી ભાવના–એટલે સર્વ જીવ સાથે મિત્રતા ચિંતવવી તેને મૈત્રી ભાવના કહે છે. મિત્ર પોતાના મિત્રનું જેમ ભલું કરવા ચાહે છે, તેમ સર્વ જીવનું ભલું ચિંતવવું. સત્તાએ સર્વજીવો સરખા છે, સજાતીય છે, કોઇ આપણો શત્રુ નથી, અને કોઇ મિત્ર નથી. કર્મ એજ

શત્રુ છે પણ પ્રતિ શરીર ભિન્ન એવા જીવો તે શત્રુ નથી તેઓ બીચારા કર્મના વશ પડ્યા છે તેથી બીજાનુ ભૂડુ કરવા ચાહે છે, પણ કર્મ રહિત નિર્મળ હોત તો કદિ કોઈનુ ભૂડુ કરવા ઇચ્છત નહીં જેમ સિદ્ધના જીવો કર્મરહિત છે, તેથી તેઓ કોઇનુ ભૂડુ કરવા તે સમર્થ થતા નથી, તેમ સર્વ જીવો કોઈનુ ભૂડુ કરવા સમર્થ નથી સુખ દુ ખ કરનાર કર્મ છે, કર્મ એ મહાવૈરી છે સર્વજીવો જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રે કરી એક સરખા છે, માટે સર્વજીવોનુ હિત થાય તેમ ચિ તવવુ સર્વ જીવો ધર્મ પામે તો સારૂ, એવી જે ચિ તવના તે મૈત્રી ભાવના જાણવી

૨ પ્રમોદ ભાવના–ગુણુન્યાથી ધર્મીઓને દેખી મહા હર્ષ પામો, ગુણુવ તને દેખીને ગુણદૃષ્ટિધારક વિચારે કે તે મહાજ્ઞાની ગુણી છે, જે જે ધર્મી જીવો હોય તેને દેખી તેને આન દાશ્રુ આવે, વળી મહામુનિના મેળાપથી હર્ષ પામે અને મનમા વિચારે કે, અહો મારા ધન્ય ભાગ્ય કે કૃપા સમુદ્ર, ક્ષમાભડાર, મહામુનીશ્વરના દર્શન થયા અહો ! હુ તેમની સેવા કરીશ મારા સર્વ પાપ જશે, વળી તે ગુરૂ અન ત ગુણુના ધણી છે, મોક્ષ સુખના દાતાર છે, મોક્ષ માર્ગના સાર્થવાહ છે તત્ત્વ ભોગી છે, પર ભાવ ત્યાગી છે, સ્વભાવ રમણી છે અજ્ઞાની જીવોને જ્ઞાનરૂપ ચક્ષુના દેનાર, દુર્ગતિ પડતા પ્રાણીને વારનાર, સુગતિ પહોચાડનાર, જ્ઞાની, ધ્યાની, મૌની, વૈરાગી અને ત્યાગી એવા મુનીશ્વર મહારાજના દર્શન થયા તે મારૂ મોટુ ભાગ્ય જાણુવુ વળી ગુરૂ મહાનાજના ઉપકા રનુ ઓશીંગણુ કોઇપણુ રીતે થઇ શકાય નહીં, તેવા ગુરૂ છે અહો ! ધન્ય ઘડી આજ, ધન્ય દિવસ આજનો, આજ હુ કૃતાર્થ થયો, આજ મને સ્યાદ્વાદધર્મ સાભળવાનો યોગ મળ્યો એમ ચિ તવે જ્યા આત્મ સ્વરૂપની વાતો થઇ રહી છે, ત્યા પણ ઘણો આન દ માને, વળી ગુરૂ આદિકના મળવાથકી વિચારે જે આજ મને ચિ તામણિ રત્ન કોટાકોટી મળ્યા સાધર્મી ભાઇને પણ દેખી રોમરાજી ખડી થાય એ રીતે બીજી પ્રમોદ ભાવના કહી

હવે ત્રીજી કારૂણ્યભાવના કહે છે.

સર્વ જીવ ઉપર દયા રાખવી. અહો ! આ જીવ ક્યારે ધર્મ પામશે. દયા બે પ્રકારની છે. દ્રવ્યદયા અને બીજી ભાવદયા. તેમાં જીવના દશ પ્રાણનું રક્ષણ કરવું તે દ્રવ્ય દયા છે અને તે જીવને વીતરાગ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવવી, ધર્મની ઓળખાણ કરાવવી તે ભાવ દયા છે. વીતરાગ ભગવંતે આઠ પ્રકારની જીવોઉપર દયા ચિંતવવાની કહી છે. પણ આ ઠેકાણે ગ્રંથ ગૌરવ થાય માટે લખી નથી

હવે ચોથી માધ્યસ્થભાવના કહે છે,

મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી સર્વ જીવોને દેખવા તથા મધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી તત્ત્વાદિકની તથા ધર્મની પરીક્ષા કરવી. મિથ્યાત્વી. અને જીવઘાતી પ્રાણીઓને દેખી તેમના ઉપર ક્રોધ કરવો નહિ, મનમા ચિંતવવું કે, એ બીચારા જીવ કર્મના યોગે એવા થયા છે, પણ કર્મનો નાશ થયે છતે એ જીવ શુદ્ધ સ્વરૂપ રમણી થશે. કોના ઉપર દ્વેષ કરવો ? અને કોના ઉપર રાગ કરવો ? ઇત્યાદિ ચિંતવવું તેને માધ્યસ્થ ભાવના કહે છે

માધ્યસ્થ ભાવથી રાગ દ્વેષની પરિણતિ મન્દ પડે છે, અને સર્વત્ર ન્યાયદૃષ્ટિથી સત્ય દેખી શકાય છે.

હવે શુક્લધ્યાનનું સ્વરૂપ કહે છે.

શુક્લ ધ્યાનના ચાર પાયા છે, ૧ પૃથકત્વ વિતર્ક સપ્રવિચાર, ૨ એકત્વવિતર્ક અપ્રવિચાર, ૩ સૂક્ષ્મ ક્રિયા અપ્રતિપાતિ ૪ ઉચ્છિન્ન ક્રિયા અનિવૃત્તિ. આ ચાર પાયાનુ તત્ત્વાર્થસૂત્ર, સમ્મતિતર્ક અને યોગશાસ્ત્ર વગેરેમાં વિશેષત: સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

૧ પ્રથમ પાયામાં પૃથકપણે દ્રવ્ય ગુણ અને પર્યાયનું શ્રુત જ્ઞાનના આલંબનવડે એક ચિંતવ્યા પછી અન્ય એમ વિકલ્પ સહિત ધ્યાન કરવામાં આવે છે.

૨ બીજા પાયામાં દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયની એકતા કરી શ્રુત જ્ઞાનના

આલબનવડે વિકલ્પરહિત વીર્ય ઉપયોગની એકાગ્રતાએ ધ્યાન કરાય છે

એ બે પાયામા શ્રુતજ્ઞાનાલબીપણ છે, અવધિજ્ઞાન અને મન પર્યવજ્ઞાનના ઉપયોગમા વર્તતો કોઈ જીવ ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન કરી શકે નહીં બીજા પાયાના ધ્યાનથી આ મા, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અન્તરાય, એ ચાર ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે છે

૩ ત્રીજા સૂક્ષ્મ અપ્રતિપાતિ નામના ધ્યાનમા કેવલજ્ઞાની સૂક્ષ્મ મન, વચન અને કાયાના યોગને રૂંધે છે, શૈલેશી કરણ કરે છે અને અપ્રતિપાતિ નિર્મળ અચલતા રૂપ પરિણામને પામે છે

૪ ઉચ્છિન્ન ક્રિયાનુવૃત્તિ નામના ચોથા પાયામા યોગ નિરોધ કર્યા પછી બાકી રહેલી તેર પ્રકૃતિ ખપાવે છે, અકર્મા થાય છે, સર્વપૌદ્ગલિકક્રિયાથી રહિત થાય છે, સર્વક્રિયાનો ઉચ્છેદ કરી, અક્રિય બને છે અને એક સમયમા સિદ્ધસ્થાનમા જઈ સાદિ અનતમા ભાગે રહે છે ત્યાથી કદી સસારમા પાછો આવતો નથી પદસ્થ, પિડસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત એ ચાર પ્રકારનુ ધ્યાન કરવાથી આત્મા પોતાના અનત સદ્ગુણોને પ્રગટ કરી પરમાત્મપદ પામે છે અરિહતાદિપદદ્વારા ધ્યાન ધરવુ, શરીરરૂપ પિડમા રહેલા આત્માનુ ધ્યાન ધરવુ, કર્મરૂપી છે, તેની સાથે રહેલા આત્માના સ્વરૂપનો વિચાર કરવો, કર્મ રૂપી છે તેનાથી ભિન્ન આત્મા અરૂપી છે તે અરૂપી આત્માનુ ધ્યાન ધરવુ, ઈત્યાદિ અનેક પ્રકારના ધ્યાનવડે આત્મા, સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને અનત શક્તિઓ મેળવી સિદ્ધ પરમાત્મા બને છે ભૂતકાળમા અનત જીવો ધ્યાનના પ્રતાપે મુક્તિ પામ્યા, અને ભવિષ્યમા પામશે

इत्येव ॐ अर्हंमहावीर शान्ति. ३

अन्त्यमङ्गलम्.

धर्मध्यानप्रभावथी, कर्मकलङ्कविनाश;
शुकलध्यान प्रभावथी, मुक्तिपुरीमां वास. १

सप्तभंगीने सातनय-, चारनिक्षेपा सार;
गुरुगमथी मन धारतां, पामे भवजलपार. २

द्रव्य गुण पर्यायने, सम्यग् ध्यावे जीव;
निश्चयने व्यवहारथी, करतां पामे शिव. ३

ओगणीश अठावननो, चैत्र शुक्ल सुखकार;
प्रतिपदादिन पूर्ण ग्रन्थ,-करतां हर्ष अपार. ४

नगर पादरा शोभतुं, शान्तिनाथ सुखकार;
वकील मोहनलालभाई, विज्ञप्ति करनार. ५

विज्ञप्तिथी ए रच्यो, नरनारी सुखकार;
योग्य जीवने सम्पजे, ध्यान सदा हितकार. ६

आगम समुद्र अपार छे, कोइक पामे पार;
श्रुतविन्दु अमृततणो, सर्वरोग हरनार. ७

गुरुसुखसागरप्रेमथी, नाठा सघळा क्लेश;
बुद्धिसागरप्रेमथी, रचतां शांति हमेश. ८

क्रियोद्धारक श्रीनेमसागरजी तच्छिष्य चारित्र चूडामणि श्रीरविसागरजी तच्छिष्य शान्तमूर्ति श्रीसुखसागरजी तच्छिष्य श्रीबुद्धिसागररचित ध्यानविचारग्रन्थः समाप्त० ॐ शांतिः ३

સંવત્ ૧૯૫૮
ચૈત્ર સુદિ ૧
મુ પાદરા.

લેખક-મુનિ બુદ્ધિસાગરસૂરિ.

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ.

[સ્થાપન-જ્ઞાનપચમી-વીર સવત્ ૨૪૩૫]

જો તમારે તત્વજ્ઞાનના ઉત્તમ સિદ્ધાતો, સરલ અને પ્રિય શૈલીમા સમજવા હોય અને પોતાનુ હ્રદય નિર્મળ બનાવવું હોય, તો મ ડળ તરફથી પ્રગટ થયેલ —

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રન્થમાળા અવશ્ય વાચો

મજકુર ગ્રન્થમાળામા પ્રગટ થયેલ ગ્રન્થોને વાચી, મનન કરી, તમારા આત્માને ઉચ્ચ શ્રેણીએ ચઢાવો ઉત્તમ ગ્રન્થો એજ અપૂર્વ સત્સ ગ છે ખચીત આ ગ્રન્થોના મનનથી ઘણુ જાણવા અને મેળવવા પામશો—આચાર્યશ્રીની લેખનશૈલી—માધ્યસ્થ દૃષ્ટિવાળી હોવાથી, દરેક ધર્માવલ બીઓ તેને પ્રેમપૂર્વક વાચે છે દરેક ગ્રન્થોમા અધ્યાત્મજ્ઞાન અને તત્વજ્ઞાન સ બધી વિવેચન મુખ્ય છે

વૈરાગ્ય, ઉપદેશક અને બોધક, પદો—ભજનો—તે તે વિષયમા લિપ્તતા કરી નાખે છે દરેક પદોનો સાર વિચારણીય છે અનેકાન્ત દૃષ્ટિથી, હ્રદયની વિશાળતાપૂર્વક અને પ્રીય તથા પથ્યવાણીથી હરેક જણને ઉત્તમ બનાવી શકાય છે અને તે મુજબ આ ગ્રન્થો છે

માત્ર વાચકોના હિતાર્થે ઉદાર ગૃહસ્થોની સહાયવડે (કોઈ પણ ગ્રન્થ પ્રકાશક મ ડળ કરતા) ઓછામા ઓછી કીંમત રાખ વાની પહેલ આ મ ડળેજ કરી છે—ઓછી કીંમત છતા છપાઇ—કાગળ—બ ધાઇ વગેરે કામ સુદર થાય છે, તદ્ ઉપરાત વધુ પ્રચારાર્થે—પ્રભાવના, વિદ્યાર્થીઓને ઈનામ અને ભેટ આપનાર માટે વધુ નકલો મગાવનારને (શીલીકમા હોય તો) બની શકતી ઓછી કીંમતે આપવામા આવે છે

જેઓને પ્રગટ થઇ ચુકેલા અને થવાના ગ્રન્થો પૈકી, કોઈપણ ગ્રન્થો પોતાના મુરબ્બી કે સ્નેહી અને ઉપગારીઓના સ્મરણાર્થે, પ્રગટ કરવાને ઈચ્છા હોય તેમને તે મુજબ મ ડળ સગવડ કરી આપે છે

પત્રવ્યવહાર—મુબાઇ—ચ પાગલી વ્યવસ્થાપક—અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મ ડળ તથા પાદરા (ગુજરાત) વકીલ મોહન લાલ હીમચ દ એ સરનામે કરવો

ગ્રન્થો નીચલા સ્થળેથી વેચાણ મળશે.

૧ પાદરા—વકીલ મોહનલાલ હીમચંદ.

૨ મુંબઈ—મેસર્સ મેઘજી હીરજી-કે પાયધુની

૩. ,, શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક મંડળ-કે. ચંપાગલી

ગમે તેવા નાના મોટા પ્રસંગે નાની મોટી રકમની શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરૂકુળને સ્હાય કરવાનું ભૂલશો નહી.